

MOLNÁR FERENC

TOLL

**RÖVID IGAZ TÖRTÉNETEK.
MEGJEGYZÉSEK, FELJEGYZÉSEK,
KURIÓZUMOK GYÜJTEMÉNYE**

**BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA**

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest: Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2024
ISBN 978-963-417-613-8 (online)
MEK-24570

1

Toll, mert könnyű. Toll, mert elrepül.

Toll, mert még írni is lehetett volna vele. Sok toll egymáshoz növe: szárny, amivel emelkedni lehet. De ez itt csak szeszélyesen, lazán van összerakva. Eddig elszórtan hevert mind a memóriámban, nem is az összegyűjtésre várt, hanem a szélre, amely szétfujja. Így hát: rendszertelenül összesöpört emlékek, kis képek, amiket láttam, kis történetek, amiket átéltem vagy hallottam; morzsák egy író emlékirataiból, amelyeket sohse fog megírni. Megjegyzések, amelyek nem igen kerülnek már bele egy regénybe, ötletek, amelyekből nem lesz vígjáték. Gondolatok, amelyek szerényebbek, mintsem hogy tanulmányokká dagadjanak. Viccek és könnyek. Pehely, toll, amiből nem szárnyat, hanem párnát csináltam. Használati utasítása: munkától, gondtól nehéz fejet az ágyban, karosszékből vagy vonaton ráhajtani, elpihenni egy kicsit rajta, elfelejteni és tovább menni.

2

Meglátogatott a biztosítótársaság embere. Tűz ellen biztosítottam a lakásomat. Mikor az ügynök elment, kimentem az erkélyre és hosszasan gondolkodtam azon, hogy mi történne, ha a lakásomban tűz ütne ki. A lakásban nincsenek kincsek. De van egy körülbelül négyezer-kötetes könyvtáram, amelynek egy része tekintélyes gyűjtemény a híres régi nyomdák: Elzevir, Plantin stb. kiadványaiból. Van két-három darab bútorom és egy szőnyegem, amit nagyon sajnálnék. És főként: nem rajongok azért a táviratért, amelyet ilyen esetekben kap az ember Velencébe vagy Berlinbe, ahol éppen van: «Lakás leégett, légy nyugodt, biztosítva volt».

Hogy mindezekről mért éppen az erkélyen gondolkodtam, annak külön megvan a maga oka. Az első emeleten lakom. Ablakaim csöndes kis utcára nyílnak és pontosan az én ablakaimmal és az én erkélyemmel szemben van a kerületi tűzoltóság épülete. Két hatalmas kapu, amely mögött két piros autósörnyeteg áll, tele létrával, fecskendővel, vörösréz- és nikkeleszközzel, az újkori tűzoltási művészet minden vívmányával. Tizenöt éve lakom itt és úgyszólván minden tűzoltót személyesen ismerek. Csöndes nyári éjszakákon nyitva van az ablakom, az ágyban olvasok s gyakran hallom az ő nyitott ablakukon át a telefonjuk riasztó csöngetését. Ilyenkor leteszem a könyvet, kimegyek az erkélyre, s mire kiérek, már nyitva van a két nagy kapu, már kimásztak barlangjaikból a tűzszemű óriási piros sárkányok és az én derék barátaim már fenn ülnek szabályos sorokban a motoros sörnyetegek hátán és felkiabálják nekem, hogy hol van tűz. Aztán rettenetes csöngetéssel, trombitálással és szirénabúgással elrohannak. Én nem fekszem vissza az ágyba, hanem az íróasztalnál olvasok tovább, úgy várom őket vissza. Valami atavisztikus dolog van ebben: az apám orvos volt és ha éjjel sürgősen hívták valahova, így vártuk sokszor a visszatérését.

Szóval, a lényeg: 1. A lakásom húsz méternyire van egy modern tűzoltókaszárnnyától. 2. A tűzoltókhoz személyes ismeretség és szimpátia fűz. 3. Lakásom az első emeleten van. 4. Ablakaim nagyok és pontosan szemben vannak a tűzoltóság ablakaival. 5. Erkélyem van. - Tehát: ha - Isten ments - tűz ütne ki a lakásomban, az a ritka eset állna elő, hogy a tűzoltóknak el se kellene menniök hazulról, egyszerűen elolthatnák a tüzet úgy, hogy a saját lakásukból átfecskendeznének az én lakásomba. És még hozzá talán a szokottnál is nagyobb ambícióval, mert hiszen régi tisztelőjükről van szó. Soha még, amióta fennáll ezen a világon a tűzoltóság intézménye, ennél kedvezőbb helyzetben lakás a tűzoltást illetően nem volt. Csak egy kis túlzás kellene hozzá és azt is mondhatnám, hogy magában a tűzoltókaszárnnyában lakom.

3

És mégis!

Jobban félek attól, hogy egyszer a lakásom tökéletesen leég, mint bárki más. Miért? Mert ez, amit itt elmondtam, túlságosan szép. Ha lakásom és a tűz viszonyára gondolok, nem az jár az eszemben, amit itt előadtam, hanem a következő párbeszéd:

Egy ismerősöm: Hallotta? A lakása teljesen leégett!

Egy másik: Igazán? Hogyhogy?

Az ismerősöm: Képzelje: a lakása szemben van a tűzoltókaszárnnyával, a tűzoltókat tizenöt éve személyesen ismeri, az első emeleten lakik, óriási ablakai nyílnak pont szembe a tűzoltók fecskendőivel és mégis, és mégis leégett a lakása!

Nem tudom elkergetni azt a gondolatot, hogy ez az utóbbi mondat oly természetes, ennek a formája oly gyakran hallott, oly egészséges, oly emberi, annyira érzik rajta az élet és a tapasztalat arómája, hogy *ez* a mondat áll közelebb az igazsághoz, nem pedig az, amelyben a biztonságaimat felsoroltam.

Óh, hányszor hall az ember az életben ilyenféle mondatot:

- «És kérem, képzelje csak, *ez* az asszony, ez a tisztességes, négy gyerekes családjában, aki még hozzá nem is szép, hanem direkt csunya, aki húsz év óta alig mozdult ki a lakásából, aki feláldozta magát a férjének és a gyerekeinek, akin soha nem volt divatos ruha, aki nem járt színházba, társaságba, aki nem táncolt, hanem templomba járt, ez a mintaképe az erkölcsnek és a tisztességnek, - kérem, képzelje - *ez* az asszony tegnap megszökött egy taxisofőrrel és elvitte az ura összes értékpapírjait!»

Vagy ezt:

- «És kérem, képzelje, ez a pénztárnok, aki negyven év óta büszkesége a cégnek, akinek a számadásaiban negyven év óta egy hiba nem volt, akinél negyven év óta egy fillér sem hiányzott, akire rábízta volna vakon magát is minden vagyonomat... képzelje, *ez* az ember megszökött az éjjel, miután milliárdokat sikkasztott!»

Nem, én gyűlölöm a tökéletes dolgokat. Félelmesek, ijesztőek. Nyugtalanítanak. Valami kis hibának mindenben kell lenni. Pázmány Péter fejti ki egyik prédikációjában, hogy Szent Pál azért a legnagyobb szent, mert az életében hiba is van: pályája elején gyűlölte Jézust és karddal pusztította az ő követőit. Semminek sem szabad nagyon sokáig hibátlanul lenni. Az élet ilyenkor regresszálja magát. Azt cselekszi, amit az ősrégi írás Istenről mond: *tarditatem supplicii gravitate compensat.*

3

Nyár. Karlsbad. Egy luxushotel. A legdrágább. Kávéházi terasz a hotel előtt. Délután három óra. A terasz az utolsó helyéig telve van fürdő vendéggel. Az első emelet ablakai e fölött a terasz fölött vannak. Az első emeleti szobák a legdrágábbak. A sarokablakból kihajol egy hölgy és leszól férjéhez, aki a zsúfolt terraszon issza a feketekávéját:

- Leó, az újságot akarom olvasni és nem találom. Hová tetted?

Az egész publikum felnéz a csinos asszonyra, aki az ablakból kihajol.

Leó, egy ismert budapesti bankár, zavarodottan felel:

- Azt hiszem, az éjjeliszekrényen van.

A nő eltűnik az ablakból. Leó kissé zavarban van a nagy feltűnés miatt. A következő másodpercben megjelenik az asszony a második ablakban és leszól:

- Ott nincs.

Leó felel:

- Akkor nem tudom, hova tettem.

A nő eltűnik a második ablakból és rögtön megjelenik a harmadik ablakban:

- Nem vitted magaddal?

- Nem.

Eltűnik a harmadik ablakból és megjelenik a negyedik ablakban:

- Nincs a zsebedben?

- Nincs.

Eltűnik a negyedik ablakból és megjelenik az ötödik ablakban:

- Nem találom sehol.

Leó zavartan felel, mert minden újabb megjelenésnél mindenki felnéz a feleségére. Pirulva szól:

- Csak keresd.

A hölgy eltűnik, majd megjelenik a hatodik, a hetedik és a nyolcadik ablakban, mindenünnen azt jelentve, hogy nem találja az újságot. Leó jó férj, fölkel és elmegy az újságárushoz, megveszi az újságot és felviszi a feleségének. Mikor belép a szobába, látja, hogy az asszony karosszékekben ül és olvassa az újságot.

- Mi ez? - mondja. - Hát megtaláltad az újságot?

- Nem is vesztettem el - felel az asszony.

Leó bámul rá.

- Mit bámulsz? - mondja a nő. Ma jöttünk meg és valami módon csak tudtára kellett adnom a népnek, hogy négy szobánk van nyolc ablakkal, az első emeleten.

4

Egy azóta elhalt jóbarátomról szól ez a történet. Ifjúságom sok évét töltöttem vele. Művész volt: festő, szobrász, építész. Hatalmas tehetség, nagy temperamentum, a génie felvillanásával. Azokban az években, mikor legszorosabb volt barátságunk, szenvedélyesen kártyázott. Az újságíró-klubban, Osztenében, Monte-Carlóban, mindenütt, ahol csak lehetett. Vakmerő, de szerencsés játékos volt. Sokszor egész éjszakákat töltöttem el azzal, hogy némán ültem mellette, csodáltam merész ötleteit és néha ördögien jó ösztönét. Mint minden igazi zseniális játékos, ha az első negyedórán egy kis ingadozás után elfogta a szerencsét, aznap többé nem eresztette el.

Egy napon azzal jött hozzám, hogy utazzam vele néhány napra Bécsbe. Már régen panaszkodott, hogy valami baja van a gyomrával.

- Most sok pénzem van, - mondta - az utóbbi időben nagy szerencsével játszottam. Tehát elmegyek Bécsbe egy tanárhoz és megvizsgáltatom magamat.

Elutaztunk Bécsbe és elmentünk együtt O. tanárhoz, aki megvizsgálta és kikérdezte. Engem kényszerített, hogy bemenjek vele a professzorhoz és tanuja legyek a vizsgálatnak. A látogatás eredménye kellemetlen volt. A tanár azt mondta, hogy a gyomrának tulajdonképpen nincs baja, ellenben azonnal menjen el ideg orvoshoz és vizsgáltsa meg magát. Megmondta, melyikhez menjünk és megígérte, hogy mialatt mi odamegyünk, ő telefonál neki.

Mind a ketten voltunk annyira képzett laikusok, hogy rosszat sejtettünk. Gyomorbaj, amelynél az orvos nem annyira a gyomorra, mint a térd- és pupilla-reflexekre kíváncsi - bizony, ez nagyon komoly dolognak látszott. Elmentünk tehát az idegtanárhoz, akinek szobájába szintén követnem kellett a barátomat. Meztelenre kellett vetkőznie és el kellett végeznie a szokásos ceremóniát: behúnyt szemmel járni, jobbkeze középujját a balkeze középujjával a levegőben pontosan eltalálni stb. Aztán következett egy vizsgálat, amelyet eddig még nem ismertem. A barátomnak hasra kellett feküdnie egy kanapén. Az orvos kalaptűt vett elő, közönséges hosszú kalaptűt, aminőt a mai hölgyek már nem is ismernek. Ezzel szokták akkor az ideg orvosok a hát idegeinek érzékenységét kipróbálni. A próba abból áll, hogy az orvos hol a tű hegyével, hol a gombjával könnyedén megérinti a beteg hátát és a hasonfekvő betegnek ki kell találnia, hogy a tűnek a hegye vagy a gombja érintette-e meztelen bőrét. Ezt az orvos megmagyarázta és azzal elkezdődött a vizsgálat. Az orvos először a tű hegyével érintette a barátom hátát.

- Hegye! - mondta a barátom.

- Úgy van - mondta az orvos és megint a hegyével érintette.

- Megint hegye - mondta a barátom.

- Bravó - mondta az orvos. - És most?

- Ismét hegye.

- Bravó. És most?

- Megint hegye.

- Nagyszerű.

Most a gombbal érintette.

- Gomb - mondta a páciens.

- És most?

- Hegye.

- Nagyon jó.

És így ment ez tovább. Nyolcszor-tízszer érintette az orvos a kalaptűvel és ő mindig pontosan megmondta, hegye volt-e vagy gombja. Én fellélekzttem. Elmúlt a rossz érzés, ami az egész úton kínozott. Szinte jókedvűen jöttem le a lépcsőn és az utcára érve éppen megjegyzést akartam tenni a gyomortanárra, mikor a barátom megszólalt.

- Te, én nagyon beteg vagyok.

Csudálkozva néztem rá.

- Igen, igen - mondta. - Az én esetem nagyon komoly.

- Hogyan? - szoltam. - Hiszen a vizsgálat kitűnően sikerült! Eleinte én is féltem, de mikor láttam, milyen kitűnően megérzed, mikor a kalaptűvel...

- Te, - mondta szomorú mosollyal - én esküszöm neked, hogy egyetlen egyszer sem tudtam, hogy a tű hegyével vagy gombjával érinti-e a hátamat. Mikor először érintett, abból indultam ki, hogy ha valaki tűvel vizsgál, annak először a tű hegye jut eszébe, mert a tűnek a hegye a

lényege, nem a gombja. És akkor az orvos elkövette azt a hibát, mikor én azt mondtam: «hegye», akkor ő azt mondta: «úgy van». Már most átvillant az agyamon, hogy tulajdonképpen *játszom*, mégpedig kettős esélyre, mert két lehetőség van a kalaptűnél: hegye és gombja. Éppúgy, mint a roulett-nél Monte Carlóban a *rouge* és a *noir*. Már pedig ehhez igazán értek és mostanában már hetek óta nagy szerencsében játszom. Mikor másodszor érintett a tűvel, megint «hegyét» játszottam és ő megint azt mondta: «Bravó». Ekkor átfutott rajtam az a jóleső izgalom, amely a játékost elfogja, mikor megérzi, hogy ma szerencsében van. Újra és újra «hegyét» játszottam és mikor negyedszer is megnyertem, úgy éreztem, hogy a sorozatnak vége és most már «gomb» fog kijönni. Ismét nyertem. Aztán megjátszottam az ismert törvényt: Rouge-sorozat után egyszer kijön a noir és aztán visszaugrik ismét a rouge-ra. Ez is sikerült és így: egyszerűen megnyertem egymásután nyolc-tíz tétet, mintha rouletten játszottam volna pirosra és feketére... ami nem is oly nehéz és nem is oly ritka dolog. Volt rá eset, hogy néha tizenöt-húsz tétet nyertem Monte Carlóban egymásután... Ha az orvos minden érintés után hallgatott volna, bizony nagy zavarba jöttem volna.

Sem a mosolyát, amellyel ezt a magyarázatot kísérte, sem magát a történetet nem könnyű nekem elfelejteni.

5

Kezet csókoltam egyszer Jókainak. Ez nem az én élettörténetemhez tartozik, hanem az övéhez, mert ebből a történetből megérezheti a kései olvasó, mennyire *király* volt Jókai a magyar irodalomban.

Valóságos etikett szerint kellett elébe járulni. Ez a kedves emlékem egy könyvesbolthoz fűződik. A Révai-féle könyvkiadócégnek van az Üllői-úton egy hatalmas könyvcsarnoka. A pincétől az édig nyúlik ez a könyvbazilika, a boldog Magyarország egyik legszebb emléke. Ezt a könyvcsarnokot Révai Mórécék nagy estéllyel szentelték fel. Meghívtak mindenkit, aki valamit jelentett az irodalom vagy a művészet világában. A csarnok egyik sarkában színpadot építettek. A színpadon műkedvelők játszották el az ez alkalomra írt revűt. A színművet boldogult Makai Emil és boldogult Bálint Dezső írták. A főszerepeket boldogult Márkus Géza és boldogult Zoltán Jenő játszották, ebből a vidám és nótázó társaságból ketten bolyongunk még e földi téren, akik velük játszottunk színházat: Góthné Kertész Ella, akinek a gyerekfejében akkor tán még meg se fordult az, hogy valaha színésznő lesz és csekély magam, aki akkor kezdtem nyomtatásban olvasni azt, amit írtam. Az előadás kitűnően sikerült. Jó játékunkért jutalmul mindnyájunkat bemutattak Jókainak, aki az első sor díszhelyén ült és onnan nézte a műkedvelő-előadást. Elfelejtettem, hogy kicsoda - egy íróember, aki Jókai környezetéhez tartozott - jött hátra a kulisszák mögé azzal, hogy készülünk, Jókai elé fogunk járulni. Én a darabban Dreyfus kapitány szerepét játszottam: lángvörös paróka és vörös bajusz volt rámragasztva, az orromon viaszból készült hatalmas, görbe pót-orr, az igazi orr-részleten cvikkerrel. Annyi időm se volt, hogy orromat letéphessem, már ott álltunk Jókai előtt, aki nevetve nézte a bolond társaságot. Ekkor hozzánk lépett az, aki Jókait odahozta és gyorsan ezt suttogta nekünk: - Sorban elibe járulni, mást nem mondani, mint felelni arra, amit kérdez. «Jókai úrnak» vagy «mesternek» vagy «méltóságos úrnak» nem szabad szólítani; ha szükség van rá: «Móric bátyámat» mondani. *Ha kezet nyújt, kezet csókolni.*

És mentünk elébe, sorban, jól belenéztünk felejthetetlen búsédes kék szemébe, dobogó szívvel, teljesen felolvadva ebben a pillanatban. Mindnyájunknak mondott valamit (hogy mit, azt már akkor se igen hallottuk az izgalomban), - remegve vigyáztunk az etiketre - nekem ma is élesen, világosan él az emlékemben a kép, amikor a fekete szalonkabátos magas, karcsú

öreg úr a görbe viasz-orromra mosolygott, kezét nyújtott, és én ráhajoltam a kezére, hozzányomtam a viasz-orrot és a kócbajuszt, amely két műtárgytól az ajkam nem is érhetette a kezét, aztán mentem tovább, helyet adva a következőnek.

6

Wampetics mesélte, boldogult öreg Wampetics, boldogult Ujházi Ede asztalánál, egyszer nyáron, délből, a nagy fák alatt, a vendéglőjében. Eltettem a történetet, mert biedermeier-íze van, egy finom és gyöngéd öreg urat jellemez. Ez a finom és gyöngéd öreg úr báró Podmaniczky Frigyes volt, aki mindennap egyedül ebédelt künn a Wampetics-kertben. Az öreg Wampeticsnél «zseniális vircsaft» volt, nagyszerű konyha, nagy mozgalom és lárma és túláradozó temperamentum, sok rendetlenség. Szóval egy napon odavitték a levest Podmaniczky Frigyeshez és két légy volt benne. Nem ez volt az első eset. A báró leteszi a kanalat és azt mondja a pincérnek:

- Kérem Wampetics urat.

Wampetics rohanva érkezik és mélyen meghajol.

- Édes Wampetics úr - mondja neki alig hallható, finom, halk hangon Podmaniczky - nagyon szép öntől, hogy megpróbálja eltalálni az ízlésemet, de honnan veszi ön azt, hogy én éppen két légyvel szeretem a levest? Nagyon kérem, ezentúl legyen szíves a levest üresen, légy nélkül szervírozni és melléje egy kis tányéron külön a legyeket, majd én annyit teszek a levesbe, amennyit óhajtok.

7

Ha ezt, ami itt következik, az a nő beszélné el, akiről szól, azok közé az úgynevezett titokzatos történetek közé volna sorolható, amelyekre nincs józan magyarázat. Úgy, ahogy én fogom itt elmondani, - ahogy tényleg megtörtént - nem egyéb, mint «eset» egy újságíró életéből. Eset, amely tanulság helyett egy bábjáték figuráinak merev és keserű vigyorgásával végződik.

Volt nekünk, fiatal újságírónak egy törzsasztalunk a kis vendéglőben, ahová ebédelni jártunk. Egy napon ennél a legényasztalnál váratlanul megjelent egy idősebb kolléga a feleségével. Idegesek és rosszkedvűek voltak. Csakhamar megmagyarázták, miért jöttek ide ebédelni. Egyszerű kis háztartási tragédia történt náluk: ma reggel hirtelen, azonnali hatállyal, elbocsátották a szakácsnőjüket.

- Nagyszerűen főzött, - mesélte az asszony - de nem lehetett bírni a rossz modorát. Ma reggel összeszólkóztam vele a konyhában, mire mérgében a szememláltára földhözvágott, összetört egy tányért a szép régi virágos szervizünkből. A lárma az uram is kirohant és alig tudtam visszatartani, hogy tettelességet ne kövessen el rajta. Persze, rögtön szedte a holmiját, kifizették és elment. Tulajdonképpen sajnálom, mert pompásan főzött. És épp az uram kedvenc ételeit. Soha olyan bablevest füstölthússal és olyan almásrétest nem ettünk, mint az övét...

Sóhajtván rendelték és ették a közepes vendéglői kosztot. Szinte megsajnáljuk ezt a két öregedő embert, akik számára ilyen nagy eset volt a jó szakácsnő drámai távozása.

Délután öt órakor a telefonhoz hívtak a szerkesztőségben. Akkoriban sokszor csatlakoztam a rendőrséghez, mikor érdekesebb feladatokat végzett. A detektívfőnök majdnem minden éjjeli razziára magával vitt. Alaposan megismerkedtem akkor a város sötétjével, a rendőrség által szemmel tartott és állandóan zaklatott csavargó- és tolvajvilággal. Ezúttal is ilyen razziára hívott meg a telefonozó rendőrtiszt. Találkozás éjjel két órakor egy megjelölt utcán. A mai razzia célja: rossz hírű kis szállodák éjjeli életét ellenőrizni. Megköszöntem a meghívást és megígértem, hogy pontosan ott leszek. Akkor ezt mondta a rendőrtiszt:

- A detektívfőnök úr kéreti, ne mondja el senkinek, hogy önt el szoktuk vinni a razziákra. Ha ez kitudódik, száz újságíró fog megrohanni bennünket, hogy őket is vigyük.

Megígértem, hogy hallgatni fogok.

- Még valamire kéri a detektívfőnök úr - mondta a tisztviselő. - Ön állandóan színházak körül él. Arra kéri a főnök, hogy valami színháznál maszkírozassa el az arcát, ha velünk jön. Hogy meg ne ismerjék.

- Nagyon szívesen - feleltem.

Este elmentem a színházba, ahol Góth Sándor alaposan kimaszkírozott, összevegyülő nagy bajuszt és ugyanolyan nagy szakállat kaptam. Fekete szemüveget tettem fel. Éjjel kettőkor, mikor a találkozón megjelentem, alig ismertek meg a detektívek. Aztán elindultunk a razziára. Két-három piszkos, nyomorult kis szállodát vizsgáltunk végig, mikor a hetedik kerület egyik leghírhedtebb szállodájához, a *Koszorúhoz* érkeztünk. A detektívek rohammal foglalták el a házat, ijesztő vágatással dobogtak fel a rosszul világított falépcsőn és elállták a kijáratokat. Következett a szobák egymásután való felnyitása. Úgynevezett szerelmes párok voltak a szobákban. A rendőrség főleg a nők iránt érdeklődött és akiről kitűnt, hogy üzletszerűen űzi a szerelmet, anélkül, hogy ehhez a rendőrség beleegyezését kikérte volna, azt magukkal vitték. Az emeleten, mikor az egyik kamrát nagy dörömbölésre és «a törvény nevében!» kiáltásokra kinyitották, ijedt pár állt előttünk egy szál gyertya világánál. Egy negyven-negyvenötéves férfi és egy szintén nem fiatal, de elég jóképű kövér nő, kissé rendetlenül öltözve, úgy, ahogy hamarjában magukra kapkodták a ruhát. A férfi igazolta kilétét: kőfaragómester volt. A kövér nő zokogva mentegette magát:

- Tisztességes nő vagyok! Ez a vőlegényem!

A detektív szigorúan szólt rá:

- Igazolja magát.

A nő táskát vett elő és abból kékborítékos cselédkönyvet húzott ki. A detektív belenézett a könyvbe és jelentette a főnöknek:

- Szakácsnő.

Szinte mechanikusan nyúltam a könyv után. Odáig lapoztam benne, ahol az utolsó bejegyzés volt. És ott megtaláltam annak a kollegámnak a nevét és bejegyzését, aki ma délből velünk ebédelt és aki ezt a szakácsnét ma reggel elbocsátotta. A könyvet visszaadtam a detektívnek. Ez ismét belepillantott a könyvbe és ezt kérdezte a nőtől.

- Ma bocsátották el?

- Igen - zokogta a nő.

A pillanatnyi csendben, amely most következett, egy őrszakállú, feketeszemüveges rém-alak (ez én voltam) megszólalt a szoba sarkában:

- Mert földhöz vágott egy tányért a virágos szervizből.

A között a néhány felejthetetlen tekintet között, amelyek az embert az életen végigkísérik, látom még ma is ennek az asszonynak a tekintetét, amellyel reám, zordszakállú, fekete-szemüveges rémképre nézett. Folytattam:

- Ezzel szemben senki olyan bablevest füstölthússal és olyan almásrétest nem tud csinálni, mint ő.

A nő rémületében az asztalba fogódzott. Mindenki hallgatott. A halotti csöndben még ennyit mondtam:

- Mi mindent tudunk.

Azzal némán kimentünk a szobából, otthagya a szegény szerelmes párt.

Ez volt az egész történet. Mint véletlen, rám nem is hatott nagyon erősen. Véletlen volt, igazi, hamisítatlan véletlen. De a kép: a homályos szobában, csöndben, mozdulatlanul álló csoport: az aranygalléros rendőrtisztek, a zseblámpás, revolveres detektívek, az elsápadt kőfaragó, a rémült kövér szakácsné, - és a konyhadráma, szerelmi nász, piszkos nyomor és rendőri szigorúság e groteszk bábjátékába váratlanul belehuhogó szakállas-pápaszemes mindentudó kísértet - ez a pillanatkép a maga ostobán fájdalmas marionettszerűségében mély benyomást hagyott bennem, amelynek csak érzem a keserűségét, de magyarázni nem tudom. Ezen az éjszakán ott mindnyájan igazán bábuk voltunk, amelyeket egy ismeretlen hatalom vigyorogva kevert össze egymással.

8

Volt egyszer egy szép, nagy, úgynevezett nehéz kézimunka a Magyar Színháznál. Nagyon komplikált színes asztalterítő, amelynek az elkészítése hónapokig kellett, hogy tartson. A pénztárosnő dolgozott rajta, mert a színház rosszul ment, senki se jött jegyet vásárolni és a hölgy ráért a kasszában hímezni. Aztán egyszerre csak beütött egy darab. Az emberek tolongtak a pénztárnál, egész nap szólt a telefon. Egy este a kulisszák mögül látom, hogy mialatt az előadás folyik, a sűgőnő a lyukban szorgosan dolgozik a kézimunkán. A szünetben ezt mondja:

- A pénztárosné nem ér most rá, én meg ráérek, mert minden nap ugyanez a darab megy, a színészeknek nem kell sűgni. Hát most én dolgozom rajta.

Egy hónap múlva elmegyek a pénztár előtt, hát megint hímez a pénztárosnő.

- Megbukott az új darab, - mondja - a sűgőnő kikiabálja a torkát, engem meg nem zavar senki.

Aztán állandósult a színháznál a vándorló kézimunka. A legszebb terítőket csinálták ketten együtt: sűgőnő és pénztárnoknő. Aki tudni akarta, hogy hogy' megy a színház, annak csak azt kellett megfigyelnie, hogy a kettő közül melyiknél van a kézimunka.

9

Rossz pénzt képtelen vagyok kiadni.

Ennek két oka van. Vagy tudom, hogy a rossz pénzt adom oda, vagy nem tudom. Ha tudom, a gyerek is meglátja rajtam az ügyetlen bűnös zavartságát. Ha nem tudom, pechem szokott lenni: épp egy sasszemű kereskedőre bukkanok, aki rögtön visszatolja. Diákkoromban egyszer kénytelenségből - megpróbáltam ez ellen kitalálni valamit. Tizennyolc éves voltam,

egyedül voltam Párizsban, a kevésnél is kevesebbnek mondható pénzzel. Most már ez mintha kiment volna a divatból, de akkor még nagyban járta: akin megszagolták, hogy idegen, az estére már tele volt rossz pénzzel. Különösen tömték az idegent az úgynevezett *Helvetia assise* című ezüstfrankkal. Az álló Helvetia jó volt. Az ülő Helvetia rossz volt. Tudja Isten, miért, de így volt. Szóval rögtön kaptam egy ülő Helvetiát, az első órában. Külön tettem és hetekig nem mertem megpróbálkozni vele. De kevés volt a pénz és minden Helvetiára szükség volt. A következőt eszeltem ki. Volt ezen az ülő hölgyön kívül még egy húszfrankos aranyam. Ezt felváltottam húsz egyfrankos ezüstre - csupa jóra és a rosszal együtt a nadrágzsebembe tettem az egész csomót. Volt tehát huszonegy ezüstfrankom, közte egy rossz. Jól összekevertem és elhatároztam, hogy ebből a nadrágzsebből fogok élni, ebből fizetek, a nélkül, hogy megnézném a pénzt, mikor kiadom. Majd csak elcsúszik a többi közt a rossz is. Akkor huszonegy frank még nagyon sokáig tartott. Majdnem egy hétig. A dolog simán ment. A pénz fogyott, egyre fogyott, soha nem volt semmi kellemetlenség. A végén egyetlen egy ezüstfrank maradt a zsebemben. De ezt már megnéztem. Igazán fölösleges most ide leírnom, hogy ez volt a rossz pénz. Ma is megvan.

10

Színhely: egy kávéháznak az a sarka, ahol a festők törzsasztala van. (Délután jönnek ide, amikor sötétedni kezd. Ennél az asztalnál van a legnagyobb láрма. Szenvedélyesen beszélnek, többen egyszerre. Meggyőződéseim szerint ennek az az oka, hogy a festők nagy része nem akkor hagyja abba a munkát, amikor ő akarja, hanem akkor, amikor a naplemente őt erre kényszeríti. Ilyenkor a festő - még tele ihlettel, a munka lázával - nem tudja hirtelen lefékezni felizgatott idegeit, tehát elszalad a kávéházba, a kollégákhoz, akik közt tovább festhet a szájával, amíg csak el nem fárad. Tehát: a festő-törzsasztal. Ezúttal nem művészetről van szó. Messzire elhallatszik ez a dialógtöredék, amely olyan régi, mint maga az emberiség: «Rossz ember!» «Nem. Csak egoista». Aztán: szenvedélyes vita a rossz emberről és a jó emberről. Nagyon gyenge példák egy-egy jó emberről. Kitűnő példák egyes rossz emberekről. Végül: verseny, hogy ki követte el életében a legnagyobb, a legigazibb rosszszaságot. Pályadíj: egy nagy szivar. Csak azt az egyet mondom el, amely a szivart megnyerte.

- Tizenhat éves voltam, - mesélte az egyik - mikor egyszer Szilveszter éjszakán diáktársaimmal nagy mulatságot csaptunk. Reggel nyolc óra volt, mikor elindultunk hazafelé a hóban. Meglehetősen sokat ittunk és féktelen jókedvünk volt. Összefogózva, énekelve mentünk utcáról-utára és mindenáron el akartunk követni valamit. Ahogy így megyünk, egyszerre csak egy levélszekrény mellett elhaladva látom, hogy abból a kis nyílásból, ahova a leveleket kell bedobni, kikandikál egy fehér borítéknak a csücske. Az újévi gratuláció nálunk nagyon elterjedt szokás és ilyenkor újévkor annyi gratulációt dobunk be a levélszekrényekbe, hogy mindenik zsúfolva van. Ennél a levélszekrénynél is ez volt az eset. Az a boríték, amelynek a csücske kilátszott, már nem fért be a túltömött levélszekrénybe. Odamentem és kihúztam a levelet a szekrényből. Ezeknek az újévi gratuláló névjegyeknek a borítékjai nem szoktak leragasztva lenni, mert a posta így olcsóbban szállítja őket. Kivettem a borítékból a névjegyet, amelyen egy név állott, nyomtatva, s alatta az illető foglalkozása: «segédhivatali aligazgató». E nyomtatott sorok alatt gondos, jellemző hivatalnokírással ez a szöveg: «az igen tisztelt főnök úrnak boldog újévet kíván». A borítékon a főnök neve. «Gyertek», mondtam a fiúknak - «ebből egy jó vicc lesz!» Bementünk egy kávéházba. Tintát és tollat kértem. Már akkor értettem ahhoz, amit azóta tökélyre vittem: valakinek az írását a csalódásig híven utánozni. Ez egyik bizonyítéka is annak, hogy jó rajzoló vagyok... Szóval, fogtam a tollat és miután egy másik darab papíron néhány próbát tettem, a szegény hivatalnok mondata után tett pontot

vesszővé javítottam ki és folytattam a mondatot, így: «és őt arra figyelmezteti, hogyha az újévben is olyan ostobán és igazságtalanul fog bánni alantasaival, mint az idén, úgy ennek rossz vége lesz». - A hamisítás tökéletesen sikerült. A kártyát visszatettem a borítékba, a borítékot pedig visszadobtam a levélszekrénybe. Mindnyájan jól mulattunk ezen és hazamentünk aludni. Schluss. A történetnek vége.

A zsúri indokolása, amellyel a szivart ennek a rossz embernek megítélte:

I. A rosszság tökéletesen önzetlen volt.

II. A perspektíva, amely ebből a csínyből nyílik, szinte végtelen. A főnök meglepetése, mikor a kártyát megkapja. Az első találkozás a főnök és a gratuláns közt. Szól neki erről a főnök vagy csak érezteti vele egy egész életen át a haragját? Ha szól neki, mit felel a gratuláns? Mit mond a gratuláns, ha megmutatja neki a főnök a kártyát? Fog neki a főnök hinni, mikor megesküszik, hogy nem ő írta a mondat második felét? Hát ki írta? Ki írhatta? És a gratuláns álmatlan éjszakái, amikor igyekszik ezt a pokoli rejtélyt megfejteni: ő maga dobta be a kártyát a levélszekrénybe, onnan csak a posta vehette ki, hogyan kerültek mégis újabb sorok az ő sorai alá? A főnök gondolatai: megőrült ez az ember? Vagy szilveszteri hangulatban részegen írta a gratulációt? Vagy ha elhiszi neki, hogy más írta a szöveghez a gorombaságot, kinek lehetett ez érdeke? Hol történt a hamisítás: a gratuláns házánál, vagy az ő, a főnök házánál, miután már megérkezett a kártya? Vagy nem is történt hamisítás, hanem a gratuláns fogadott valakivel, hogy újévkor megmondja az igazat a főnöknek? És aztán: az egész eset pszichológiai hatása a főnökre - mert okvetlenül elkezd gondolkozni azon, hogy tényleg ostobán és igazságtalanul bánt-e ő az alantasaival? Minden, minden eszébe fog jutni mind a két embernek, csak az nem, hogy valaki kivette a levélszekrényből a kártyát, hamar hozzáírt valamit és visszadobta.

Nagyon régen hallottam ezt a történetet. Mindig úgy élt az emlékezetemben, hogy a mellett, hogy valóban pályadíjat érdemel a rosszáságból - ez az, amit «örök titoknak» szoktak nevezni. A két érdekeltre nézve nem is tudom más lehetőségét a rejtély megfejtésének, mint csak azt az egyet, hogy egyik vagy másik most, évtizedek multán véletlenül elolvassa ezeket a sorokat.

Kényes történet. Szerencsére elég régen történt, nem fog sok vizet zavarni. Doktor-ismerőseim közül az egyikhez elmegy egy nap egy nagyon ismert pesti színész, akiről egyebet se írtak akkor a lapok, mint azt, hogy: «a nők kedvence», «ifjú lányok ideálja», «az ideális hősszerelmes» stb. Mint valamikor Bécsben a Kainz nevét, úgy az ő nevét is kivágták a fiatal lányok az újságból, ráragasztották a vajaskenyérre és megették. Többet már igazán nem tehettek.

Ez a tökéletes Rómeó tehát megjelenik doktor-ismerősömnél és kétségbeesett arccal mondja, hogy nagy szívességre kéri. Helyzete borzasztó. Évekkel ezelőtt gyakran volt gyomorégése és a régi Otthon Körben ezt elpanaszolta egy fiatal orvosnak. A fiatal orvos megvizsgálta, diétát rendelt neki és rövidesen kigyógyította ebből a kellemetlen betegségből, amelyen addig professzorok se tudtak segíteni. Ilyen esetekben fizetségről szó sem lehetett. A hősszerelmes egy gyönyörű nagy arcképét berámáztatta és elküldte az ügyes kis doktornak, ezzel a felírással: «*Dr. S...r Károlynak, egészségem visszaadójának, aki nagy betegségeből kigyógyított. Örökké hálás híve...*» (aláírás.) A fiatal doktor roppantul meg volt tisztelve, a nagy arcképet büszkén az íróasztala fölé akasztotta, hogy minden páciense láthassa.

Történt azonban, hogy ez a fiatal doktor sehogyse tudott boldogulni Pesten. Összeszedett tehát egy kis pénzt és kiment Párizsba, G. tanárhoz, aki akkor a világ első specialistája volt abban a betegségben, amit nálunk még mindig nem illik az igazi nevén lenyomtatni, s ami elég brutális szemérmességgel «vérbaj» címen szerepel a sajtóban. Künn volt a professzor mellett néhány évig, kiképezte magát ebben a szakmában, hazajött Pestre és rövid idő alatt egyike lett ezen a téren a legkeresettebb, sőt a legismertebb nevű specialistáknak. Már vagy harmadik éve praktizált nagy sikerrel Pesten, mikor egyszer a hősszerelmeshez - aki szintén praktizált a Nemzeti Színházban - odalép egy barátja és azt mondja neki: «Mégis csak marha vagy te, pajtás, hogy Dr. S...r-nak arcképet adsz és ráírod, hogy ő a te egészséged visszaadója és nagy betegségeből ő gyógyított ki. Csodálnám, ha ez jó hatással volna a te hölgyközönségedre». A hősszerelmes majdnem elájult. Aztán megbizonyosodott a felől, hogy a hálás doktor még mindig az íróasztala fölött tiszteli az ő régi, gyomorégéses arcképét. Az én doktor-ismerősömhöz azért szaladt, mert azt hallotta róla, hogy ő a híres specialista legjobb barátja. Arra kérte, kövessen el mindent, hogy ez az arckép onnan eltűnjön, ellenkező esetre öngyilkossági kísérletet helyezett kilátásba. Hogy mi lett az eset vége, nem tudom. De nem is fontos. Csak még azt teszem hozzá, hogy mikor ezt a húszéves pesti történetet, amelynek minden szereplőjét ismerem, 1927-ben Párizsban egy írói társaságban elmeséltem, egy francia író azt mondta, hogy már hallotta.

Moziban, Bécsben. Egy amerikai film, ezzel a címmel: «Cobra». Főszereplő: Valentino, a híres filmszínész, aki nemrég halt meg. A film úgy végződik, hogy Valentino szerelmében csalódottan hajóra száll és bánatosan visszavitorlázik Európába. Az előadásnak vége. A közönség mozgolódni kezd, hogy távozzék, mikor egyszerre megjelenik a fehér vásznon egy felírás: «Valentino a halottas ágyon». Mindenki visszaül a helyére, a zenekar halk gyászindulót játszik és a vásznon ismét megjelenik Valentino, halva. Virágokkal teleszórt, gyertyákkal körüldíszített ágyon fekszik s ágya elé lassan letérdel egy gyászruhás hölgy. Valentino nem játszik ezen a képen, Valentino valóban holtan fekszik az ágyon és arcának

végtelen nyugalma lesújtó kritikát gyakorol minden színészen, aki valaha filmen halottat játszott. A képnek váratlan hatása volt: egy hölgy felsikoltott és fiatal lányok, akik velem egy sorban ültek, eltakarták a szemüket, hogy ne lássák.

Társaságban, Budapesten. A házigazda nagyszerű új gramofónt kapott Amerikából és bemutatja rajta legjobb lemezeit. Többen Caruso-lemezt kérnek. A gramofónban felcsendül Caruso hangja, a pompás instrumentum még a lélekzetvételeket is visszaadja. Egy hölgy így szól: «Szegény Caruso!» A házigazda az íróasztalhoz megy és egy amerikai illusztrált lapot mutat. A lap kézről-kézre jár. Mikor hozzám kerül, mélynyomású képet látok benne, amely a halott Carusot ábrázolja - mostani állapotában. Nem is koporsóban, hanem üvegfedelű szekrényben fekszik, bebalzsamozva, frakkban és fehér mellényben, ahogy koncerteken énekelt. Valószínűleg a fotográfus kérésére, az üvegfedelű szekrény nem vízszintesen fekszik, hanem ferdén áll, neki van támasztva valaminek, úgyhogy a lehúnyt szemű, évek óta halott Caruso valami rettenetes merevséggel majdnem áll benne. A fehér mellénye tiszta és divatos. Feltétlenül arra kell gondolnia az embernek, hogy bármily hermetikusan van is elzárva ez az üvegekoporsó, a fehér mellényt bizonyos időközönként tisztával kell kicserélni.

Ez nem halott-kultusz. Ez valami új: hulla-kultusz. Valami szörnyű nyilvánossághozatala, továbbéltetése a cadavernek, amelyet eddig minden kor és minden vallás, minden szeretet és minden fájdalom kérlelhetetlenül eltüntetett a szem elől, a földbe, a tűzbe, a tenger fenekére vagy a legendás mennyországba. Nem tudom, mélyenérző zenészeknek mi a véleményük Beethoven ismert halotti maszkjának hallatlan elterjedtségéről, de én mindig rosszul éreztem magamat, ahányszor csak fiatal leányok, csinos asszonyok vagy operett-komponisták művészien dekorált szobájában rózsaszínű vagy pláne fekete gyászflórból készült szalaggal díszítve láttam a falon függeni ezt a dacos mártírcot, amely engem soha Beethoven zenéjére nem figyelmeztetett, hanem mindig csak arra a nyomorult halálra, amit halt. Abba a folytonosságba, amely az élő ember és emléke közt van, sértően és kicsinyesen tolakszik bele a szándék: azt, ami benne a halál pillanatától kezdve már nem fontos, konzerválni. Vannak családok, amelyek berámáztatják és a falra függesztik az elhaltak feketekeretes gyászjelentését. Kegyetlen látvány és tulajdonképpen a gyász legmélyebb értelmét zavaró gondolat: nem arra lenni emlékeztetve, hogy az anya *élt*, hanem arra, hogy meghalt. A halottak tiszteletét még nagyon sok évszázadig nem fogja kiirthatni az emberiségből semmiféle nevelés, de a hullának semmi köze sincs a halotthoz. A halott: ember, a hulla pedig összedőlt ház, amelyből az ember kiköltözött, amelyet túlél s amely - ha visszagondolunk szerepére az ember életében - valóban nem érdemel mást, mint megégettetést, vagy a földbe való elástatást. Az ember nem mondhatja azt, hogy: «unokatestvére vagyok a hullának» (- mint ahogy zavarában ezt mondta egy magyar költő temetésén egy rokona, akit a nagy tolongásban a rendőr nem akart a koporsóhoz bocsátani -), és az ember méltán van jobb érzésében megsértve, ha egy tapintatlan és ízléstelen *publicity* elküldi a fotográfust az énekeshez még évekkel a halála után is. A szép Caruso-lemezekben, amelyeket ismerünk, épp az a mélyen megható, hogy ebből a csodás jelenségből már semmi nincs meg, csak az éneke. Milyen csúnya és nemtelen gondolat: e mellé az élő hang mellé elterjeszteni a példányok százezreiben azt a frakkos és fehérmellényes rémképet. Aznap éjjel, mikor ezt megmutatták nekem, nem tudtam elaludni. Egy vízió kínozott: a messze jövőben valamikor, egy szobor valahol Amerikában, valami elhalt nagy férfiú szobra egy város főterén, de nem bronzból vagy márványból, hanem magából abból a férfiből készítve: magas talapzaton, ő maga, mint a balzsamozás művészetének remeke, életszínűre zománcozott arccal, hó és eső ellen impregnált, örökké tartó igazi ruhában - égbekiáltóan költőietlen lázadás az elmúlás gondolata ellen, borzalmas csodaműve egy világnak, amely a konzervgyártást a legmagasabb tökéletességre emelte.

13

Halottal szemben tapintatosnak kell lenni. A halottnak is megvan a maga kis utolsó hiúsága. A halott, mikor gyertyák közt fekszik a ravatalon, nem szereti, ha azt suttogják körülötte: - «Jaj, szegény, mennyire megváltozott». Ezért haragszik a halott. Azt kell mondani: «Olyan, mintha aludna». Ezt szereti.

14

Parsifal előadásán voltam a berlini állami operában. Wagner 1882-ben, Velencében, beszámolva a Parsifal előadásáról, azt írja, hogy «wir konnten uns wie der gewohnten Welt entrückt fühlen». Ez járt az eszemben az egész előadás alatt. Fájdalom, a technika haladása túlszárnyalta Wagner rendezői fantáziáját. A második felvonásban ezt írja elő Wagner: «Klingsor felkiált titokzatos mozdulatokkal: «...Kundry! Mestered hív, fel, fel!» És zárjelben hozzát teszi: «Kékes fényben felemelkedik Kundry alakja.» Azóta negyvenhat év telt el. A Parsifal első előadásainak idején még színpadi csoda volt nemcsak a kékes fény, hanem az is, hogy Kundry (- és annyi sok más titokzatos lény -) a sülyesztő segítségével jött fel a föld alól. Ma, amikor minden néző, mikor a színházból hazamegy, a liftnek nevezett és minden színpadi sülyesztőnél tökéletesebb és merészebb sülyesztő-emelő készüléken száll fel a lakásába, a fantasztikus színművek előadásain be lehetne szüntetni ezt a csodát, amely nem csoda többé. A színpadon ehhez a csodához szegény Klingsor kénytelen «titokzatos mozdulatokat» csinálni, közben pedig hatalmasan szól a mennydörgés. Nem lehet ellentállni, hogy ne figyelmeztesse az ember a rendezőt: manapság nem mennydörögni szokás a liftért, hanem csöngtetni.

15

New-Yorkban, egy vacsorán, intellectuel-hölgy mellett ültem. Az indiánokról beszélt, ősi nyelvükről. Arról, hogy még most is csodálkoznak a bevándorolt fehér emberek idegen beszédjén. De azért sokan megtanultak angolul. Egy indián hallott egyszer egy másik indiánt, aki előbb vele indiánul beszélt, aztán rögtön ezután egy kereskedővel angolul. Odaugrott hozzá, erőszakkal felnyitotta a száját és belenézett. «Mit csinálsz?» - kérdezte ez rémülten. A másik nyugodtan: «Megnéztem, hogy nincs-e két nyelved». Soha életemben nem hallottam ilyen teli-találattal kifejezni mindazt, amit nyelvek tanulásainak, kiejtésnek nehézségeiről és akadályairól szoktak magyarázni tanítók, filológusok. Az indiánnak van igaza. Két nyelvhez két nyelv kell.

16

Előadás után, éjfélkor bementem a színházba. (Régi bűnügyi tapasztalat, hogy a tettes belső kényszer nyomása alatt felkeresi a tett színhelyét a bűntény után.) A nézőtér még meleg volt attól a sokszáz embertől, aki itt félnyolctól tizenegyig lelkesült, kimelegedett és lélegzett. A piros szőnyeg tele volt papírral. (Egészen melleleg megjegyezve: semmi nem jellemzi jobban azt, hogy emberek vonultak el valahonnan, mint az, hogy papír maradt ott utánuk, papír, papír, papír... Példák: nagy forgalmú utca éjjel, üresen. Hotelszoba, amiből elutazott a vendég. Vasúti kupé, amiből kiszálltak az utasok. A Városliget, hétfőn reggel.)

A nézőtérrel a színpadra mentem. A színpadról abba a kis raktárba néztem be, ahol az előadáshoz szükséges tárgyak, az úgynevezett kellékek vannak nagy rendben elraktározva. Virágcsokor, betört cylinder, pezsgősüveg, cipő, tányér, esernyő, revolver, tör, könyv, a «Times», az «Echo de Paris», teákszervíz, postacsomag, szivarosdoboz, telefonkészülék stb. némán sorakozik a polcokon és várja a másnapi előadást. Legyen szabad könnyebbség okáért régimódi formát választanom. Igenis, kihallgattam a beszélgetésüket. A következőket jegyezhettem fel:

A telefonkészülék: - Borzasztó élet! Minden este szájához emel G., a híres színész és a következőket kiáltja belém: «Halló, Lebidois! Kérem, mondja meg a feleségemnek, hogy ma nem jövök haza vacsorára.» - Ez már negyvenharmadszor történik. Azt hallom, hogy künn a városban vannak telefonkagylók, amelyek a legérdekesebb dolgokat hallják. Élet, halál, szerelem, öröm, bánat, üzlet, tréfa, harag megy rajtuk keresztül percről-percre. És én itt állok a reflektor fényében és minden este, minden áldott este csak ezt hallom: «Halló, Lebidois! kérem, mondja meg a feleségemnek, hogy ma nem jövök haza vacsorára.» - Ezt még hallani fogom vagy ötvenhétszer, akkor százas jubileum lesz és engem végleg eltesznek a raktárba. Ó, ha tudná ezt a szenvedést az a sokszázezer szegény, dolgozó telefonkészülék, aki engem úgy irigyel a színpadi dicsőségért!

A levélpapír: - Én nagyon fontos vagyok. Mikor engem behoznak a színpadra, a nézőtérén egyszerre halotti csönd lesz. H. úr, a híres színész belém néz, kiejt a kezéből, a fejéhez kap és így kiált fel: «Minden elveszett! A hajó elsüllyedt és Whitstable a hullámok martaléka lett!» Ugyanekkor B., a híres színésznő ájultan rogy a földre. Igen, igen. Ha én nem volnék, a darab megakadna és a publikum hazamehetne. És mégis rosszul bánik velem az igazgatóság. Ha nem adnak jobb helyet itt a raktárban, felmondok és elmegyek. Lássák, hogyan boldogulnak nélkülem!

A nagydob: - Engem sem tisztelnek eléggé. Pedig mikor én a színpad mögött megszólalok, a színpadon ezt kiáltják: «Mennydörgés!» - «Vihar!» - «Istenítélet!» És az egész statisztéria letérdel és imádkozik. Igen, igen. Csak mellőzzön továbbra is az igazgatóság! Egyszer megharagszom és egy rettenetes viharral elpusztítom az egész épületet!

Egy ásványvizet üveg papírcímkéje. - Az én értékemet sem ismerik ezek az ostobák. Pedig 1921-ben egy drámában G. úr átadott engem L. úrnak e szavakkal: «Itt van ezer pezeta!» - és L. úr kezét csókolta G. úrnak és azt mondta neki: «Corregidor, e papírdarab megmenti életemet és családom becsületét!» - Igen, igen, kedves kollégák, ez vagyok én!

A kard. - Tegnap este a színpadon G. úr megsértette az ujját egy kiálló szögben. Valami piros folyadék kezdett szivárogni a sebéből, aminőt még sohasem láttam. Mi lehet ez?

Az öreg komika kalapja. - Érthetetlen! Harminc évvel ezelőtt bejöttem a színpadra B. kisasszony fején és az egész publikum elragadtatva suttogott: «Milyen gyönyörű! És milyen bájos kalapja van!» - Most bejövök minden este ugyanannak a hölgynek a fején, ugyanúgy, mint harminc évvel ezelőtt és mikor meglátnak bennünket, hangosan nevet mindenki. Ó, hogy megváltozott a közönség ízlése!

Egy kopott frakk. - Ó, én tudom, hogy tehetséges vagyok, de azért őszintén megvallva, sok függ attól, hogy jó partnere van-e az embernek. Például, ha velem P. úr lép be a színpadra, csak úgy harsog a nevetés. És ha Z. úrral jövök be, nem nevet senki. Meg kell válogatni a partnert.

Egy fazék. - Egy konyhaberendező üzletben álltam és vártam a jövőt. Álmom a családi élet volt: tiszta konyha, meleg tűzhely, kedves család, sok egészséges gyerek, akiket én táplálok és akik szeretettel vesznek körül. Ah! Egy napon azonban belépett Reinhardt, a híres rendező az üzletbe, körülnézett és énrám mutatva így szólt: «Ezt vegyük meg, ez nagyon jól fog hatni a

harmadik felvonás konyhajelenetében.» - Vagyis fölfedezett engem. Azóta a színházban ragyogok, játszom. Nagy sikerem van. De pótolja ez számomra a családi élet és a kedves tűzhely melegét, amit soha, soha nem fogok megismerni?

És végül:

A tükkör. - Én vagyok a legszebb a színháznál. Akárki, nő vagy férfi, ha megnéz, így suttog: «Elragadó!» - Már az is megtörtént, hogy megcsókoltak!

Aztán egyszerre csönd lett, mert behallatszott a színpadról a tűzoltó-őrjárat nehéz csizmáinak kopogása.

17

Ha valaha az életben nagy dramaturgiai művet írnék, az volna a kiindulópontom, hogy a színház nézőterén tölteni az estét: *büntetés*. Képzeljük magunkat abba a korba, amikor az inkvizíció nemcsak tüzes vassal és homlokszorítóval kínozza az áldozatait, hanem szellemes kínzásokat is talált ki, például a hanyattfekvő áldozatnak lassan, de nagyon sokáig egy-egy csöpp vizet csöppentett a szájába. Vonatkoztassuk el magunkat mindentől, ami a «színház» fogalom körül ráncragadt és képzeljük el, hogy egy inkvizítor, akinek ambíciója új kínzási módokat feltalálni, kitalálja a következő büntetést:

«A bűnös köteles hetenként egyszer, meghatározott órában, meghatározott percben hirtelen minden dolgát abbahagyni és jó vagy rossz időben egy nagy terembe sietni. A nagyterem azonnal elsötétítendő és a bűnös szűk ülőhelyére vezetendő. Ott kell ülnie három óra hosszat a sötétben, mereven és mozdulatlanul. Ez idő alatt tilos: 1. kimenni, 2. felállni, 3. fészkelődni, 4. hátrafordulni, 5. beszélni, 6. orrot fujni, 7. köhögni, 8. tüsszenteni, 9. enni, 10. inni, 11. dohányozni, 12. külön, önállóan nevetni, 13. aludni, 14. olvasni, 15. írni, 16. nyújtózni, 17. ásítani, 18. más irányba nézni, mint előre, 19. más helyre átülni, 20. a végét meg nem várni, 21. el kell a meleget túrni, 22. el kell a hideget túrni, 23. minden bosszúságát némán kell elnyelni, 24. tilos felháborodásának bármi jelét adni, 25. hangosan sóhajtozni vagy nyögni, 26. a ruházatán bármit is változtatni: tehát mellényét kigombolni vagy szűk cipőjét lehúzni, 27. nem figyelni, 28. agyát megpihentetni, kikapcsolni, 29. megzavarni olyan tetszésnyilvánítást, mely az ő meggyőződésével ellenkezik, 30. rendes, kényelmes napi ruhájában odamenni, 31. abbahagyni és máskor folytatni. - Ezenkívül tilos még sok minden, ami hamarjában nem jut eszembe.»

Ezt a sötétbe beültetett, megmerevített, elnémított, minden funkciótól eltiltott embert nevezzük színházi nézőnek, akinek az újkor emberszerető mozgalmi megadja azt a könnyebbiséget, - (de ezt se mindig) - hogy óránként egyszer néhány percre kimehet sétálni, hogy a testi kínládást kipihenje és az újabb testi kínládáshoz erőt gyűjtsön. Már most mi a dramaturgia? Dramaturgia az a tudomány, amely összegyűjtötte mindazokat a szabályokat, amelyek szerint ennek a testi kínokra ítélt embernek a helyzetét megkönnyíthetjük azzal, hogy a terem egyik falát lebontjuk és abban a falnyílásban mutogatunk neki valamit. Ennek a valaminek azonban oly vonzónak kell lennie, hogy a leírt testi kínládás az áldozatra nézve előbb *eltűrhetővé*, majd *érezhetővé*, végül pedig *kíváratossá* legyen. Annyira kíváratossá, hogy még keservesen szerzett pénzét is odaadja érte. Sőt törje magát utána.

Ez volna dramaturgiám bevezető része. Azután következnének azok a fejezetek, amelyek elmondanák: minő alacsony és magas, felszínes és mély, parlagi és fenséges módok vannak arra, hogy a terem lebontott fala mögött levő nyílásból ez a narkózis hatásosan áradjon ki a kinszenvedőkre.

Irodalomban is, életben is, vannak szívkomédiások, akiket élvezet leleplezni. Négyféle típust ismerek. Vannak: 1. *szívük-csücskét-mutogatók*. Ezek úgy tesznek, mint akinek véletlenül nyitva maradt egy gomb a ruháján és most kilátszik a szíve hegye. Arra várnak, hogy valaki figyelmeztesse őket erre a toallethibára. Akkor elpirulnak és hamar begombolják a ruhát. - 2. *Szív-pirosítók*. Ezek úgy találják, hogy nem elég piros a szívük és ezért minden percben rúzszt kennek rá. - 3. *Szív-exhibicionisták*. Ezek állandóan szemérmetlenül mutogatják a szívüket. Úgy viselkednek, mint azok az egyéves kis gyerekek, akikre szülei folyton rájukszólnak, hogy nem szabad az ingecskét mindig nyakig fölemelni, ha vendég van. 4. Akik *bujócskát játszanak a szívükkel*: folyton eldugják a szívüket és iszonyúan meg vannak sértve, ha rögtön nem kezdjük keresni náluk a szívet, ezzel a kiáltással: «Maga hamis, magának van szíve, csak nem akarja mutatni!» - Az igazi szívet emberek cselekedeteiben és költők műveiben elég nehéz megtalálni. Csak a hamisítottat, a meg-komédiázottat könnyű. Az igazit legtöbbször az a szorongó és fájdalmas szimpátia-érzés jelzi, amelyet egy cselekedet hallatára vagy egy könyv olvasása után érzünk. A csillagászatban tanultuk gyerekkorunkban, hogy vannak csillagok, amiket a legfinomabb műszerekkel sem lehet meglátni, - a jelenlétükre csupán azokból a zavarásokból, vonzásokból, taszításokból lehet következtetni, amelyeket a körülöttük levő látható égitestekre gyakorolnak. De a létezésük megdönthetetlenül be van bizonyítva, bár ők maguk a refraktor számára örökre láthatatlanok. Nekem mindig az volt az érzésem, hogy ezek a csillagok közelebb vannak Istenhez, mint a láthatók.

19

Kis gyerek jószívről nincs szebb történet, mint az, amit szegény Beöthy Zsigárról hallottam, Beöthy László korán elhalt öccséről. Az édesanyjuk, Rákosi Szidi mesélte, hogy a kis Zsiga szívszaggató zokogással ment hozzá panaszkodni: - Édesanyám, a Laci *megint elkérte* a vajaskenyereket!

20

Motorcsónakunk este tízkor indult a Lidóról, holdfényben, Velence felé. Rajtam kívül négy utasa volt: egy társaság, amely három hölgyből és egy úrból állott. Ők Velencébe mentek szórakozni, én a pályaudvarra, az éjjeli vonathoz. Ha nem akartam volna, akkor is hallanom kellett volna minden szavukat, oly hangosan folyt a társalgás a csendes nyári éjszakában. A három hölgy feltűnően öltözött tipikus Lidó-hölgy volt. A férfi szmókingban. Fiatal, nagyon barna arcszínű és lehetetlenül feketehajú, igen csinos ember. Néhányszor láttam a fürdőben előzőleg, ahol macskaszerű ügyességgel véghezvitt ugró és úszómutatványokkal mulattatta a hölgyeket. Azt mondták róla: délamerikai. De hallottam spanyolul, olaszul és franciául beszélni. Most franciául beszélt a három hölgygel. Az első mondata, amit hallottam, ez volt:

- Soha, soha nem vettem szerelmet pénzért.

- Pedig ez nem szégyen - mondta az egyik hölgy. - A leghíresebb nőcsábítók se vetették meg ezt az eszközt, ha egy nő nagyon megtetszett nekik és más mód nem volt a gyors hódításra.

Egy másik hölgy egy mondatot kezdett:

- Párizsban...

- Ah! - kiáltott fel. - Párizsban aztán éppen nem! Köszönöm szépen! Egy ilyen éjszakai ismeretség a boulevardon, látogatás a hölgnél - még meg is gyilkolhatják az embert.

A hölgy:

- Borzasztó dolgokat hallani.

Az ifjú:

- Nekem volt Párizsban egy ismerősöm, egy német. Azzal egyszer egy nagyon kellemetlen ilyen dolog történt. Csatlakozott egy csinos lányhoz, aki a Boulevard des Italiens-en sétált éjféliútán. Bementek egy barba és erős angol pálinkákat ittak. A németnek nem voltak további szándékai a hölgygel, de sokat ittak, a hölgy nagyon hívta és ő nagyon részeg volt, elfogadta a meghívást. A hölgy elvezette a lakására, a Rue Vintimille-be, egy régi, piszkos házba.

Az egyik hölgy nevetett.

- Mít nevet? - kérdezte az ifjú idegesen.

A hölgy:

- Nem maga volt az a német?

Mind a három hölgy nevetni kezdett, hogy látták a zavarát és mind azt kiabálták, hogy ő volt az a német, csak restelli, hogy ilyen nővel volt kalandja. Ő dühösen tiltakozott.

- Folytassa! - vetett véget a vitának az egyik hölgy.

Folytatta:

- A negyedik emeletre mentek fel egy piszkos, régi házban, és ott a nő bevezette a németet egy kis kétszobás lakásba. A német tántorgott a sok italtól, ledobálta magáról a ruháját és végigdobta magát a nagy ágyon. Kinyújtózott, aludni akart. Sokáig feküdt lehúnyt szemmel, de nem tudott elaludni. Egyszer, mikor felnyitja a szemét, ahogy oldalt feküdt, belelátott egy tükrös szekrényajtóba. A szmókingja a földön feküdt, az ágy mellett. A tükörből látta a szmókingot és egyszerre csak azt veszi észre, hogy a szmóking mozog. Nem szólalt meg, azt hihette, hogy a részegség okozza ezt a káprázatot. De figyelt. Újra mozdul a szőnyegen a szmóking, de akkor már látni lehetett egy emberi kezet, amely az ágy alól nyúlva ki, akarta nesztelenül, nagyon lassan behúzni a szmókingot az ágy alá. A szmókingban volt a németnek a pénztárcája. Nagyon meg lehetett ijedve, mert még mindig nem mert szólani. A szmóking kísérteties lassúsággal húzódott az ágy felé, s akkor a német, aki lélekzetét visszafojtva meredt a tükörbe, meglátta a kézhez tartozó embernek a fejét az ágy alatt. Egyszerre csak az az ágy alatti ember is belenéz véletlenül a tükörbe és meglátja, hogy az ágyon fekvő német némán és mereven nézi őt. A két szem találkozott a tükörben és vadul nézte egymást. Nekem megállt a szívverésem...

Az egyik hölgy felsikoltott:

- Ah! Elárulta magát!

Valamennyien diadalmasan sikoltoztak:

- Elárulta magát! Azt mondta: «nekem megállt a szívverésem!» Első személyben mondta! Mégis csak ő volt a német!

A fiatalember sápadt lett a dühtől. A három nő, mint három csinos kis boszorkány, úgy sikoltott, csúfolódott, nevetett. A fiatalember némán ült a helyén, de az ajka remegett a haragtól és a szégyentől. A szemefehérje megvillant a sötét arcában.

- Nem én voltam a német, - mondta nyugodtan, mikor a lárma elhallgatott - a becsületszavamat adom, hogy nem én voltam az.

- De első személyben mondta: «megállt a szívverésem.»

- Igen. Mert megállt.

Most egyszerre elhallgatott a három nő, csodálkozva. Nagy csönd lett, mert a motor is elhallgatott, a San Marco-hoz értünk.

- Hát igenis, elszóltam magam - mondta valami bosszantó élességgel a hangjában a fiatalember. - Akkor megállt a szívverésem, igen, mert nagyon megijedtem. De nem az az úr voltam, aki az ágyon feküdt, hanem az az úr voltam, aki az ágy alatt feküdt és kinyújtotta a kezét a szmóking után. Volt okom megijedni.

Kisegítette a hölgyeket a hajóból és elkeveredtek mind a négyen a lármás tömegben. Én egyedül mentem tovább a motoroson, a pályaudvar felé.

21

Régi könyvek közt keresgélek egy antikváriusnál. A tulajdonos egyszerre így szól hozzám, nagy sor díszkötésű kötetre mutatva:

- Nézze, ez alkalmi vétel.

Odamegyek, megnézem. Híres német világtörténet, negyven kötetben, gyönyörűen bekötve. Az antikvárius szól:

- Nagyon olcsón adom.

- Köszönöm, - mondom - nem kell.

Nem hagy békén:

- Nagyon szép példány. Szép kötés, tiszta, olyan, mintha új volna.

- Köszönöm, - mondom - nem kell.

Felemeli a hangját:

- Ez a példány W. bárónőnek, a híres bankár feleségének a könyvtárából való.

Idegesen szólok:

- Maga azt hiszi, hogy ezzel hat rám? Hogy amért a gazdag bárónőé volt, azért majd inkább megveszem?

Szinte atyai mosolyog rám:

- Nem. Ezt nem hiszem. Csak bizonyítékát akartam adni, hogy egy igazán tiszta példányról van szó, amihez soha senki hozzá nem nyúlt.

22

Rettenetes álom: feltaláltam a közönséges tejeskávét. Azt álmodtam, hogy jóízűen reggeliztem: kávé, zsömlével. De egyedül voltam a világon, aki így reggelizett. A tejeskávét még nem ismerte senki, mert azt én találtam fel. Meg voltam győződve, hogy ha az emberiség megismeri ezt a találmányt, ez lesz a világon a legelterjedtebb reggeli vagy ozsonna és az

emberek százmilliói fogják ezt az italt inni, napjában többször is. Elrohantam tehát egy nagy bankba, amely mindenféle iparvállalatokat finanszíroz és bebocsáttatást nyertem a főfőigazgatóhoz. Miután elmondtam, hogy feltaláltam egy italt, amelynek népszerűséget jósolok, az igazgató felkért, hogy ismertessem a találmányt. Rövidre kellett fognom az előterjesztést, tehát csak ennyit mondtam:

- Ön embereket utaztat a földgömb másik felére, ahol van egy bizonyos cserje, amelynek érett magvait össze kell gyűjteni. Ezeket a magvakat vasedénybe kell rakni és nem elégetni, hanem csak addig melegíteni, amíg megfeketednek és a pörköltség bűzét kezdik árasztani.

Már gyanúsán nézett rám az igazgató.

- Aztán - folytattam - ezeket a félig-égett magvakat porrá kell törni. De nem a port esszük meg, sem annak főzetét, hanem szerkesztünk oly edényeket, amelyekben alul víz forr, mely forró víznek a gőze áthatol a fekete homokon, miközben kiizzaszt belőle egy feketés folyadékot, amely külön edényben gyűjtendő össze és amely savanykásan-keserű, élvezhetetlen.

Most már nagy szemeket meresztett rám.

- Aztán - mondtam tovább - elmegyünk és kikeresünk a sok közül egy emlős állatot, annak is a nőtényét. Ettől mesterségesen, kínzás útján elveszük azt a fehér folyadékot, amellyel kicsinyeit táplálja. Ezt a folyadékot tűzre tesszük, a forrásig hevítjük, aztán lehűtjük, de nem addig, amíg kihűl, hanem csak addig, amíg oly meleg marad, hogy nem égeti el az embernek a száját. Az így nyert fehér állati folyadékot összekeverjük az imént nyert fekete növényi folyadékkal.

- Pfuj - mondta az igazgató.

- Aztán, - folytattam rendületlenül - hogy ezt a keveréket élvezhetővé tegyük, kimegyünk a rétre és elültetünk egy bizonyos növényt, amelynek nagyon vastag a gyökere. De ennek a növénynek nem a levelét, virágját vagy magvát választjuk ki céljainkra, hanem éppen a gyökerét. Mikor a gyökere megkövéredik, kihúzzuk a földből, szeletekre vágjuk és vízmedencében kiáztatjuk belőle az undorítóan édeskés levét. A gyökeret aztán eldobjuk. A piszkos lé, amelyet így nyertünk, addig párolog, amíg elveszíti a vizet és piszkosszínű kristályokat hagy maga után. Ezeket a kristályokat összezúzzuk és különleges eljárással megfehérítjük, majd egészen apró kristályokká változtatjuk, amelyek masszába álljanak össze. Ezt a masszát apró kockákra vágjuk és a fentebb említett fekete-fehér, növényi-állati folyadékkeverékbe beleteszünk két ilyen kis kockát, megvárjuk, amíg elolvad benne és akkor az egészet megisszuk.

- Rettenetes - mondta az igazgató. - Önnek a fantáziája beteg, menjen elmeorvoshoz.

Ezt az álmod csak azért írtam le, mert azóta is gyakran rémülten borzongok meg attól a gondolattól, hogy mennyit kellene küzdenie egy feltalálónak, aki a világ legnépszerűbb italát most találná fel és így kellene bankról-bankra járnia, hogy ismertesse, elfogadtassa és az embereket meggyőzze arról, hogy ez a komplikált kotyvalék valaha népszerű és közönséges lesz.

23

Történet, feltalálók vigasztalására. Működik New-Yorkban egy bécsi származású nagyon öreg ember, akinek a mestersége: *business-builder*, magyarul: üzletfelépítő. Abból él, hogy feltalálók elmennek hozzá, elébe terjesztik a találmányt, ő aztán megvizsgálja, jónak vagy rossznak találja, és ha jónak találja, «felépíti». Kidolgozza az értékesítési tervet, sőt pénzembert is

szerez hozzá. (Nálunk a szabadalmi irodák csinálják ezt.) Erről az öreg emberről beszélte el dr. J. O. úr New-Yorkban a következőket. Megjelenik nála egy szegény ember egy ötlettel. Valami autó-gummi-dolog volt, nem annyira találmány, mint inkább üzleti ötlet: új és ügyes módja a kilométerszámmra adandó pneumatik-bérletnek. Az öreg bölcs elolvassa a memorandumot és igenlőleg bólint.

- Jó - mondja.

A feltaláló azonban kételkedő ember.

- Tényleg jó? - kérdi.

- Nagyon jó - felel a bölcs. - Biztos üzlet.

A feltaláló, mondom, kételkedő ember.

- Kérem - mondja - én nem nagyon bízom benne. Amióta ezt a memorandumot megírtam, sok ellenérv jutott eszembe. Tele vagyok aggodalommal. Félttem a kis pénzemem.

Az öreg bölcs összeráncolja a homlokát és dühösen kiált rá:

- Ha én azt mondom, hogy jó, akkor jó. Kinek néz maga engem? Legyen nyugodt, én vagyok a legóvatosabb ember a világon. Én kidobtam Bellt, aki a telefonnal jött hozzám, és kidobtam Edisont az izzólámpával. Egyikben sem láttam biztos üzletet. Ha én a maga találmányára azt mondom, hogy jó, hát nyugodt lehet.

És igaza van: dicsőségnek nem nagy dicsőség egyik se, de óvatosabb már nem igen lehet valaki.

24

Zeneszerző barátunk tiszteletére rendezett vacsorán szemben ültem a híres sebésszel, aki a háború előtti Magyarország egyik legérdekesebb orvosa volt és aki azóta már eltávozott istenhez. A professzor magányos ember volt, a hivatásának élt, ezenkívül csak egy olyan dolog érdekelte, ami kívül esett a mesterségén: a zene. Ezt sokszor tapasztaltam sebészeknél. Nem tudom, törvény-e az, hogy a sebészek vonzódnak a zenéhez, vagy csupán tradíció a nagy Billroth óta. Elég az hozzá, hogy egy zeneszerző tiszteletére adott vacsora volt egyike ama ritka alkalmaknak, mikor a híres operatőrt frakkban, terített asztalnál, társaságban lehetett látni.

Az ilyen vacsorákon, mint mindnyájan tudjuk, közös menü van. Az ember vagy megeszi vagy otthagyja. Meglepetve láttam, hogy a professzor nem e közül a két lehetőség közül választ, hanem más ételeket kap, mint mi, többiek. Csupa puha ételt evett: főtt halat, gombát, tojást, tortát. Láttam, hogy rendelés nélkül hozták neki a külön tálakat, tehát már előre intézkedhetett, hogy külön ételt kapjon. Nem sokat törődtem a dologgal, azt hittem, valami diétát tart. De evésközben, miután többször mosolyogva nézett rám, egyszerre csak szóvá tette ezt.

- Észreveszi, - kérdezte - hogy miket eszem én?

- Látom - feleltem. - Valami diétás kosztot.

Olyan hangon kérdezett, mintha vizsgáztam volna előtte az egyetemen:

- Nos és mit vesz észre? Mi hiányzik a vacsorámból?

- Úgy látom, a hús.

- Nem - mondta. - Gondolkozzék egy kicsit. Mi hiányzik a vacsorámból?

És mindjárt felelt is a kérdésre:

- A kés.

Valóban, most vettem észre csak, hogy miután szilárd ételeket nem evett, nem használt kést az evéshez. Villával és kanállal intézett el mindent.

- Ez azóta van, - mondta - mióta egyszer egy grófné elájult miattam az asztalnál. Ritkán eszem társaságban, úgyszólván soha. De egyszer kénytelen voltam elfogadni egy páciensemnek, egy volt miniszternek a meghívását. A grófné szemben ült velem az asztalnál, úgy, ahogy most ön. És csirkét szolgáltak fel. Én rendesen ettem, ahogy szoktam. Úgy, ahogy gyermekkoromban az anyám tanított csirkét enni. Legalább én azt hittem, hogy úgy eszem. Később aztán, miután a grófnét eszméletre térítettük, kitűnt, hogy én csak hiszem, hogy úgy eszem, mint a többi jómodorú ember. A grófné elmondta, hogy már akkor ideges lett, mikor a kezembe vettem a kést. Ezt meg tudom érteni. Én reggel hét órától néha éjjelig is állandóan késsel dolgozom, idestova már harminc éve. Én nem veszem észre, de mások azt mondják, hogy ez meglátszik azon a módon, ahogy az asztalnál a kést fogom. A grófné azt mondta, hogy úgy vágtam a csirkét, ahogy emberek érzékeny kis testrészeit szoktam vágni. Azt mondta, ő szereti nézni vacsorákon az embereket, akik szépen esznek. Különösen nehéz feladat csirkét, galambot, foglyot könnyű kézzel és esztétikailag szépen enni. De az a precízió, az a villámgyors biztonság, amivel én a csirkét az ízületeinél szétvágtam, az a biztos metszés, amivel az izmokat a finom kis csontokról lefejtettem, borzalmasan hatott rá. Nem tudta elvenni a szemét a kezemről, folyton arra gondolt, hogy én emberek metélésével nyertem ezt a hallatlan könnyedséget, amivel most egy sült madárral szemben brillíroztam. Nem is tudta tovább nézni ezt a műveletet, csak addig, amíg az első falatot a villára nem szúrtam és a számba nem vettem. Akkor elsápadt, hátradőlt a székén és elájult. Most jön azonban a szubjektív része a dolognak. Évtizedekig nem gondoltam evésközben arra, hogy kés van a kezemben. Ez után az eset után sokáig zavart étkezéseknél ez a gondolat. Vén fejjel nekiálltam és megpróbáltam pontosan visszaemlékezni arra, hogy anyám tanítása szerint hogyan kell fogni a kést, mikor húst eszik az ember. De megvallom, most már nem tudom pontosan. Mikor orvosnövendékek vizsgáznak nálam, az első érdeklődésem mindig az, hogy hogyan fogja a jelölt a kést. Sebészeknél igen sokra lehet következtetni már abban a pillanatban, amikor a kést a kezükbe veszik. És az emberek vágására szolgáló kés különleges fogási szabályai, úgy látom, most már véglegesen megzavarták a jónevelést, amit otthon kaptam. Ha magam eszem vagy kollégákkal, nem törődöm ezzel, de ha nagy ritkán, mint ma is, társaságba kerülök, olyan ételeket eszem, amelyekhez nem kell kés. Folyton arra gondolok, hogy mások mi mindent gondolnak, mikor kést látnak a kezemben. Innen a főtt hal és a rántotta.

Azután analógiákat kerestünk erre más foglalkozásoknál. Amiket találtunk, azok közt nem a legérdektelenebb az, hogy milyen félelmes lehet az olyan pillanat, mikor a nagy filozófus ugyanazt az agyvelejét, amellyel az emberiség és a kozmosz összefüggését kutatja, a feleségével való veszekedésre használja. Azt hiszem, a grófné ennek láttára is elájulna.

25

Freud professzor emlékkönyvébe fogom egyszer beírni, ha megismerkedem vele, - mesélte egyszer Cs. T., a legokosabb, legelmésebb szép asszony, aki valaha nálunk színházat játszott - azt az esetemet, hogy mikor egyszer egy bálon a két lányommal és azok táncosaival ültem az asztalnál, hirtelen oly rosszul lettem, hogy éreztem, egy pillanatig se maradhatok tovább köztük. Elsápadtam és görcsösen a homlokomra szorítottam a kezemet.

Az egyik fiatalember ijedten szólt:

«Mi baja, nagyságos asszony?»

«Borzasztó» - mondtam félájultan, folyton a homlokomat fogva - «a fejem rémesen csikar.»

26

Nagyon nehéz ma már külföldön: vonaton, hajón, utcán, valakiről csak úgy látásból megállapítani, hogy magyar. Csak egy törvény van és ez így hangzik: «*Biztosan* magyar az, aki előtt magyarul véletlenül illetlenséget mond az ember.»

27

Boldogult ismerősömet (egy pesti operaénekest), aki gyakran énekelt Bécsben, Berlinben, Párizsban, nevezzük K.-nak, főként azért, mert a neve nem ezzel a betűvel kezdődött és semmi érdek nem fűződik ahhoz, hogy azok, akik ismerték, ennek az esetnek a hőisében őt véljék felismerni. Ennek a K.-nak, aki maga is gazdag ember volt, volt egy rendkívül gazdag öreg nagybátyja, aki igen büszke volt rá s aki minden évben valami igazán fejedelmi ajándékkal lepte meg. Abban az évben, mikor ez az eset történt, - és hogy régen történt, az magából az ajándékból is kitűnik - K. a nagybátyjától egy kocsit kapott két gyönyörű orosz lóval. Elegáns, feketére lakírozott csukott hintó volt, olyan, aminővel az automobil kora előtt a konzervatívabb arisztokraták szoktak járni. És a lovak feketék, nyugtalanok, szépek, tüzesek. Rövid idővel ezután már esténként az Opera színpadi bejárata előtt lehetett a gazdájára váró előkelő fogatot látni. A munkások némán csodálták, a kóristák és statiszták pedig az ilyenkor szokásos forradalmi megjegyzések százait produkálták. Az énekes azonban meglepő módon nemcsak arra használta a kocsit, hogy a kollégáit pukkassza, hanem néha tényleg kocsizni is ment vele. Leginkább azokon a napokon, amikor este fellépett. Előadás előtt egy órával kikocsizott a Városligetbe, mint mondta: «a félig leeresztett ablakon át óvatosan szellőztetni a tüdejét és e közben a szerepéről való gondolkodásba elmélyedni».

És így történt egy napon a következő.

Este a gonosz Scarpiát kellett énekelnie Puccini «Toscá»-jában. Másfél órával az előadás előtt tehát beült kocsijába és kihajtatott a Városligetbe, levegőért és elmélyedésért. Alig trappolt vele tíz percig a két tüzes orosz paripa, az idő rosszra fordult: fagyos szél kerekedett és gonosz havas-eső kezdett esni. Ez nem jó sem a tüdő-szellőztetésnek, sem az elmélyedésnek. Az énekes tehát felemelkedett a hintó puha párnáiról, kinyitotta az egyik ablakot, kihajolt és kiszólt a kocsisnak: «Hajtson az Operához, de gyorsan, mert rossz az idő.» A kocsis elővette az ostort és a két tüzes ló rohanva röpítette a kocsit. Az énekes becsukta az ablakot és vissza akart dőlni a puha párnákra. De ekkor az a földöntúli hatalom, amely nem szereti, ha az emberek túlnagy kényelemben és biztonságban érzik magukat, közbelépett. Az énekes alatt leszakadt a kocsifeneke. Az a kis deszka-négyszög, amely a kocsipadlózatát képezi, egyszerűen kiesett a kocsiból, elmaradt az úton és a kocsifének nélkül rohant tova. Habozni nem lehetett: az énekes szaladni kezdett, benn a kocsiban, versenyt a lovaival. Iszonyú helyzet lehetett. Ha csak egy pillanatra is áll meg, vagy ha nem bírja tartani ugyanazt a sebességet, mint a lovai, menthetetlenül összezúzott testtel kerül a kocsialá. Kiabált torkaszakadtából, de a csukott kocsiból nem hallatszott ki az utcalármába a hangja. Tehát futott, futott, benn a szép, lakírozott kocsiban, előtte a bakon a livrés kocsis és a kocsis előtt a két tüzes, igazi orosz ló.

Az Andrassy-út két kilométer. Végig a két kilométeren dideregve siettek a járókelők a fagyos havas-esőben a téli estén és bizonyára gonosz és irigy pillantással tettek megjegyzéseket a pompás kocsira, amelyben egy gazdag és előkelő férfiú meleg kényelemben hajt az Opera felé. Senki sem tudta, hogy ebben az előkelő járműben egy halálfélelemben kiáltozó, rémült ember *szalad* az utca vizében és sarában és szívesen cserélne a lovaival, mert azok legalább megállhatnak, amikor akarnak. Így érkezett meg az Operához, összeszaggatott ruhával, vizesen, sárosan, félholtan a rémülettől és a fáradságtól, miközben a munkások ismét némán nézték, a kóristák és statiszták pedig kárörvendő megjegyzésekben önmagukat múlták felül.

Nem szándékozom ethikai tanulságokat levonni ebből az anekdotából, csak megindokolom, hogy annak idején miért jegyeztem fel naplómba. Az járt az eszemben, hogy milyen originális és tökéletes példa ez az eset arra a régi igazságra, hogy néha az irigyelt, mindenki által boldognak tartott ember milyen kevéssé irigylendő és milyen kevéssé boldog; - és mégis: ha egy regényben leírnám ezt a mondatot: - «Mindenki irigyelte a boldog gróf X.-et, pedig ő belül boldogtalan volt, ő olyan volt, mint egy szép kocsis tulajdonosa, aki alatt kiszakadt a kocsis feneke és aki kilométereken kénytelen szaladni benn a saját kocsijában»

- ha ezt leírnám, én, vagy más valaki, egy regényben, az olvasó joggal mondaná: «Ah, milyen kiagyalt, erőszakos, rossz hasonlat!»

28

Sokszor csiklandoz az a gondolat, hogy néha technikai találmányok nevelik tisztességesekké az embereket. A new-yorki *subway* (földalatti vasút) nem ismeri a «jegy» fogalmát, ötcentes pénzdarabot kell bedobni egy lyukba a pályaudvaron és egy forgó-kereszt belöki az embert a vonathoz. A külvárosban ez az ötcentes pénzdarab a lyukon át nagyítóüveg alá gurul és ott egy pillanatra megáll. Az üveg alatt akkorán látszik, mint egy tányér. A hivatalnok ránéz és látja, hogy nem hamis pénz vagy nem nadrággomb-e. Az emberek e miatt a nagyítóüveg miatt leszoktak arról, hogy nadrággombért akarjanak utazni. Már ott se dobnak be gombot vagy rossz pénzt, ahol nincs nagyítólelencse. A találmány a rossz ösztönt csirájában ölte meg. Tudott volna-e ennyit elérni száz újságcikk, beszéd, propaganda, iskola, fogház?

29

Legjobb reklámötletet nem Amerikában, hanem Európában láttam. Fájdalom, a kitalálójának csak a keresztnévét tudom: Tóninak hívták. A háború előtt működött, azon a nyaralótelepen, ahol egyszer a családommal nyaraltam. Akkor még rongyos cipője volt, de mivel a génie lángja lobogott benne, biztosra veszem, hogy most másképp hívják és valami világhírű vállalat élén áll. Tóni karrierje úgy kezdődött, hogy mikor egyszer este hazamentem, vacsorára nyúl volt és egy üveg francia pezsgő állt az asztalon. Feleségem elmondta, hogy a minap egy ember jelent meg nála (ez volt Tóni) és hozott két üveg Mumm pezsgőt és egy nyulat. A két üvegért és a nyúlért öt békekoronát kért. Feleségem rögtön megvett tőle mindent. Azt a csekély skrupulust, ami egy jó háziasszony lelkében a túlolcsó élelmiszerekkel szemben feltámadt, Tóni azzal a kijelentéssel oszlatta el, hogy a nyulat egy barátja lőtte, a pezsgőhöz pedig árverésen jutott. A nyulat megettük, a pezsgőt pedig megittuk, mind a kettő pompás volt. Egy hét múlva megint megjelent nálunk Tóni. Egy üveg Pommeryt hozott, egy üveg francia likört és egy fácánt. Az egész ismét öt koronába került. Feleségem, finom érzésű nő lévén, csak igen halvány célzást tett arra, hogy lopott dolgok szoktak ilyen olcsók lenni, de

Tóni ismét megnyugtatta: a fécánt a barátja lőtte és az italok egy tönkrement csemegeüzlet elárverezett raktárából valók. Nincs kifejezés arra, hogy egy szenvedélyesen jó háziasszony lelkiismeretét mily könnyű ily esetekben megnyugtítani. Megettük a fécánt, megittuk a pezsgőt, elkezdtük a likőrt, minden elsőrangú volt. A következő héten ismét eljött hozzánk Tóni, de nem hozott semmit. Csak éppen bejött köszönni. Kapott a feleségemtől egy darab vajaskenyeret és egy szivart, aztán elment. Két hétig nem látták. Egyszer hazajövök este és látom, hogy tíz üveg francia pezsgő áll az előszobában. Kitaláltam, hogy végre megint itt volt Tóni. «Igen», - mondja a feleségem - «ma már nagyobb stílusban dolgozott». És megtudom a következőket. Tóni izgatottan jelent meg reggel és közölte, hogy az elárverezett raktárból nem kevesebb, mint száz üveg francia Mumm pezsgő kapható. Ez már egy kicsit drágább lesz, mert egy üveg ára három korona. (Ennek a bolti ára akkor tizenegy korona volt.) A feleségem hamar állítson össze az ismerőseiből egy társaságot és vegyék meg a száz üveget, mert holnap már nem lesz kapható. A feleségem összehívta a szomszédokat, körülbelül tizenöt család állt össze és megvették a pezsgőt. Így jutottunk mi tíz üveghez. Tóni átvette a háromszáz koronát, leszállította a száz üveget, diszkréciót kért és eltávozott. Néhány nap múlva vendégeink voltak és felbontottunk egy üveg pezsgőt. Gyanum már akkor kezdődött, mikor a dugó nem pukkant. Az üvegben közönséges, halvány sárgára festett víz volt. Ugyanez volt a többi kilenc üvegben és a szomszédok közt felosztott többi kilencven üvegben is. A csomagolás, a vignetta, a dugó, minden rendben volt. Senki nem mert egy hangos szót szólani Tóni ellen. Abban az időben tizenöt férj mondta tizenöt feleségnek: «Úgy kell neked». Az én feleségem napokig sírt, miközben ezt hajtogatta: «Már nem is a pénz fáj, hanem az, hogy annyi családot tettem szerencsétlenné!» Ezzel ellentétben nekem a pénz fáj, mert én nem sajnálom az olyan családokat, amelyek lopott pezsgőt akarnak venni olcsón és e helyett becsületes úton szerzett halványsárga vizet kapnak drágán. És szememben Tóni etikai magaslatra emelkedett, mert most már biztos volt, hogy az igazi pezsgőket nem lopta, hanem drága pénzen vette az üzletben, reklámcélokból veszteséggel adta el és végül reánk szóta saját gyártmányát, aminek csak egy hibája volt: hogy kissé drága volt. Ezért nem múlik el csodálatom Tóni iránt és ezért nem irigylem tőle azt a nagy pozíciót, amelynek ma bizonyára örvend, sem a négy berlini bérházát, a villáját és jachtját a Riviérán, a nagy amerikai túrakocsiját és a két kis városi autóját, a folyószámláit Svájcban, Londonban és New-Yorkban, sem a kezdődő véredény elmeszesedését, amelyet ilyen kéjelgő életmód mellett valószínűleg már konstatáltak nála.

30

Napoleonról beszéltek, Olaszországból jövet, az étkezőkocsiban. Azt mondta egy úr, hogy Mussolini sokat tanult Napoleontól. Más urak felsoroltak sok politikust és vezető államférfiút, aki mind Napoleonhoz járt iskolába, öt perc múlva a beszélgetés arról folyt, mi mindent tanultak a világháború nagy vezérei Napoleontól. Aztán ismét mint tanítómester szerepelt a császár, mikor később a páneurópai mozgalomról folyt a vita. Általában másfél óráig arról beszéltek az étkezőkocsiban, hogy Napoleon az igazi tanítója a nagyraihivatott, vezető szerepre kijelölt férfiúnak.

Otthon, az éjszaka csendjében, ebből az alkalomból előkerestem néhány feljegyzést, megerősítettem a memóriámat és összeállítottam azt a néhány apróságot, amit mint egyszerű polgár (aki nincs vezetésre hivatva) tanultam Napoleontól, a köznapi emberek tanítómesterétől. Mert van egy másik Napoleon is: Napoleon, szerényebb igényű emberek számára.

I. *Enni és inni*. - Ez ellen a tanítása ellen sokszor vétettem, de mindig rájöttem, hogy neki van igaza. *Las Cases* írja róla, hogy elve volt: soha többet sem enni, sem inni, mint amennyire feltétlenül szüksége volt. Semmiféle kísértésnek nem engedett, ezt szigorúan keresztülvitte.

II. *Sebeket eltitkolni*. - Szent Ilonán mondta: Csodálták, hogy annyi sok ütközetben sebezhetetlen voltam. Tévedtek. Csak eltitkoltam a sebeimet». És felsorolta azokat az ütközeteket, amelyekben kisebb-nagyobb sebeket kapott. (Mindenkinek, aki nyilvánosan szerepel, szívből ajánlom.)

III. *Fegyelem a haragban*. - Egyik legjobb barátja, *Duroc* mondta róla: «Nekem bevallotta, hogy mikor dühösködik és kiabál, mindig csak azt mondja, amit érez, nem azt, amit gondol, sem azt, amit holnap csinálni fog». (Igen hasznos családapák és nagyobb személyzetű vállalatok vezetői számára.)

IV. *Mindig a mesterségre gondolni*. - Azt, hogy a mesterségem bolondja vagyok és bármiről van szó, mindig csak arra gondolok - ezt csak addig resteltem, amíg a *Memorial de St. Héléne*-ben ezt nem olvastam: «Ma este (1816-ban) bibliaolvasás volt. A császár felolvasta nekünk Judit könyvét és a szent történetben előforduló szent városok és falvak neveinél megjegyezte: «- Itt tábort ütöttem.» - «Ezt lovasrohammal vettem be.» - «Itt kisebb ütközetem volt» - stb.

V. *A rágalmazókról*. - Ez a felfogása is éppúgy érvényes a legszerényebb kispolgári életben, mint a nagystílű közéletben. Környezetének magyarázta Szent Ilonán, hogy a rágalmazó röpiratírókkal azért nem törődik, mert «azoknak jelleme ellenmérge a szavaiknak, és ez az ellenmérge néha lassan, de végül mindig biztosan hat».

VI. *Fehérnemű*. - (Tapasztalatlan ifjú háziasszonyok, vagy hanyag agglegények számára.) A *Száz Nap* idején meglátogatta az Invalidusok palotáját. A pincében volt a *lingerie*, ahol a rokkant katonák fehérneműjét gondozták. Napoleon a következőt kérdezte Madame Charles-tól, a főnöknőtől: «Hány inge van minden rokkantnak?» - «Három», - volt a felelet - az egyik rajta van, a másik a mosásban, a harmadik itt az ő kis szekrényében.» Aztán ezt kérdezte Napoleon: «És azt az inget, amely a mosásból jön, hová teszik, a szekrényben levő tartalék-ing fölé vagy alá? - «Föléje» - felelt a főnök. «Helytelen», - mondta a császár - «alája kell tenni, mert különben mindig csak ugyanaz a két ing romlik a mosásban és a harmadikra sose kerül sor.»

Íme: Napoleon, azok számára, akik kevéssel is megelégszenek tőle. Akik nem akarják tőle mingyárt a világhódítást és a diktatúra legmagasabb művészetét tanulni.

31

Azok közül a kevésbé ismert Napoleon-anekdoták közül, amelyekkel francia emlékiratok olvasása közben találkozik az ember, legjobban szeretem a következőt, amely D'Abrantès hercegnőnek, Junot feleségének memoárjaiban olvasható. A restauráció idején, mialatt Napoleon Elba szigetén raboskodott, Berri herceg - a később oly híressé vált Bourbon - volt a hadsereg főparancsnoka. Egy napon ez az új gazda szemlét tartott Napoleon öreg katonái fölött. Mikor elmegy a sor előtt, egy gránátos harsány hangon a szemébe kiáltja:

- Éljen a császár!

A királyi herceg megáll, odalép az öreg közlegényhez, és ezt mondja neki:

- Mi az ördögnek élteted te a császárt? Olyan jó dolgod volt alatta? Hiszen még most is tartozik a zsoldoddal!

Az öreg katonának sötéten villan meg a szeme, aztán így szól:

- De mikor én oly szívesen hitelezek neki!

Hadüzenet után néhány héttel már meg is érkeztek a háború első sebesültjei Budapestre. Nagy tömeg állt a pályaudvarok körül és először bámulta meg ezt a rettenetes látványt (amit aztán évek során annyira megszokott): a százszámra, vasúti szállítmányként kezelt véres embereket. Egy éjjel kimentünk a Keleti Pályaudvarra, mert jelezték, hogy egy szállítmány sebesült orosz fogoly érkezik. Mire kiértünk, már ott nyögtek szegények. Hordágyaik hosszú sorba voltak kirakva a pályaudvar előtt. A doktorok fáklyafénynél járták sorra őket. Barátom, K., az ismertnevű művész, velünk volt. Ő volt köztünk legjobban meghatva. Ez a tisztalelkű és jó ember elsápadt a látványtól és mély részvéttel nézte ezt az akkor még új véres nyomorúságot. Megálltunk egy nagy, feketeszakállú orosz mellett, aki a lehangosabban jajgatott. Mellette állt a katonaorvos, aki valahogy törte a szlovák nyelvet és így meg tudta értetni magát vele. Barátom, K., megkérdezte:

- Miért ordít ez a szegény ember?

- Azt mondja, - válaszolt az orvos - azt a hírt terjesztették köztük, hogy a magyarok minden hadifoglyot kivégeznek.

- Aljasság! - mondja K. - aljasság! Meg kell azonnal nyugtatni szegényt. Mutassunk neki szeretetet, részvétet!

Azzal odalép hozzá, szelíden rámosolyog és barátilag kezdi veregetni a vállát. Az orosz rettenetes ordítással felel erre a barátságra. Épp abban a vállában volt a golyó.

Tanulság: nem elég jónak lenni; szerencse is kell hozzá.

Közvetlenül e mellé kívánczik az az eset, amelyet S. színművész beszélt el egyszer magából kikelve, rögtön azután, hogy megtörtént vele. Megy az éjszakában az Abbázia kávéház előtt. Csúnya, vizes, ködös, hideg az idő. Tipegve, az idegsokkos hadirokkantak ismert, rövidke-rezgő tánclépésével közeledik egy rongyos, kiéhezett ember. A színművésznek megesik rajta a szíve. Ad neki egy kis pénzt. A beteg reszketve tipeg tovább.

- Hol lakik? - kérdi tőle a művész.

- Kőkökőbányán.

Még dadog is, szegény.

- Borzasztó, - gondolja a művész - reggel lesz, mire ez hazatipeg. Hé, konflis.

Odakanyarodik a konflis.

- Vigye ezt a szegény embert haza, Kőbányára.

És kifizeti a taksát előre. A dadogó mond valamit:

- Kéké kérem, kökököszönöm.

A művész megfogja, beemeli a kocsiba, nem szereti a hálálkodást. Rácsapja az ajtót:

- Mehet.

A konflis elmegy. A művész ballag tovább az éjszakában, a New-York kávéház felé, ahol a társasága várja. Amint odaér, a New-York lámpafényében kit lát tipegve reszketni az

aszfalton? A kőbányai rokkantat. Egy pillanat alatt átviharzik az agyán: bizonyára kidobta a kocsis a kocsiból ezt a szegény, tehetetlen embert... Feléje rohan.

A rokkant ordítani kezd:

- Sesesegítség! Bábábántani akar!

És próbál futni előle a beteg lábával. Már gyülekeznek a járókelők:

- Mi az?

A rokkant üvölt:

- Nem bántani... szeszegény embert... sesesegítség!... nem hagy kokokoldulni... gyigyigyilkos!... Eeeerőszakkal betesz kokokonflisba!... nem akarok hahahaza menni!... sesesegítség!... gagagazember!...

A lámpafényben sűrűsödik körülötte a szánakozó csoport. A művész feltűri a gallérját és menekül, nagy gólyalépéssel, át a túlsó oldalra, gyorsan, be egy sötét mellékutcába.

34

Késő éjjeli órában, - première után - írók, színészek, rendezők közt folyt a vita (amely, azt hiszem, már többezer éve folyik) arról a kérdésről, hogy valóban vannak-e oly történetek, amelyeket kizárólag csak színpadról, színészek igénybevételével lehet elbeszélni - történetek, amelyeket sem az előszóval mesélő, sem a nyomtatás számára író író nem tud maradéktalanul érzékeltetni. A vitában részt vettem néhány olyan történet és helyzet elbeszélésével, amely mind jobban hat a színpadról, mintha könyvben olvasná az ember. De történeteim közül az, amely a legerőteljesebben felelt volna a kérdésre, természetesen csak otthon jutott eszembe, miután már rég vége volt a vitának és mindenki hazament aludni.

1915-ben, egy nyári délután Podhajce keletgalíciai faluban, ahol mint haditudósító időztem, egy magyar tiszt ismerőssémmel találkoztam a főutcán.

- Akar valami érdekeset látni? - kérdezte. - Akkor jöjjön most velem, mutatok önnek egy haditörvényszéki tárgyalást.

Kivezetett a falu végére, ahol a keletgalíciai értelemben vett «villanegyed» volt. Elhanyagolt nagy kert közepén földszintes ház állott - valami kommandó volt ott bekvártélyozva. A ház előtt, a fák alatt több asztal volt egymáshoz tolva, úgyhogy egyetlen hosszú asztal lett belőlük. Ahogy vissza tudok emlékezni, tíz-tizenkét tiszt ült az asztal hosszában, középtű egy alezredes. Én az ismerőssémmel bizonyos távolságban álltam meg a törvényszéktől, hogy ne zavarjuk őket. Az asztal előtt állott a vádlott: szép férfi, óriási termetű, dús feketeszakállú rutén népfölkelő, egyenruhában, sapka nélkül. Az asztalon a sok papír közt szódavizes üvegek csillogtak. A tárgyalás hangosan folyt, de egy szót sem értettem belőle, mert az alezredes valami szláv nyelven beszélt a vádlottal. A vezetőm, aki értette, megmondta, miről van szó: ezt a rutén óriást rajtakapták, mikor át akart lopózni az orosz frontra. Mint kém állt a haditörvényszék előtt. Sokáig álltunk ott és néztük ezt a képet: szódavizes üvegek mögött sorban ülő tiszteket és előttük a gyertyaegyenesen álló hatalmas feketeszakállú embert. A vezetőm egyszerre csak megérintette a vállamat:

- Oda nézzen - mondta - és a kert bejárata felé mutatott.

A kert az országútig terjedt és alacsony léckerítésének széles kapuja kis fahídra nyílt, amely árkon vezetett át. Ezen a hídon egy nagy, erős lány állott. Mereven, mozdulatlanul állt és a

haditörvényszéket nézte. Szélesvállú, domború mellű parasztlány, fehér ingmellel és azon a vidéken szokásos vérvörös dupla-köténnyel, mely mint valami kétoldalt felhasított vörös szoknya takarja a fehér alsószoknyát. Vezetőm megjegyezte, hogy egy órával ezelőtt jött erre és már akkor éppily mozdulatlanul állt és nézett ez a lány, ugyanazon a helyen. A katonák ismerték: a vádlott szeretője volt. (A hadtest három hónap óta feküdt ezen a vonalon, már nagyon soknak volt állandó szeretője.)

A haditörvényszék asztalánál felállt az alezredes és rögtön utána minden tiszt. A vádlottat halálra ítélték. Két katona bekísérte a házba. A tisztek csoportba verődve beszélgettek az asztal mellett. Énrám oly rettenetesen hatott ez a perc, hogy menekülnöm kellett onnan.

- Gyerünk innen - mondtam a tisztnek és már indultam is, idegesen, a kert kapuja felé. Mikor kimegyünk a kapun és áthaladunk a fahídon, a nagy parasztlány megszólítja a kíséretet, köszöntés nélkül, igen szigorú arccal:

- Kérem! Agyon fogják löni?

A tiszt felel:

- Igen.

- Köszönöm - mondta a lány, megfordult, átment a hídon és lassú, egyenletes lépésekkel elment. A fehér országút közepén haladt, egyetlen olyan mozdulatot sem téve, ami nem tartozott szorosan a járáshoz. Egyenesen, emelt fővel, vissza se nézve, nem sietve, de nem is túlságosan lassan ment. De ebben a járásban, ebben a lesújtóan tárgyilagos elmenésben, ennek a tempójában, a ritmusában, a hozzátartozó fejtartásban, a karjainak lassú ingásában, a határozottan lépő láb által ütemesen dobált szoknya lendülésében kifejezésre jutott az a...

Az jutott kifejezésre, amit, bevallom, nem tudok itt kifejezni, mert érzem, hogy ami ebben a szótlan elmenésben szép volt, drámai volt, költői volt, az csak defloreálódik minden nyomtatott szóval, amivel magyarázza az ember. A mondatok, amelyekkel közölni igyekezem ezt a felejthetetlen látványt, megtörik azt a tökéletes alkonyi csendet, amelyben ez az elmenés történt és amely szervesen hozzátartozik ehhez az élményhez. Álltunk a hídon és szótlannul néztük, ahogy szinte sértődötten, de határozottan *elme*gy a férfitől, akit egy óra múlva agyonlőnek. Meg se mozdultunk, amíg el nem tűnt előlünk. De érzem, hogy ha még sokáig magyarázom, több idő telik el, mint amennyi alatt ez a jelenet lejátszódott. Ezt a történetet: ezt az elmenést, úgy érzem, csak *eljátszani* lehet. Lehet jól elbeszélni, de visszaadni írásban lehetetlen. A jelenet lényege a nőnek az immár használhatatlanná vált hímtől való azonnali, habozás nélküli, dacos-öntudatos, sőt energikus, azonkívül: folytonos és kérlelhetetlen eltávolodása volt, amely kizárólag csupán egy minden érzelmet tökéletesen eltitkoló mozgásban fejeződött ki. És mégis, ez a mozgás a maga abszolút egyszerűségében magában foglalt mindent, amit mi, mint nézők, belőle kiérezünk: örök érvényű törvényeket a nő és férfi viszonyáról, a parasztok lélektanáról, egy emberi lényről, aki sebet kapott és azt szégyenli és titkolja, sőt még magáról a háborúról is...

Íme egy perc, amit Duse jobban tudott volna érzékeltetni, mint Balzac. Pedig ha ez a perc egy szerepben fordult volna elő - a szerző csak ezt az utasítást adta volna neki: «*Szótlannul elme*gy.»

Hozzámlép New-Yorkban, Condé Nast úr estélyén D. F. úr, fiatal író, szerkesztő, aki folyóiratában főként a nőkérdéssel foglalkozik. Azt mondja:

- Kérem, ön szerint hány jele van annak, hogy egy asszony hűtlen a férjéhez? Kínomban ezt válaszolom:

- Egymilliónégyszázhuszonhétezerötszázhatvanhárom.

Azt mondja:

- Nagyon kérem, írjon le ezek közül huszat, a folyóiratom számára.

Aztán kérését levélben is megismételte. Íme, húsz jele a hűtlenségnek, amit válaszként megírtam neki:

I. Az asszony, aki eddig mindig pontatlan volt és soha még vacsorára pontosan haza nem érkezett, egyszerre elkezd olyan pontos lenni, mint az óra és férjét így fogadja: «Már egy óra óta várlak, miért jössz olyan későn haza, ez rémes».

II. Erősebben, feltűnőbben van kifestve, mikor hazajön, mint ahogy ki volt festve, mikor elment hazulról. (A különbség a két festési mód között megfelel a festészetben az impresszionista és az expresszionista festési mód között való különbségnek. Mikor elmegy hazulról, impresszionista. Mikor hazajön: sietve festett, nem mindent fest a helyére, kiáltó, szinte vad színezéssel díszítve jelenik meg: expresszionista.)

III. Férjéhez gyöngédebb nemcsak a szokottnál, hanem gyöngédebb, mint kellene. Szokásos mondásai: «Fáradtnak látszol, édes szívem, megint túlsokat dolgozol.» - «Ideje volna, hogy kíméld magadat kissé». Férje betegsége esetén a legkisebb náthát rögtön összetéveszti a tüdőgyulladással és vad ambícióval ápolja a férjet. Sok esetben sajnálja, hogy férje nem betegebb, mert akkor még több alkalma volna lelkiismeretét megnyugtatótni.

IV. Panaszkodik, hogy egyszerre mily sok dolga gyűlt össze. Alig tudja elvégezni. Ruha, cipők, fehérnemű, manikűr, fogorvos, hajvágás, jótékonyági gyűlés, beteg barátnő látogatása - minden épp ezen a héten.

V. Már decemberben és januárban kezdi férjét rábeszélni egy bizonyos fürdőhelyre, - majd nyárra - hogy a jó embert egy esetleges más fürdőhely lanszírozásában megelőzze.

VI. Egyszerre fölfedezi a szívében eddig rejtőző részvétet a szegény munkások iránt: sajnálni kezdi saját soffőrjüket, hogy egész nap vezeti a kocsit ebben a rossz időben. A soffőrt gyakran küldi haza pihenni és ő taxin jár.

VII. «Valami üzletben» felejtí valamijét: leginkább karperecét vagy óráját. És másnap este boldogan jelenti, hogy megtalálták és ő visszakapta.

VIII. Egy barátnőjéről, akiről eddig keveset beszélt, most állandóan azt mondja, hogy híres hazug és rágalmazó. (Nem várja meg, amíg az a barátnő terjeszteni kezdi róla a pletykát. Mire az elkezd róla pletykálni, már senki se hisz neki.)

IX. A gyanús férfiről nem tud elég közömbösen beszélni. Abba a hibába esik, hogy túlozza a közömbösséget, ha szó van róla. Néha ilyen végletekbe esik: «X. úr? Nem kellene nekem még akkor sem, ha ketten volnánk évekig száműzve egy magányos szigetre.» (Freud tanár módszere szerint ez a kijelentés az elfojtott vágyat jelenti: a hölgy szeretné, ha éppen ők ketten volnának száműzve egy magányos szigetre.)

X. Eddig mindig ő csinálta a vendégek névsorát, ha nagyobb vacsorát adtak. Most férjére bízta ezt a feladatot, mert azt akarja, hogy férje véletlenül írja fel a meghívottak közé azt a férfit, akit neki nem volna bátorsága minden egyes alkalommal meghívni. Viszont bizonyos társaságokba, ahová a férje szívesen megy, kissé vonakodik elmenni, de aztán enged és elmegy. (Ilyenkor biztos, hogy «ő» ott van.)

XI. Ha értékes ajándékot: ékszert vagy bundát kap a férjétől, túlzott hálával köszöni meg és nem tud olyan szabadon örülni ennek, mint azelőtt. Ilyenkor szokásos megjegyzései: «Túl sokat költesz rám.» - «Mivel érdemelt meg ezt a nagy ajándékot?» - (Feltétlenül becsületesség jele vagy legalább is a lelkiismereti furdalásé.)

XII. Gyakran fotografáltatja magát. Különböző fényképezészeknél.

XIII. Új igazságokat fedez fel. Például: «Mily boldog nő, akinek sok gyermeke van.» - «Férfinak kellett volna születnem.» - «Az élet igazságtalan.» - «Az asszonyok rosszak, de a férfiak még rosszabbak.» Legmeglepőbb és leggyakoribb felfedezése: «Az élet oly rövid!»

XIV. Egyik barátnőjét, akivel szemben eddig éppen csak hogy valamivel több volt, mint közömbös, most feltűnően kezdi szeretni, mert folyton telefonál neki, a barátnő folyton felhívja őt telefonon és ő gyakran látogatja meg ezt a barátnőjét, pedig az nem jön hozzá gyakran. Barátnőjéről ezt mondja: «Csak mostanában jöttem rá, milyen arany szív és milyen hű barát».

XV. Soha nem ír levelet és mégis fogy a levélpapírja.

XVI. Kevesebbet eszik, mint azelőtt, de többet cigarettázik.

XVII. Ha férje teoretikusan megpendíti előtte azt a témát, hogy mostanában feltűnő nagy a válások száma, ő így vagy ehhez hasonlóan szólal meg: «Én tőled nem válnék el soha!» Vagy: «örülök, hogy ilyent találtam, mint te!»

XVIII. Ő, aki eddig rossz néven vette férjétől még azt is, ha az véletlenül bontotta fel az ő leveleit, most egyenesen arra kéri a férjét, hogy bontsa fel és olvassa el a leveleit, mert ő lusta.

XIX. Este, elalvás előtt, az ágyban újságot szokott olvasni, és mostanában mindig azon az oldalon hagyja abba az újságolvasást, amely oldalon féltékenységi dráma vagy féltékenységből eredő gyilkosság van leírva. (Ez másnap reggel konstatálható az újságpéldányon.)

XX. A léha, divatos zeneszámok már nem mulattatják és nem ezeket zongorázza, hanem áttér a komolyabb zenére. E tekintetben bevált tapasztalati tények a következők: *Chopin*: gyanus; ő nagysága komolyan érdeklődik valaki iránt, jó, lesz vigyázni. - *Grieg*: ő nagysága szerelmes valakibe. - *Schumann*: kétségtelen nagy szerelem. - *Richard Strauss*: tetőpont. - *Massenet*: ő nagysága szenved. *Újra Chopin*: szakítottak.

Szándékosan nem vettem fel a húsz pont közé a legtermészetesebbet: azt, hogy komolyan kezd féltékenykedni a férjére. Ez olyan ősrégi jel, hogy nélkülem is ismeri mindenki. Még csak két megjegyzés. Az egyik az, hogy nem ezek a hűtlenség legbiztosabb jelei, hanem azok, amelyeket még soha semmi férj nem vett észre. És vannak még ezeknél is biztosabbak. Azok, amelyeket a férj nem akar észrevenni. Ezek egészen biztosak.

36

Az se éppen rossz jele a hűtlenségnek, hogy mikor az asszony este hazajön, a férjének arra a kérdésére, hogy - Hol voltál? ezt feleli:

- A szeretőmnél.

Velencében, a Márkus-téren, a kávéházban egy német társaság ült mellettem. Két család lehetett. Egy úrról beszélgettek, akinek a nevét nem értettem. Pedig végül már nagyon szerettem volna tudni, hogy hogy' hívják. Magyar fülemnek a név így hangzott: *Anszepea*. Tőlem lehetett egy hanyagul kimondott «Hans Beer» vagy «Franz Beer», vagy egy gyorsan kimondott «Ansperger», de lehetett egy kezdőbetűin nevezett «Hans P. A.» is. Ez az Anszepea ezen a délutánon merült fel életemben és eltűnt a német társasággal együtt, amelyet sose láttam többé viszont. De sokáig fogok gondolni Anszepeára, sóhajtással, irigységgel, sőt vágyódva utána, mint Maupassant versében a földön tipegő liba a fölötte elrepülő vadlúdra.

Elsőnek azt tudtam meg Anszepeáról, hogy ő ajánlott az egyik családnak olcsó és kitűnő szállodát Velencében. A család meg volt elégedve és mint beszélgetésükből kivettem, feleannyit fizetett, mint én.

- Anszepea kiismeri magát Velencében - mondták és mosolyogtak hozzá, mintha azt mondanák: «Hol nem ismeri ki magát Anszepea?» Aztán beszélgetni kezdtek Anszepeáról. Rövid idő alatt sok dolgot tudtam meg róla. Csak azokat jegyzem itt fel, amelyekre aznap este még vissza tudtam emlékezni. De volt több is. Sokkal több.

Tehát:

Anszepea tud egy üzletet Velencében, ahol az aranyozott bőráru negyven százalékkal olcsóbb, mint máshol. Anszepea tud egy üzletet Bécsben, ahol női retiküloket tíz sillingért friss bőrrel húznak át. Anszepeának bérlete van egy szabónál, mely bérletnél fogva ötvenkét ruha jár neki. Anszepea tud szerezni olyan osztrák cigarettát, amelyet a dohányjövedék az Automobil-klub számára készít, rendes árban, de jobb minőségben. Anszepea fel tudja adni a személypoggyászt menetjegy nélkül. A dollár Velencében tizenennyolc líra volt: Anszepea tud egy bankot, ahol tizenennyolc-huszat adnak. Velencében e nyáron mindenkit félig felfaltak a moszkító, csak Anszepeát nem: ő kis kockákat hozott, amelyeket meg kellett gyújtani s amelyek nagy füstöt fejlesztettek. Néha ugyan a szobából az emberek is kimentek a rettenetes bűz miatt, nemcsak a szúnyogok, - mondta az egyik hölgy - de többé nem volt moszkító. Anszepea tudott egy orvost Trevisoban, aki három nap alatt gyógyította az ischiast, garancia mellett. Anszepea tudta, kihez kell fordulni, hogy az ember ingyen utazhassék haza Velencéből. Anszepea ajánlott nekik egy mosási módszert, amely kizárja, hogy a keményített frakk-ingen hólyagok legyenek. Anszepea maga borotválkozik, de nem olyan készülékkel, amely három darabból áll. (Az enyém négy darabból áll.) Anszepea talált olyan töltőtollat, amelyből soha nem folyik ki a tinta, még akkor sem, ha az ember ki akarná folytatni belőle. Anszepea rekedtség ellen a következő keveréket ajánlja: csészében kétharmadrész meleg tea és egyharmadrész méz jól összekeverve; félóránként egy kortyot kell inni belőle. Anszepeának van egy szivarvágója, amely nem vágja a szivart, hanem tűvel lyukat szúr belé. Anszepea tudja, melyik hotel portásánál kapni olyan jegyfüzetet az Excelsior motoros hajóira, hogy csak tíz jegy árát kell fizetni, de tizenkétszer lehet utazni. Anszepeának van otthon egy kis gőzfejlesztőkészüléke, amely a legpiszkosabb fapipát is kitisztítja egy perc alatt. Anszepea tudja, hol van Velencében bajor sör és Flórencben pilseni sör. Anszepeának van egy öngyújtója, amely szélben nem alszik el, sőt jobban ég. Anszepea a családját a Lidón helyezte el egy penzióban, ahol öt személyért annyit fizet, mint amennyit én egymagam fizettem Velencében. Anszepeának van egy noteszkönyve, amelyről az év végén le lehet mosni mindent, ami bele van írva. Anszepea napszúrás ellen tud egy kenőcsöt. Anszepea tudja, hogy a vasúti hordárt és a pincért hogy hívják a világ minden nyelvén. Anszepea ősszel szerezni fog az egyik családnak egy soffört, aki tizenkilenc évig volt egy helyen és maga reparálja a kocsit.

A társaság előbb ment el a kávéházból, mint én. De folytatták az Anszpea-legendát. Egy percig haboztam, hogy ne menjek-e utánuk, ne tegyek-e kísérletet ezzel az Anszpeával való megismerkedésre, akinek a közelében élni, akivel összeköttetésben, sőt barátságban lenni az életben való sima eligazodást, derült, okos, nyugodt, gondtalan éveket - boldogságot jelent. De nem mentem utánuk és így örökre elvesztettem Anszpeát. Itt maradtam a világ ezer apró kínjával, a drága hotelben, a rossz borotválókészülékkel, a moszkítóimmal, hólyagos frakk-ingben, rekedten, szomorúan, szivárgó töltőtollal, meg nem gyulladó öngyújtóval, egy kis ischiásszal, nyúlós olasz sört szürcsölve, lázzal a napszúrás miatt és némán, mikor a vasúti hordárért olaszul kellene kiabálni. Elment a boldog család a kávéházból és elvitte magával Anszpeát, aki mindent tud, aki okosan, és praktikusán él és aki bölcseséget és boldogságot áraszt minden ismerőseire, aki tanácsért fordul hozzá. Most érzem csak, mily nehéz az élet Anszpea nélkül! Azóta a délután óta, amikor az Anszpea-époszt hallottam, magányosnak, ügyefogyottnak és elveszettnek érzem magamat. Ez a földgömb, ahogy most van berendezve, az Anszpeáé, nem az enyém.

38

Öreg, fehérbajuszú magyar úr beszélgetett a társaival a vasúti kupéban, amelynek sarkában idegenül, csöndesen ültem. Úgy beszédközben mellesleg ezt mondta: «...én hatvanéves vagyok, de ilyet még nem láttam». Azt mondja erre egy másik öreg:

- Pista, ne hazudj, hatvanhárom éves vagy.

Kis csönd.

- De *légvonalban* hatvan - mondja csöndesen Pista.

Felírtam, mert jobb és több, mint tréfa: nem is lehet kurtábban kifejezni, hogy a nagy élmények teszik ki az életet, nem a sok apró kerülő, ami el is maradhatott volna.

39

Két értéktelen ember összehasonlításánál az egyikről mindig gyönyörűen beszélnek. Azt mondják: «Adolf rossz darabokat ír, Ödön egy Shakespeare hozzá képest». - «Edömér komisz mázoló, Móric egy Rafael hozzá képest.» - «István dadog, János egy Cicero hozzá képest». Körülbelül nem is használják már egyébre a nagy neveket, mint szamarakat megbélyegezni velük.

40

Galíciai hadtestünk, ahová 1915-ben mint haditudósítót beosztottak, híres volt arról, hogy a «Stab»-jának nagyszerű volt a konyhája. A hadtest hónapokig tétlenül feküdt egy keletgalíciai vonalon, forró nyárban. Ágyúlövés néha napokig nem hallatszott. A törzs tisztjei regényeket olvastak, naplót írtak, lovaglőversenyeket rendeztek. És a koszt egyre jobb lett. Két asztal volt a tiszti menázsiban. A nagy asztal, amelynél harmincöten ettek, és a kis asztal, amelynél a tábornok elnöklete alatt a vezérkar tíz tisztje ült, és én, mint vendég. A nagy asztalnál is jó koszt volt, de a kis asztal bármely híres bécsi hotellel felvehetette a versenyt. Asztalszom-

szédóm egy fiatal horvát főhadnagy volt, aki ebben a kis társaságban az ellenzékét képviselte. Egyszer így szólt hozzám ebédnél:

- Azért olyan pompás itt az étel, mert két szakácsunk van és mind a kettő nagyon fél a haláltól. Azt remélik, hogy ha ilyen nagyszerűen főznek, itt harcolhatnak a konyhában, nem kell a frontra menniük.

Vasárnap mindig torta volt. A két szakács közül az egyik hivatásos cukrász volt. Úgy látszik, a kettő közül ez félt jobban a haláltól, mert egyszerűen remekelt. A tortáin a legmeglepőbb cukorépitmények voltak. Egyszer egy egész templom, gótikus tornyocskákkal. Aztán vadászat, cukorból, erdővel, vadással, szarvassal. Aztán egyszer kastély, melynek ablakai ki voltak világítva s melynek tornyából, mikor a tetejét levették, igazi madár repült ki. És végül a legszebb: Przemysl vára, cukorból, rommá löve, amint lobogó lánggal égett. A tábornok el volt ragadtatva. Przemyslt megettük, a benne égő puncsot eloltottuk és megittuk. A szakács karrierje és életbiztonsága tetőpontján állott. A horvát főhadnagy ezt súgta nekem:

- Írja be a naplójába: háborúban halálveszedelem ellen bevált módszer: cukorból épült toronyba élő madarat zárni.

Aztán a következő történt: Volt ott egy őrnagy (kimondhatatlan, spanyol-portugál hangzású neve volt), aki a vezérkarban a legbefolyásosabb ember volt, annak dacára, hogy a mi magyar és kiskészben német legénységünket a szó szoros értelmében gyűlölte. Ennek az őrnagynak volt egy szép nagy kutyája, amelyet nagyon szeretett. Ez a kutya sokféle kunaszt tudott, de az őrnagy arra volt a legbüszkébb, hogy a kutya, ha a falon legyet mutatnak neki, meglepő magasat ugrott fel a falra és bekapta a legyet. Oly gyorsan csinálta ezt, hogy a légy soha nem tudott elrepülni. A tétlenség napjaiban ez egyike volt a rendes napi szórakozásoknak.

Egy napon, délben, mikor ebédelni mentem, csoportosulást láttam a ház előtt, ahol a menázs volt. Tisztek álltak ott és hangosan nevettek. Odamentem s láttam, hogy a kutya folyton ugrál a falra, hogy egy nagy legyet bekapjon, de se be nem tudja kapni a legyet, se a légy el nem repül. A falnál állt a híres cukrász és folyton buzdította a kutyát: «Kapt be a legyet!» A dolog azért volt mulatságos, mert a légy nem volt igazi légy. A cukrász rajzolta ceruzával a fehér falra, jó magasra. Volt feje, szárnya és hat lába. A kutya vagy százszor ugrott utána hiába. Már félholt volt a fáradtságtól. A tisztek nevettek, a kutya folyton ugrott és a szakács kiabált: «Kapt be a legyet!» Egyszerre abbamaradt a nevetés. Az őrnagy jött és meglátta ezt. Magához hívta az izgalomtól és fáradtságtól remegő kutyát. Vörös volt a dühtől és a szeme villámlott. Ránézett a mereven szalutáló cukrászra és ezt mondta neki:

- Hülye!

Halotti csönd lett. Az őrnagynál kis lovaglóstör volt. Ez megremegett a kezében, csak annyira, mint egy hangvilla, amelyet megütnek; de mindenki észrevette, hogy egy pillanatig mi volt az őrnagy szándéka.

Körülbelül egy hét múlva rendelet jött az Armee-kommandótól, hogy a törzseknél minden nélkülözhető embert össze kell írni és a frontra küldeni. Abban az időben szűnt meg hirtelen asztalunknál a művészies torta. A horvát főhadnagy ezt mondta:

- Írja be a naplójába: Életveszélyes cselekedet a háborúban: falra ceruzával legyet rajzolni.

Ha nem a naplómát másolnám, hanem novellát írnék, most azzal is végezhetném, hogy a cukrász elesett. De az igazság az, hogy azóta nem hallottam felőle semmit. Így hát csak egyszerűen leírtam a történetet. Gondoljon hozzá mindenki, amit akar.

41

A cenzura törölte 1915-ben egy cikkemből a következő sorokat: «Ma este megjött a Pálffy-téri hadikórházból K.-né, aki ott egész nap ápolónői szolgálatot teljesít. Elmondta, hogy látott két nyomorék katonát mosakodni: az egyiknek a jobbkarja hiányzott, a másiknak a balkarja. Kezet mostak, úgy, mint azok, akiknek a jó Isten meghagyta mind a két kezét csak éppen ketten szövetkeztek a kézmosáshoz: az egyik a balkezét a másiknak a jobbkezeivel mosta.»

42

Ezt is törölte annak idején a cenzura: «H. vezérkari százados beszéli, hogy az olasz fronton, a Dolomitok óriási sziklahegyei közt a hóban eltévedt két katonája. Két kis mokány, lóról-leszállított, barna képű huszár, akit valami megbízással küldött valahová. Hegycsúcsok, szakadékok, hó, jég, fagy - két nap, két éjszaka nem jöttek vissza, azt hitte: elpusztultak. A harmadik napon kiéhezve, rongyosan, félig-megfagyva előkerül a két kis huszár. Elmondják, hogy eltévedtek a rengeteg hóban, száz meg száz idegen olasz sziklacsúcs közt.

- És mégis, hogy' találtak ide vissza?

- Térkép után - mondja az egyik. Ezen a nagy országúton jöttünk, mindig egyenesen... amíg ide nem értünk.

És megmutatja a századosnak az elrongyolt, összefogdosott, ázott-fagyott térképet. Ugocsa vármegye térképe volt, a Pallas-Lexikonból kiszakítva.»

43

Törölték ezt az egy mondatát is egy cikknek: «A hadifoglyok közt volt egy, akiről csak annyit tudok, hogy Esztergom felé insztrádáltak, ennek a nyaka körül spárgára fűzött emberi szemekből álló gyöngysor volt, amelyet büszkén viselt, amíg tisztjeink el nem vették tőle.»

44

Tendencia és színezés nélkül, tárgyilagosan szeretném itt leírni azt a két anekdotát, amelyet egy kedves öregúr, Ferenc József király udvari fővadásza beszélt el tizenöt évvel ezelőtt. Ezeknek az anekdotáknak ritkasági értékük is van, mert Ferenc Józsefről alig van anekdota forgalomban. (Ami egy uralkodóra nézve legalább oly jellemző, mint egy jó anekdota.) Gödöllő hatalmas erdősegeiben évtizedeken át volt ez az öregúr Ferenc József kísérfője a vadászatokon. Hófehérhajú, szeretetreméltó, kedves öreg magyar. A legalaposabb ismerője volt a királyi erdőségnek és a vadállományának.

Íme az első:

A vadászatra való elindulás így történt. Kétlovas nyitott kocsit állt meg a kastély kapuja előtt s várta az uralkodót. A kocsi mellett állt levett kalappal az öreg fővadász. Ő felsége pontosan érkezett. A fővadász meghajolt. Ő felsége a kalapjához emelte a kezét és beült a kocsiba. Ezt megvárta a fővadász és mikor a király már ült, ő - a fővadász - fellepett a jobblábával az elülső kerék agyára, hogy felüljön a bakra, a kocsis mellé. Mikor ebben a mozdulatban ott

tartott, hogy a jobblába a kerékagyon volt, a ballába pedig éppen felemelkedett a földről s ő így a levegőben lebegett a föld és a bak között, ő felsége megszólalt:

- De kérem... üljön be ide hozzám!

Az öregúr leszállt a levegőből és megköszönve a meghívást, beült a kocsiba, szembe a királlyal, a kis ülésre.

Ez így történt évtizedeken keresztül pontosan és változatlanul, minden egyes alkalommal. Úgy annyira, hogy az öreg fővadász mozdulata: a fellépés a kerékagyra és a kapaszkodó mozdulat a kocsis irányába már csak pusztá formává változott, mert a mozdulatot abszolút biztonsággal követte a meghívás:

- De kérem... üljön ide be hozzám!

Természetes következménye lett ennek a szokásnak az, hogy az öreg fővadász mozdulata évek folyamán vesztett az intenzitásából, hogy úgy mondjam: őszinteségéből, bensőségéből, lelkeségéből. Az élesszemű figyelő észrevehette, hogy a fővadász, mint a színháznál mondják, már csak «markírozta» azt, hogy a kocsis mellé akar ülni.

Egy napon aztán a következő történt.

A király beült a kocsiba. R. bácsi eljátszotta a bakraülnivaló akarás kis komédiáját, *de nem elég jól*. (Aznapi talán nem volt hangulatban.) A jobblábát ugyan feltette a kerékagyra, de a ballábát nem húzta rögtön utána, hanem egy kicsit megállt ebben a pózban és várta a meghívást. Ferenc József ezt észrevette. Kínos félperc telt el. Ferenc József egy szót sem szólt. A fővadász izzadni kezdett, mert érezte, hogy kegyvesztett. Aztán felhúzta a ballábát is a levegőbe, de már későn volt: a király néma maradt. Akkor R. bácsi felült a kocsis mellé és a kocsi elindult. Sem akkor, sem azontúl, haláláig soha többé nem szólította fel őt a király, hogy üljön be a kocsiba.

A második anekdota így szól:

Ő felsége vaddisznóvadászatra ment a fővadász kíséretében. Ketten voltak. Gödöllő környékén valóságos menetrendjük volt a vaddisznóknak. Állandóan bizonyos helyekre és bizonyos időben tették ki nekik azeledet s ránevelték őket arra, hogy a vasút pontosságával jelenjenek meg ezeken az etetőállomásokon. Az állomások egymástól való távolsága nem volt valami nagy. Ő felsége vaddisznó vadászatai csak akkor kezdődtek, mikor már a vadak pontosan be voltak gyakorolva és a fővadásznak megbízható menetrend volt a kezében. Így is nevezték a disznókat: «a három óra huszas», a «négy negyvenes» stb.

Elindulnak tehát - a király és a fővadász - és a szegény «három huszas» pontosan megjelenik egy bokor mellett. A király rálő, de csak megsebzí. A disznó megáll egy pillanatra, aztán vadul nekirohan a királynak. A pillanat komoly volt. A király életveszélyben forgott. R. bácsi, mikor az esetet elbeszélte, ezt mondta: «Esküszöm, trónváltás előtt álltunk!» Ezt átérezve, a fővadász - mielőtt még ő felsége másodszor löhetett volna - felkapta a puskáját és egyetlen biztos lövéssel leterítette a disznót. Pillanatnyi csönd következett. A fővadász föllélekzett és várta a köszönetet. Ő felsége, aki már célzásra emelte volt puskáját, most lassan leeresztette. Szigorú tekintettel fordult a fővadász felé és minden szót élesen hangsúlyozva, ezt mondta neki:

- Ki szórakozik itten: ön, vagy én?

Kicsi a világ. Amerikába együtt utaztam Dr. M. barátommal, aki apósa Hatvany Lajosnak. Hatvany kilenc év óta él emigrációban. Mikor Amerikába indultunk, Párizsban láttuk, ahol panaszkodott: semmi reménye nincs arra, hogy hazatérhessen. Alig érkezünk meg New-Yorkba, Dr. M. néhány nap múlva kábelsürgönyt kap Pestről: «Lajos Pesten van». A sürgönyt Pesten egy szombati napon este hétkor adták fel. Ugyanaznap este hatkor érkezett meg New-Yorkba. Ebben nincs semmi különös, a föld szorgalmasan forog és New-Yorkban már délelőtt benne van az újságokban a londoni tőzsde déli zárata. Dr. M. barátomnak a fia Hollywoodban filmrendező. Hollywoodba New-Yorktól öt nap és öt éjszaka vágtat az expresszvonat. De egy perc alatt kapcsol a telefonközpont. Felhívja tehát Dr. M. este tíz órakor a fiát Hollywoodban s azt mondja neki telefonon: «Képzeld, Lajos Pesten van, most sürgönyözték». Szombat este tízkor történt ez a telefonálás New-Yorkban, akkor Hollywoodban még csak szombat este félhat volt. Azzal elmentünk együtt egy film-premiérre. A film címe: «A trójai Heléna magánélete» - és bennünket azért érdekelt, mert a rendezője, Korda Sándor, magyar fiú, a főszereplője pedig felesége, Korda Mária. Mária jelen volt a new-yorki bemutatón; a férje, Korda, Hollywoodban dolgozott, nem jöhetett el. Ez volt Korda és Kordáné első amerikai filmje, érthető tehát, hogy izgatottak voltak mind a ketten: a férj Hollywoodban, a feleség New-Yorkban.

Éjfél előtt volt vége a new-yorki bemutatónak. Szép siker volt. A boldog Mária rohan a telefonhoz és éjfélkor felszólítja az urát Hollywoodban. Referál neki a sikerről. Mikor mindent elmondott, amit kellett, azt kérdezi tőle Korda:

- Mi újság egyébként?

Azt feleli Mária:

- Hatvany Lajos Pesten van.

Azt mondja Korda:

- Már tudjuk.

E pillanatban szombat este fél nyolc volt Hollywoodban.

Ami tehát Pesten szombat este hétkor történt, az már szombat este fél nyolckor nem volt újság Kaliforniában, a Csendes-óceán partján.

Igazán kicsi a világ, hiába.

Vonaton hallottam egyszer két urat vitatkozni a szabad szerelemről. A beszélgetésük elejét híven tudom közölni. Általánosságokban mozogtak.

- A házasság intézménye csődbe jutott, lejárt a magát, lehetetlenné vált - konstatálta az egyik.

A másik ezt mondta:

- Úgy van.

- Ezt mutatja a sok válás.

- Úgy van.

- A sok szerencsétlen családi élet, botrány, gyilkosság, öngyilkosság.

- Úgy van.

Kis szünet után azt kérdezte az egyik, hogy mit lehetne csinálni a házasság mostani intézményével, s a másik azt felelte, hogy okvetlenül el kellene törülni. Erre természetesen azt kérdezte az egyik, hogy: ha eltörli a házasságot, mit tesz helyébe? A másiknak felragyogott az arca:

- Szabadságot! Korlátlan szabadságot! A férfi is, a nő is szabadon rendelkezik önmaga fölött, azt szereti, akit akar, addig szereti, amíg akarja!

De rögtön megkapta a nehéz kérdést:

- Hogy képzeled ezt bátyám, a praxisban?

Idáig autentikus ez a jegyzet. Ami ezután következett, annak csak a formája az enyém. A szerzői jog nagyrészt a beszélő urat illeti. A lényegét annak, amit kifejtett, híven adom vissza. Csak éppen kijavítottam, arányossá tettem a dialógust, végiggondoltam azt is, amit ő csak pedzett, szóval, mint mondani szokták: «sajtó alá rendeztem» az okfejtését. Azt hittem, valamikor egyszer jó jelenet lesz ez egy vígjátékban és jó figura ez a vakmerő reformer, aki ilyen zseniális új dolgot talált fel a házasság helyett. Így azonban csak ez a dialógus lett belőle. A kérdésre, hogy hogyan képzeled a szabad szerelmet a praxisban, ezt feleli a merész újtó:

- Nagyon egyszerűen. Vegyünk egy példát. Egy férfi szeret egy nőt. A nő viszontszereti őt. Elhatározzák tehát, hogy együtt fognak élni.

A másik vállat von:

- Mi az, hogy: «együtt fognak élni?»

- Ha egy egészséges férfi és egy egészséges nő szereti egymást, legfőbb vágya együtt lakni, együtt tölteni a napot és az éjszakát. Tehát összeköltöznek és szeretik egymást. Büszkén vallják, hogy egymást választották. Tudtára adják az egész világnak, hogy ők együtt vannak.

- Hogyan adják tudtára ezt a világnak? Mindenkinek, akivel találkoznak, elmondják?

- Nem. Egyszerűen beleteszik az újságba.

- Jó. Akkor én beletehetem az újságba, hogy együtt élek X. Y. kisasszonnyal, még akkor is, ha az a kisasszony nem akar velem élni.

- Ezen nagyon könnyű segíteni. Mind a ketten kijelentik, hogy egymáséi akarnak lenni. Ezt kijelentik.

- Az újság szerkesztője előtt?

- Nem.

- Hát hol?

- Valami olyan személy előtt, aki ezt nem felejtí el és később, ha valaki kérdezi, «kivel él együtt X. Y. kisasszony» - meg tudja mondani, hogy - mondjuk Szabó úrral.

- És az a személy a fejében tudja tartani majd azt a sok urat és kisasszonyt, aki naponta elmegy hozzá ilyen bejelentést tenni?

- Nem. Mondjuk: vesz egy nagy könyvet és abba mindig beleírja a neveket és a dátumot.

- Ez igen okos és praktikus újítás, belátom.

- Igen. Bizonyos rendet azért meg kell tartani! Hiszen nem vagyunk állatok! Már most az ifjú pár együtt él, szereti egymást, segít egymásnak a munkában, ápolja egymást, ha beteg, satöbbi.

- Nos, és mi történik, hogy ha például a fiatal nőt valaki felszólítja, hogy éljen vele együtt, mert ő szerelmes belé.
- A fiatal nő egyszerűen azt válaszolja: «Nem akarok önnel együtt élni, mert már együtt élek Szabó úrral.»
- Ez fárasztó lesz, ha naponta tízen-huszan kérdezik a hölgytől, hogy szabad-e még. Pedig szép asszonynál ez elő fog fordulni. Nem viselhetne az a hölgy valami jelet, amiről mindjárt megtudnák, hogy le van foglalva?
- Ez elől nem zárkózom el. Ez praktikus. Viselhetne valami címet. Az ilyen nőt, mondjuk, másként szólítanák, mint azt, aki nem él együtt egy férfival.
- Ez már okos. Igazán merész és helyes újítás. Sőt még tovább is megyek: addig, amíg egy nő egy férfival együtt él, a megszólításhoz mindig hozzá lehetne tenni ama férfi nevét, akivel együtt él.
- Hogyan? Akkor így kellene szólítani ezt a hölgyet: «Jó napot, Szabó úrral együtt élő társ-hölgy?»
- Nem. Ez nagyon hosszú. De van egy ötletem. Meg lehet ezt rövidíteni. Ezt lehet mondani: «Jó napot, Szabó úr nője.» Vagy rövidítve: «Jó napot, Szabóné!»
- Nagyszerű! Milyen praktikus, milyen egyszerű és milyen nyílt, becsületes ötlet! A nő úgyszólván viselné annak a nevét, akivel együtt lakik.
- Úgy van!
- El vagyok ragadtatva. Na és mi történnék, ha például a férfi megúnná a nőt és egy másik nővel akarna együtt lakni?
- Egyszerűen elmenne a nőtől és összeköltözne a másik nővel.
- És ha Szabóné ezt nem akarná?
- Ez kissé megnehezítené a dolgot. Szabó úrnak be kellene bizonyítania, hogy oka volt elmenni a nőtől. Elvégre nem vagyunk állatok, hogy például egy hisztérikus férfi vagy egy hisztérikus nő minden nap egy másikkal költözködjék össze. Valami kis rendet azért kell tartani.
- Tehát?
- Ha Szabó úr el akar menni a lakótársától, előbb elmegy ahhoz az emberhez, aki akkor egy nagy könyvbe beírta őket és azt megkéri, hogy a nagy könyvből törölje ki őket.
- Nos és ha Szabó úr élettársa is elmegy ehhez az emberhez és arra kéri, hogy ne törölje ki őket, mert ő szereti Szabó urat és tovább is együtt akar vele élni?
- Nagyon egyszerű: egy elfogulatlan embernek kell döntenie köztük.
- És ki legyen az az ember?
- Megállapodnak ketten egy okos és tisztességes emberben.
- És ha nem tudnak megállapodni?
- Akkor... mondjuk... talán az állam jelölje meg azt a személyt, aki eldönti, tartoznak-e tovább is együtt lakni vagy nem.
- Nagyszerű! Csodálom az ön elméjének gyorsaságát. A legnehezebb kérdésekre is rögtön, szinte gondolkodás nélkül találja meg a választ! Bár, azt hiszem, hogy akkor az államnak minden nap több száz személyt kell kijelölnie, aki az ilyen kérdésekben döntsön. Ez nagyon komplikált.

- Erre is van egy ötletem. Az állam jelöljön meg néhány ilyen okos személyt és aztán mindig ezek döntsenek; minden nő és férfi ezekhez menjen döntésért. Ennek még az az előnye is meglesz, hogy az ilyen személy bizonyos idő alatt nagy gyakorlatra tesz szert és minél öregebb lesz, annál okosabban fog dönteni.

- Elragadó! Ön csak úgy ontja a merész új reformokat! Kíváncsi vagyok, mit talál ki arra, hogy kié legyen kettőjük közül például egy kis ház, amit közösen vettek - ha szétmennek egymástól.

- Ezt is az az állami bizalmi személy döntené el.

- Brávó. No most egy nehéz kérdés. Ha gyermekük születik és ők szétmennek, melyik nevelje tovább a gyermeket?

- Az állam.

- De ha például az anya nem akarja az államnak adni a gyermekét? Lehet őt erre kényszeríteni? Hol van itt a szabadság?

- A kérdés helyes. De ezt sem nehéz megoldani, csupán egy kis genialitás kell hozzá. Ugyanaz az állami bizalmi személy, aki eddig a többi dolgokban döntött, döntene ebben is.

- Kápráztató, milyen villámgyorsak az ötletei!

- Köszönöm a bókjait. De mindezt nem azért mondtam, hogy ön előtt ragyogtassam az eszemet, hanem azért, mert be akartam bizonyítani, milyen elavult a házasság mai rendszere és milyen könnyű e helyett valami sokkal okosabb, praktikusabb és egészen új dolgot kitalálni. Csak szív, ész és merészség kell hozzá.

- És gondolja, hogy ötletét keresztül lehetne vinni a prakszisban is?

- Nem hiszem. Jegyezze meg, barátom: az emberiség mindig irtózik a reformoktól, az új eszméktől. De egy dolog vigasztal engem: hogy lassú fejlődés útján az emberiség mégis csak el fog jutni ebben a kérdésben ahhoz a megoldáshoz, amit most itt ön előtt volt szerencsém kifejtteni.

47

Színházi siker dolgában érdekes élményem: mikor a háború után Bohnen Mihály fellépett a bécsi Operában, akkora sikert aratott, hogy másnapi fellépéséhez az asziotörök már reggel összevásárolván a jegyeket, este tízszeres, sőt húszszoros áron adták tovább a közönségnek. A harmadik estére már csak egy-egy jegyet tudtak szerezni ezek a jegydrágítók, s dacára annak, hogy a jegyek kurzusa még magasabbra emelkedett, a jegyet nem adták el, hanem maguk mentek be vele az Operába Bohnent meghallgatni.

Ez aztán siker.

48

Beteges, ideges félelem-érzet egyik legoriginálisabb példáját boldogult Salamon Ödön barátomnál észleltem, akivel évtizedeken át nyaraltam együtt a Margitszigeten. Éjjel jártunk haza és rendszerint gyalog mentünk a Margit-hídtól a sziget felső végén levő kis hotelbe, a hatalmas parkon végig. Egyidőben sok öngyilkosság történt a szigeten. A lapok egyre-másra

közölték az eseteket: reggelenként halottakat találtak a sziget bokrai közt, szegény öngyilkosokat, akik éjszaka ebbe a csendes parkba mentek agyonlőni magukat. Ez időtől kezdve Salamont nem lehetett rábírní arra, hogy éjjel gyalog sétáljon végig a sziget bokrai közt. Azt magyarázta, hogy neki állandóan nagy pechje van és biztosan ő lesz az első ember, aki úgy fog meghalni, hogy a bokrok közt agyon akarja lőni magát valami öngyilkosjelölt, rosszul fogja a revolvert, eltéveszti önmagát és a repülő golyó őt találja, mikor gyanutlanul sétál.

49

Nagy gobelin-fotelben ültem, egy régiséghamisító üzletében, várva, hogy rám kerüljön a sor. Így lettem tanuja a szörnyű alkudozásnak. Egy barokk asztról volt szó, - görbe aranylábai voltak, sárga márványlap rajta - az asztal ijedten állt a kereskedő és a vevő közt. A két ember áthajolt fölötte, úgy kiabált egymásra. A kereskedő szerette és simogatta az asztalt, mikor beszélt róla; a vevő lenézőleg ütögette, sőt egyszer, mikor azt mondta, hogy az aranyozás nem igazi, nagyon diszkréten meg is rúgta. Valami egyszerű ember, mondjuk: egy polinéziai néger, ha ezt látja, joggal hiszi, hogy a vevő az, aki szabadulni akar a gyűlölt asztaltól, az eladó pedig úgy szereti, hogy az már fetisizmussal határos. Az alku démonivá vadult. A kereskedő sápadt lett, hideg és metszően gúnyos. A vevő kipirult és lendületet kapott. Szavai mögött személyeskedő motívumok villámlottak. A kutyalábú asztal szégyenkezve húzódott közelebb a gazdájához, mert olyan rosszakat mondott róla a vevő. Szinte érezte, hogy az új gazdánál nem lesz jó dolga. A vevő egyre vörösebb, melegebb és hangosabb lett, a boltos egyre fehérebb, hidegebb és halkabb. Meg voltam győződve, hogy a hideg nyugalom fog győzni a forró temperamentum fölött. Legnagyobb meglepetésemre az ellenkezője történt. A kipirult vevő győzött. A kereskedő tizennyolc milliót kért az asztalért s az első két menetben lement tizenöt millióig, a harmadikban még tartotta magát, de a negyedik menetben kidőlt és odaadta az asztalt tizeneg és fél millióért. A vevő elment, miután hirtelen kedélyes lett, nevetett és meg is ölelte a néma, fáradt kereskedőt. Csak énrám nézett vissza az ajtóból komoran, megérezve, hogy nem szeretem a brutális győzelmét.

Mikor elment, a kereskedő fáradtan ült le.

- Vallja be, - mondtam neki vigasztalásul - még így is nyer az üzleten. Maga nem adott ezért az asztalért többet, mint öt milliót.

Megtörölte a szemüvegét és fáradtan szólt:

- Két és félmilliót adtam érte. Ez egy nagyon brutális és szívós ember, de nem tud alkudni.

- Na hallja, - mondom - ez valóságos tehetség az alkuvásban. Ki tud alkudni, ha ez nem?

- Hogy ki tud alkudni? Az öreg Sch. tudott alkudni, akinél én tanultam.

És elmesélte a következőt.

Az öreg Sch. uzsorás volt egy vidéki városban, ahol huszárezred feküdt. Pénzt adott kölcsön a tiszteknek és egyéb ügyeiket is intézte. Általában tisztességes embernek tartották. A tiszték nemcsak hogy szerették, de meg is bíztak benne. Annnyira, hogy ha egy-egy tisztet elhelyeztek más garnizónba, bárhova is vetette a sors, évekig kliense maradt az öreg Sch.-nek. Shylock-nak csak rövidség okáért nevezték, mert nagyon hosszú neve volt. Egyszer aztán megtörtént, hogy egy ilyen fiatal tiszt, akit valahova messze helyeztek el, súlyos pénzzavarba jutott. Volt neki egy szép, értékes régi családi gyűrűje; elhatározta, hogy eladja. Természetesen szó sem lehetett másról, mint az öreg Sch.-ről. A dolog sürgős volt. Fogta a gyűrűt, betette a régi piros kis bőrtokba, becsomagolta és postán elküldte az öreg Sch.-nek, rövid és kategorikus levéllel:

«Idemellékelve küldöm a régi családi gyűrűmet. Ha ad érte 3000 forintot, tartsa meg. Ha nem ad érte annyit, azonnal küldje vissza. Egy krajcárt sem engedek. Alku nincs.»

Két nap múlva táviratot kap, amely táviratban az öreg Sch. mégis elkezd alkudni:

«Gyűrű nem ér háromezret, legfeljebb kétezret adok érte.»

A tiszt felel:

«Gyűrű ára háromezer, alkudni nem lehet.»

Harmadnap újabb távirat jön, az öreg Sch. tovább alkuszik:

«Adok érte kétezeröttszázat, többet semmiesetre.»

- A tiszt felel:

«Gyűrű ára háromezer, alkudni nem lehet, kérem gyűrűt azonnal visszaküldeni.»

Eltelik néhány nap, a tiszt dobozt kap a postán. Feladó: az öreg Sch. Tartalma: gyűrű. Felbontja a dobozt. Benne van a gyűrű piros tokja, átkötve és lepecsételve. Fölötte levél, a következő szöveggel:

«Főhadnagy úr! Mint szakértő mondom önnek, hogy ez a gyűrű nem éri meg a 3000 forintot. Sehol a világon nem fog érte ennyit kapni. Legfeljebb 2800 forintot adhatok érte, ezt is csak az ön iránti szimpátiából. Ha ennyiért eladja, fel se bontsa a tokot, küldje vissza nekem úgy, ahogy van, másnap megy a pénz. Ha azonban nem adja 2800-ért sem, tartsa meg a gyűrűt, én nem veszem meg.»

A tiszt nagyon elkeseredett, mikor ezt olvasta. Elhatározta, hogy nem adja olcsóbban a gyűrűt. Feltöri a pecsétet, kinyitja a piros bőrtokot, hát nincs benne a gyűrű. Helyette picinyke kis cédula fekszik ott, ezzel a felírással: «Jó, jó, hát adok érte 3000 forintot!»

- Ha este lefekszik, - mondta a kereskedő, mikor elmentem - gondolkozzék egy kicsit azon, hogy mi minden van ennek az embernek az ötletében, aki még a skatulyában is megpróbálkozik. Majd akkor nem mondja többé az ilyen kontárról, mint aki innen most elment, hogy tehetség az alkuvásban.

50

Német származású emberek M.-ék, nevezetes new-yorki család, övük a híres Astor-szálló a Broadwayn. Ez a nagy Astor hotel többek közt arról is nevezetes, hogy rengeteg kisebb és nagyobb gyűlésterme van, sokféle egyletnek a hivatalos helyisége. Évekkel ezelőtt volt ott egy «Santa Claus egylet» is. Santa Claus-nak hívják az amerikai gyerekek a Mikulást, illetve a «krisztkindlit». Amit a magyar gyerekek a Jézuska hoz, azt az amerikai gyerekek a Santa Claus hozza. Az egylet célja az volt, hogy minden év karácsonyán húsz-harminc szegény gyereket megajándékozzon. (Az amerikai jótékonyág méreteihez képest: kis üzem.) Néhány évig szépen működött Santa Claus. A gyerekek levelet írtak neki december elején, ezzel a címmel: «Santa Claus, Astor Hotel» és megírták hogy mit kívánnak karácsonyra. Az egylet pontosan elkönyvelt minden kívánságot és elküldte az ajándékokat.

Történt azonban, hogy az egylet megszűnt. Feloszlott. A gyerekeket persze erről nem értesítették és így a megszűnés évében is hozott a posta vagy harminc levelet: «Santa Claus, Astor Hotel» címmel. A portás odaadta a leveleket M.-nének, a hotel tulajdonosnőjének:

- Mit csináljunk ezekkel?

- Adja csak ide mind, nekem.

És felbontotta a leveleket, feljegyezte a kívánságokat és karácsonykor a harminc gyerek megkapta, amit kért. Az ajándékok mellett nyomtatott névjegy volt: «SANTA CLAUS». Semmi más.

Az ilyen dolog fejlődik. A gyerekek ajánlani kezdték társaiknak ezt az Astor hotelbeli pontos Santa Claust, úgyhogy a következő évben már száznál több levél jött és ugyanannyi ajándék ment. Hogy röviden a végére menjek a történetnek:

az idén, 1927-ben, karácsony napján, mikor vendége lehettem ennek a kitűnő, kedves családnak New-Yorkban, M.-né már *hatszázhetvenöt* csomagot pakolt fel az Astor-szálló teherautójára, és «Santa Claus» *hatszázhetvenöt* szegény gyereknek a lakására szállította el szépen becsomagolva pontosan azt, amit kért: ruhát, cipőt, játékot, cukrot, süteményt, sőt pénzt is. Egyik se kért bolondot. Minden kérő-levélen megérzett, hogy a mama elolvasta (ha nem diktálta) mielőtt elment Santa Clausnak. M.-né már ki tudja számítani, hogy évről-évre hány levéllel emelkedik a forgalom. A gyerekek, úgy látszik, meg lehetnek elégedve, mert jövőre M.-né már ezernél több levélre számít. De senki se tudja még ma sem, hogy ki küldi az ajándékot. A teherautó sofförje hallgat. «Kétezerig elmegyek», - mondta az őszhajú szép asszony - «mert már hetekig tart a vásárlás és a csomagolás, nem bírok többet vállalni».

51

Ujságoktól legtöbbször olyan körkérdések jönnek, amelyekre az ember kellenül felel. (Tristan Bernard írta legújabbán egy körkérdésre adott válaszában végére ezt a mondatot: «önök csalódnak, ha azt hiszik, hogy erről a kérdésről nekem volt véleményem. Ezt a véleményt most rögtönöztem, hogy felelhessek a körkérdésükre.») Itt van előttem egy körkérdés, ami nyári unalmában juthatott eszébe egy német újságnak: «Mi volt életében a legörömtelibb látvány?» Töröm a fejemet, de nem akar eszembe jutni a legörömtelibb látvány. Vagy ha eszembe jut egy-egy, úgy érzem, nem való a nyilvánosság számára. Épp a legörömtelibbek nem valók újságba. Ellenben makacsul üldöz, amióta ezt a kérdést kaptam, ennek a kérdésnek az ellenkezője: «Mi volt életében a legrémesebb látvány?» Mert erre rögtön tudnék felelni, ha valaki ezt kérdezné. Olyan élénken tolakodott fel emlékezetemben az eset, hogy kénytelen vagyok elmesélni, a nélkül, hogy kérdezték volna.

Fiatal diák voltam és szüleimnél laktam egy nagy háromemeletes házban. Egyszer éjjelután mentem haza. Csöngetni akarok a kapun, de észreveszem, hogy a kapu nincs becsukva, csak be van hajtva. Belépek a kapu alá és ott a következőket látom. Egy asszony fekszik a földön, hanyatt, vérző homlokkal. Mellette térdel egy fiatal férfi, aki a nő homlokáról zsebkendővel törli a vért. Mellettük a földön fekszik egy levágott emberfej, öreg ember őszhajú feje, arcán szörnyű vágott sebbel.

Ez volt a legrémesebb látvány, amit életemben láttam.

A körkérdésekre nem felelnék többet, mert szigorúan tartanám magamat ahhoz, hogy csak arra feleljek, amit kérdeznek tőlem. De itt elmondom a látvány magyarázatát is, mert - bár a történetben nem találok semmi mélyebb értelmet - érdemes elmondani, főleg azért, mert el lehet képzelni, hogy az ember nem diák, hanem rendőrtisztviselő, akit az élet hirtelen ez elé a helyzet elé, ez elé a látvány elé állít - (vagy valami vizsgán adják fel neki ezt a kérdést) - és ki kell találnia, hogy mi ez? Pedig a magyarázat majdnem egyszerű. A házban, hónapos szobában lakott egy fiatal orvos. A ház közelében van az egyetemi klinika és ez a fiatal orvos odajárt dolgozni, még pedig nagyon szorgalmasan, mert az asszisztensi kinevezése előtt állott.

Késő estig dolgozott a bonctani intézetben és mikor onnan el kellett mennie, gyakran megtette, hogy egy-egy emberi testrészt papirosba csomagolt és hazavitt, hogy éjszaka otthon tovább dolgozzék rajta. Ezt senki se tudta róla a házban. A házmester csak azt látta, hogy csomagokkal szokott hazajönni. Ezen az emlékezetes estén egy emberfejet hozott haza, papírba csomagolva. Csöngetett és a házmesterné nyitotta ki neki a kaput. A doktor már hetek óta tartozott a kapupénzzel és aznap akarta kiegyenlíteni az adósságát. Nagy bankót adott a házmesternének, aki abból nem tudott visszaadni. Azt mondta: «nem baj, tessék holnap fizetni». De a doktor nem akart tovább adós maradni, hanem letette a csomagját a fal mellé a földre és azt mondta a házmesternének: «Várjon egy percig, átszaladok a kávéházba és felváltom a bankót.» Azzal kiszaladt. A házmesterné kíváncsi volt, félrehajtotta a papírt a csomagról, amelyből ez az emberfej gurult ki. A házmesterné úgy megijedt, hogy elájult, elesett és estében megsebezte a homlokát. A doktor visszajött a pénzzel és első dolga volt az ájult és sebesült asszonyon segíteni. Ebben a pillanatban léptem én be a kapun.

Most veszem észre, hogy ez az eset nem volna rossz körkérdés-anyag. Leírni a helyzetet, úgy, ahogy én találtam és körkérdést intézni a leghíresebb detektívekhez és vizsgálóbírókhoz, hogy hogyan magyaráznák ezt? Az bizonyos, hogy minden felelet érdekesebb volna, mint az igazság.

52

Másolat egy levélről. - «Igen tisztelt Uram! Ön többek közt ezt írja levelében: «...gyermekemet ősszel beíratom a színiakadémiára, mert a fiúnak nagy hajlama van a színészethez és pályaválasztásnál mégis csak a hajlam a döntő.» Legyen szabad önt a következőkre figyelmeztetnem. Volt egyszer egy fiú, akinek nagy hajlama volt a vegyészethez, oly szenvedélyes hajlama, hogy 1848-ban, amikor Magyarországon a lelkek tele voltak forradalommal és mindenki fegyverről, harcról, háborúról ábrándozott, ő hosszú értekezést írt a bécsi Tudományos Akadémia értesítőjébe ezzel a címmel: «*A kókuszdió-olaj illó savairól.*» Ezt a fiút úgy hívták, hogy: Görgey Arthur. És volt egy másik fiú, akinek semmi hajlama nem volt a zenéhez, pedig az apja zenészt szeretett volna belőle csinálni és apjának végre is a brutalitásig menő erőszakkal kellett ezt a fiút rákényszerítenie arra, hogy legalább a zene elemeit megtanulja. Ezt a fiút pedig úgy hívták, hogy: Ludwig van Beethoven.

Kitűnő tisztelettel stb.»

53

Van már vagy harminc éve. Húszéves gyerek voltam. A svábhegyi vendéglőben ültünk vacsora után, nagy társasággal, és hallgattuk a cigányzenét. Egy szép, nagy, kövér asszony mellett ültem; ha jól emlékszem, egy kicsit szerelmes voltam bele. (Attól félek, jól emlékszem.) Én is tudtam, amit akkor a Svábhegyen «mindenki» tudott: hogy ő nagysága nem igen hű a férjéhez. A cigány régi valcert játszott. A hölgy mosolygott rám. Húszéves fejjel nem olyan borzasztó, hogy ezt kérdeztem tőle:

- Mondja, miért csalja meg az urát?

Nevetett.

Egyszerre vita kerekedik, hogy kitől van a valcer, amit a cigány játszik: Strausstól-e vagy Lannertől. Ő nagysága szerint Strausstól volt. Az ura azt mondta: «Ismerem, ez egy Lanner-

valcer.» Nagy vita. A társaság két pártra oszlik, ő nagysága a leghangosabb, ő a Strauss-párt vezére. Valaki odamegy a prímáshoz és megkérdezi, kitől van a valcer. Visszajön és jelenti, hogy: Lannertől. A férj győzött. Ő nagysága elsápadt, úgy haragudott. Keserűen mosolygott. Hozzám fordul és ezt súgja:

- Maga az előbb azt kérdezte, mért csalom meg az uramat.

- Igen.

- Hát ezért. Mert mindig igaza van.

Akkor azt hittem: tanultam valamit.

54

Kedves kifejezés, amit Amerikában hallottam egyszerű magyaroktól, akik többen laknak ugyanabban a harmincemeletes felhőkarcolóban: «Egy faluban lakunk.»

55

Ahányszor emlékezetemben felmerül, újra meg újra nyugtalanít M. Gaston impresszárió különös betegségének és halálának története. M. Gastont tulajdonképpen M. Jóskának hívták. Kis ügynökből lett jónevű nemzetközi impresszárió. Az volt a specialitása, hogy olasz énekeseket liferált a bécsi és pesti Operának. Nyáron, mikor az Operák zárva voltak, ezeket az énekeseket vissza szokta vinni Olaszországba turnékra. Egészséges, jóltáplált emberke volt, tekintélyes szakállt viselt és kopasz volt, mint a billiárdgolyó. Mindig mosolygó, rózsaszínű, boldog arcát az egész szakma ismerte. Életének utolsó, tragikus szakaszába úgy kapcsolódtam bele, hogy egyszer egy vidéki felolvasásról hazatérve, Székesfehérváron beszálltam a délről jövő gyorsvonatba, s ott találtam Gastont, aki Olaszországból jött. Alig ismertem rá, úgy megváltozott. Mintha felére soványodott volna le. Szakállában ősz csíkok voltak. Arca sárga volt, mint a sajt, szeme fénytelen, ajka vértelen, a keze remegett.

- Kórházból jövök, - mondta - halálos beteg vagyok. Borzasztó dolog történt velem.

A következőket beszélte el.

A budapesti Opera egy tenoristáját, aki nemcsak a hangjáról, hanem iszákosságáról is híres volt, elvitte Olaszországba nyári vendégszereplésre. Ezt az énekest nagyon szerette, mert az ő felfedezése volt és sok pénzt keresett rajta. A tenorista Milánóban énekelt és onnan Génúába kellett utazniok. A vonat este tíz óra körül indult. Nyolc órakor kimentek a pályaudvarra vacsorázni. Abban az időben a szép milánói pályaudvari vendéglő világhírű volt a konyhája és nagyszerű borai miatt. Féltízkor a tenorista már olyan részeg volt, hogy botrányt csinált és Gaston alig tudta megakadályozni, hogy kidobják a vendéglőből. Néhány perccel tíz előtt megjött a vonat és Génua felé be kellett szállni. A holtreszeg tenorista kijelentette, hogy ahol ilyen jó bor van, onnan ő napokig nem megy el. Nem lehetett rábírní, hogy beszálljon a vonatba; künn a perronon dulakodott Gastonnal. Gaston felszállt egy vagonba és fel akarta húzni a részeget magához. De nem bírta vele. A részeg azt kiabálta, hogy nem hagyja itt ezt a jó bort. A vonat elindult és végre is a részeg győzött, mert a már lassan guruló vonatról leráncigálta Gastont és visszavitte a vendéglőbe. Gaston kétségbeesetten fogalmazott egy hosszú táviratot Génúába, jelenteni, hogy az első fellépés elmarad a tenorista indiszpozíciója miatt. A vonat kirobogott az éjszakába és Génua közelében összeütközött egy másik vonattal.

(Az évszámra már nem emlékszem pontosan, de azt tudom, hogy ez egyike volt Olaszországban a legnagyobb vasúti szerencsétlenségeknek; arra pontosan emlékszem, hogy a katasztrófának huszonkét halottja volt.) Mikor másnap reggel Milánóban ezt Gaston a *Corriere della Sera* első oldalán óriási betűkkel nyomtatva elolvasta, elájult, összeesett. Hetekig feküdt Milánóban kórházban, s mikor ezt a történetet nekem elmesélte (már hónapokkal az esemény után), úgy elfehéredett és úgy remegett, hogy arra kértem, hagyja abba az elbeszélést. De idegesen, szinte mániákusan mesélte tovább, később sírva fakadt és még mindig nem tudott belenyugodni abba a gondolatba, hogy ha a részeg tenorista nem húzza le a már mozgó vonatról, akkor néhány óra múlva halott.

Gastont Pesten egyideig az egyetemi klinikán kezelték, aztán szanatóriumból szanatóriumba ment és körülbelül egy évvel az eset után meghalt. Megmondta nekem már találkozásunkkor, a sírógörcse után, hogy ő benne van abban a nagy könyvben, ahová Isten a génuai vonat áldozatait beírta, mikor kijelölte őket, és hogy az a tény, hogy a részeg tenorista lehúzta őt a vonatról, nem változtathatta meg a névsort Isten könyvében.

56

Régidivatú dolgozat. Mondjuk: iskolai dolgozat. Feladat: «próbálj valami köznapi hasonlatot találni, amellyel kifejezheted az átlagos férfi felfogását a házasságról.» Kidolgozás: Két férfi beszélgetése ilyenformán:

- Mostanában sokat gondolkozom azon, hogy nősüljek-e meg. Mondjon nekem néhány okos dolgot a házasságról.
- Nemrég egyszer elhatároztam, hogy veszek egy kalapot.
- Nem akar a házasságról beszélni?
- Tudniillik gusztusom támadt egy csinos és tetszetős kalapra, amelyet sétálás közben már többször láttam a H. cég kirakatában, az utóbbi időben. Szép, puha, szürke kalap volt, olívvölgd szalaggal.
- Ön tréfál velem. Én arra kértem, hogy a házasságról beszéljen.
- Már vagy ötödször mentem el a H.-bolt előtt és egyre jobban tetszett ez a kalap. Valósággal vágyódni kezdtem utána. Mikor hatodszor mentem arra, szinte megijedtem arra a gondolatra, hogy esetleg valaki más fogja megvenni. Elhatároztam tehát, hogy hamarosan megveszem a kalapot.
- Megismétlem kérésemet: beszéljen a házasságról.
- A H.-bolt nem az egyedüli kalapos abban az utcában. Egymástól nem messze öt-hat igen jó kalapüzlet van ott. Mielőtt beléptem volna H.-hoz, a szürke kalapért, úgy gondoltam, helyes lesz előbb sorra végignézni a többi üzletek kirakatait. Ezt meg is tettem. Minden kirakatban voltak csinos kalapok. Az egyikben volt egy elragadó, bolyhosszörű kalap, fekete szalaggal. A másikban sokáig néztem egy halvány tejeskávé-színűt, sötét tejeskávé-színű szalaggal. És egy harmadik kirakatban rendkívül tetszett egy barna kalap, amelynek olyan színe volt, mint a friss havannaszivarnak: barna volt, de titkos sötétzöld gondolatok kóvályogtak benne.
- Végleg lemondjak arról, hogy a házasságról halljak öntől valamit?
- Valósággal zavarba jöttem. Idegesen szaladgáltam egyik kirakattól a másikhoz. Mégis csak a H.-féle szürke volt a legszebb. Tízszer, tizenötször hasonlítottam össze őket egymással, amíg végül nyilvánvalóvá lett, hogy egyik sem ér fel a H.-félével. Lelkemben végleges

diadallal győzött ez a finom pasztel-színű szürke, az olívvölgd szalaggal. Bátor léptekkel, fel-emelt fövel léptem be a boltba. Megkeresttem a fejemhez illő nagyságú példányt és megvettem a szép szürkét. A tükörbe néztem. El voltam ragadtatva magamtól. Valósággal szép voltam benne. Fizettem és távoztam. Az utcára érve valami gonosz vágy arra ösztönzött, hogy most már, miután megvolt az új kalapom, ismét megnézzem a többieket, amelyeket nem vettem meg. És akkor borzasztó dolog történt velem. A bolyhosszörű kalap egyszerre szép lett. Szebb, élénkebb, mint az enyém. A tejeskávészínű disztíngváltabb volt, diszkrétebb, elegánsabb. És a havannaszínű mindeniket felülmúlta. Az volt a legszebb kalap a világon. Idegesen járkáltam a kirakatok előtt és átkoztam magamat a gyors elhatározásért. Hiszen még várhattam volna pár napig. A másikat kellett volna megvásárolnom. A tejeskávészínűt. Nem. A bolyhosat. Nem. A havannaszínűt. Miért siettem úgy? Rettenetes ez a szenvedélyes mohóság, amivel berohantam H.-hoz. Mindegy, na. Most már bele kellett nyugodni a megváltozhatatlanba. Otthon szomorúan vettem kezembe új kalapomat. Szép volt, de jelentéktelen. Csudálkoztam, hogy mi tetszhetett nekem épp ezen a kalapon olyan szenvedélyesen! Nagyot sóhajtottam és meg voltam győződve arról, hogy ezen a világon mindenik kalap szebb, mint az enyém. De ahhoz, hogy ezt megtudjam, előbb ezt a szürkét meg kellett vásárolnom.

- Kezdem érteni a tréfát. Ön a házasságról beszélt.

- Én? Eszem ágában sem volt. Egyszerűen elmondtam önnek a kalapvásárlásom történetét.

- Jó. Belemegyek. Beszéljünk kalapokról. Milyen kíváncsalmakkal lép ön fel egy... hát jó nevezzük így... egy kalappal szemben? Milyen legyen az igazán jó kalap?

- Könnyű. Nem szabad, hogy a fejet nyomja.

- Ön nem szereti, ha valami nyomja a fejét?

- Nem.

- Hát aztán még milyen legyen?

- Rövid idő alatt alkalmazkodjék a fejem formájához. Néhány nap alatt kellemesen simuljon a homlokom, a halántékom, a koponyám apró görbületeihez és dudorodásaihoz. Ha a fejemre teszem, azt kell éreznem, hogy más nem is viselhetné, csak én.

- Hát még?

- Fontos, hogy könnyen lehessen levenni a fejről. Nagyon rossz kalap, amely az első mozdulatra könnyen nem hagyja el a fejet. Isten ments a szűk kalaptól, amelynél erőlködni kell, ha az ember le akarja tenni.

- Esős időben mi a teendő?

- Eleinte vigyáz az ember a kalapjára. Esernyővel jár. Alig kezd esni az eső, így kiált fel: «Jaj, csak meg ne ázzék az új kalapom!» És taksziba ül, vagy kinyitja az esernyőt. Később aztán ezt mondja: «Ez egy igazi jó finom kalap, ennek nem árt az eső». És hagyja megázni, nyugodtan. Végül aztán így beszél róla: «Ma rossz idő van, ma ezt a régi összeázott kalapomat veszem, ezért már nem kár».

- Szokott félni vendéglőben vagy színházban, hogy elcserélik a kalapját?

- Amíg új, igen. Nagyon vigyázok. Kétségbe vagyok esve, ha elcserélik. De mikor már régi a kalap, néha tréfásan így szoktam szólni: «Bár elcserélné valaki a vendéglőben valami csinos új kalappal.» De a tapasztalat azt mutatja, hogy a szórakozott idegenek mindig csak a csinos új kalapot viszik el.

- Hogy' védekezik ez ellen?

- Úgy, hogy odaadom a kalapnak a nevemet. Beletétetem a monogrammomat és ő egész életén át viseli a nevemet. De vannak szórakozott idegenek, akik ezt nem respektálják.
- Szokta néha elveszíteni a kalapját?
- Hogyne. Nagy viharban a szél lefujja az ember fejéről a kalapot. Ez leginkább hajón történik. Tengeren. Az ember nyugodtan áll a fedélzeten, mit sem sejtve, és egyszerre csak elröpül a fejéről a kalap, be a tengerbe.
- És akkor ön mit csinál?
- Egyetlen szabály van ilyenkor.
- És mi az?
- Nem szabad utána kapkodni.
- Miért?
- Először, mert hiába kapkod az ember. A kalap iszonyú gyorsan repül a szélben, gyorsabban, mint a madár. És másodszor: Azok, akik az ember körül állnak, mindig kinevetik azt, aki az elrepülő kalap után kapkod a kezével a levegőben. Elég nevetséges az ember, akinek elröpült a kalapja. Nem kell ezt a nevetségességet még azzal is fokozni, hogy kapkod az ember utána.
- Ez szomorú.
- Elég szomorú. De itt nincs más teendő, mint belenyugodni. Nagyon kevés esetet tudok, mikor egy elröpült kalap a levegőben megfordult és egy másik széllel visszarepült az ember fejére.
- Újabb kérdés. Miért köszönnek az emberek úgy, hogy leveszik a kalapjukat?
- Mert ezzel ezt fejezik ki: «Nézz meg jól, milyen szép voltam, amíg nem volt kalapom.»
- Ön ártalmasnak tartja a kalapviselést?
- Általában nem. Apró bajokat okoz. Némely embernek kihull tőle a haja. És némelyek korán megöszülnek miatta.
- És mi a véleménye önnek azokról, akik kalap nélkül járnak? Ez a szokás egyre jobban terjed.
- Én ezt ostoba szokásnak tartom.
- Miért?
- Mert nagyon sok tisztátalan dolog ragad meg az ember fejében, amelytől egy jó, hűséges kalap megóvjá az embert.
- És mi a véleménye arról, hogy kezd kimenni a divatból a könnyű, szellős nyári szalma-kalap... amit az ember nyár elején vásárol, amit fürdőhelyen szép nyári estéken visel és amit ősszel megint eldob...
- Tudom, hogy ez a divat kezd megszűnni. Nyáron is téli kalapot hordanak a férfiak. Őszintén megvallva, ezt sajnálom. Olyan szép volt, olyan kedves volt az... mikor elutazott az ember szórakozni... ah, nyáron, Balaton, Velence, Ostende, Deauville... otthon hagyta a régi megszokott kalapját és amúgy hirtelenében vett valami csinos könnyű szalmakalapot, amelyről tudta, hogy szeptemberben el fogja dobni és nem fogja egy csöppet sem sajnálni. Kár, hogy az a divat megszűnt. Viszont, nézze kérem: az ember öregszik. És mostanában olyan szeszélyes, szinte bolond az időjárás az egész világon. Mégis csak megnyugtató dolog egy megszokott, becsületes, szelíd kalap, amely nap ellen is, eső ellen is jó. Amely hazakísér bennünket

ősszel... mikor vége a nyári kalandoknak. A megszokás nagy hatalom. Én is, mint mondtam, bosszankodtam eleinte. És most már igazán nem adnám oda semmiért ezt a szürke kalapot...

57

Konyakot inni. Az ember azt hinné, könnyű. Nem úgy van. Gilbert Miller, amerikai barátom beszéli, hogy egyszer egy híres francia íróval ült együtt Párizsban, a Larue-vendéglőben. A szomszéd asztalnál egy gazdag new-yorki bankár konyakot akart rendelni a feketekávéjához. A pincér odaadta neki az italok jegyzékét. A bankár kiválasztotta a legdrágább konyakot, amelyből egy pohár száz frankba került. Néhány perc múlva megjelenik az ezüst-nyakláncos *sommelier*, kosárban hozza a piszkos, pince-sáros palackot. Mellette jön az asszisztense, egy fiatal pincér, ezüstitálcán hozza az öblös nagy poharat. Leteszik a poharat a bankár elé és a pincemester óvatosan beletölt egy kis konyakot. Az amerikai megfogja a poharat és a szájához akarja emelni. E pillanatban felugrik a francia író, aki Millerrel ült és felháborodva lép a konyakos idegenhez.

- Uram, - mondja neki - bocsásson meg, de ezt nem tűrhetem. Mit csinál ön?

A bankár leereszti a poharat:

- Meg akarom inni ezt a konyakot.

- Rettenetes barbárság - mondja neki az író. - Ezt nem szabad tennie.

A bankár mosolyogva kérdezi:

- Hát mit kell tennem?

Az író elmondja neki, megmagyarázza, hogy ez a klasszikus francia bánásmód az igazi jó konyakkal. *Először:* Meg kell melegíteni a nemes italt tartalmazó nagy és vékony poharat, még pedig a két tenyerében, mert pontosan épp az emberi test hőmérséklete hevíti annyira a konyakot, hogy kiadja a természetes zamatját. *Másodszor:* Hosszasan kell szagolni az öblös pohárban összeszoruló illatot. *Harmadszor:* Fel kell emelni a poharat, a világosság felé kell tartani és élvezni, hogy milyen szép színe van és milyen átlátszó. *Negyedszer:* Óvatosan visszatenni a poharat az asztalra. - *Ötödször:* Beszélni róla.

- És aztán? - kérdi az amerikai.

- A többi nem érdekel - felel a francia író, meghajtja magát és visszaül a helyére.

58

Ehhez a jegyzethez előszónak ideiktatom Maeterlinck néhány sorát, amely a fehér hangyákról írt könyvében (1927) olvasható: Azt mondja: «Ne essünk soha kísértésbe: hozzátenni valami képzelt csodát az igazi csodához. Az évek lassan megtanítják az írókat arra, hogy mindenekelőtt a díszítmények öregsenek meg, - sokkal hamarabb, mint maga az író.» - Bevezetésnek pedig azt, hogy két évig voltam haditudósító. Eleinte egy kis könyvbe jegyzeteket írtam arról, amit láttam. Ebben a könyvben lapozgatva már sokszor megpillantottam ezt a noteszönyv-stílusú, rövidszavú, három kis fejezetből álló feljegyzést. Soha nem mertem «feldolgozni». Itt most változtatás és hozzátett díszítmények nélkül egyszerűen lemásolom. A kis könyvben a dátuma: 1915, *Horozanka falu (Kelet-Galicia), az 55. hadosztály parancsnokságánál*. Ugyanitt a címe: «Három találkozás a Brzezany-ból jött négy nővel.» - Íme a jegyzet:

I. Állóharc, már régen. Úgynevezett relatív nyugalom a fronton. Gyönyörű koranyári idő. Ebéd előtt séta a faluban, Hofmann altábornagy hadtestparancsnokkal. Kocsma előtt parasztszekéren négy városias, tarkaruhás nő. Nevetnek. Sört hozatnak ki. Iszonyú cifra, színes ruhák. Structollas «párizsi» kalapok. Soványak. Kicsinyek. Túlzottan kipingált arcok. Sovány arcok, vastag, festett ajkak. Beesett, karikás szemek. Vigyorog róluk a tuberkulózis. Harminc-harmincöt évesek lehetnek. Nevető, koravén gyermek-tekintetük van. Katonák tréfálnak velük. Altábornagy megjegyzése: «Kokottok». (Idézőjelben mondja.) «Brzezanyból.» Repülő örömtanya. Engedélyük van. Egy galíciai nyilvánosházból váltak ki. Altábornagy megjegyzése: «Vendégszereplésen vannak itt». Süt a nap. Tovább sétálunk. Altábornagy hosszasan beszél a nyilvánosházak szükségességéről a fronton. A tőlünk északra fekvő hadseregcsoporthoz már van kettő. A főparancsnokság ellenőrzése alatt. Mindez hétfőn történt.

II. Szerda. Etap-kommandánsnak, S. honvédezredesnek ötvenedik születésnapja. Meg vagyok híva vacsorára. Nagy társaság lesz. Innen autón félóra. Hnilce falun kell keresztülmenni. D. kapitány értem jön az autóján félhétkor. Még süt a nap. Nagyszerű vacsora lesz. Nagyon messziről néhány ágyúlövés. Repülünk az autón. Hnilce falu, dombon. Közepén a főtér. A téren öreg, nagyon magas fák. Ritkás lomb. Egy fán függ felakasztva mind a négy nő. Tábla a nyakukban: «*Spion*». A tollas kalapok a fejükön. Egyiknek szájában szivar. Rikítanak a ruhaszínek. (1. Sárga. 2. Bordóvörös. 3. Méregzöld, fehér blúzzal és 4. kékeszöld.) Az egyik kalapon cinóbervörös toll, egy másikon fekete. Színes selyemharisnyák. A lábaik nagyon vékonyak. Háromnak fehér cipője. A negyedik cipő kopott arany. Túlzottan magas sarkok. Borzalmas-feltűnően hat az arcok feslettsége. Félig nyitott szemek. Mind a négy egyformán kissé félrehajtja a fejét. A fának, amin függnék, háttere az alkonyodó ég, mert a tér dombtetőn van. Az ég pasztelrózsaszín.

III. Éjjel félkettőkor jövünk vissza a vacsoráról. Bort ittunk. Sötét van. Vad szélrohamok. Portölcsepek szaladnak az országúton, az autó fényszórója előtt. Sietünk. Még vihar előtt: haza. Országút szélén a sorban álló fák oldalt dőlnek. Pár vastag esőcsepp fájdalmasan csapja meg az arcunkat a nyolcvanas tempóban. Mellettünk az út szélén lassú lépésben végtelen train-szekérsor. Meredek emelkedés. Országút hegynek megy. D. kapitány ezt mondja: «Hnilceben vagyunk.» Fel a dombra. A főtér irányába. Egy percig a következő kép. Alulról jövünk, tehát felvilágítanak a fényszórók a nagy fára. Finom porfátyolban a ritkás lomb a vad szél irányába hajlong. Mint négy inga táncol a négy nő, négy különböző irányban. Lengés közben lassan megfordulnak maguk körül. Egyiknek sincs már kalapja. A fényszóró fehér sugara meghamisítja a rikító ruhaszíneket. Az autó megáll. Szótlanul nézzük ezt. Mikor egy-egy arc felénk fordul, a festék természetesnek hat a mesterséges fényben. A reflektorfény megcsillan az egyiknek a szemgolyóján. Szélrohamok. A viharszélben olyan nagyokat lendülnek a nők, hogy majd leszakadnak a fáról. Tovább megyünk. Megint ágyúzást hallani, ömleni kezd az eső. Az autó lerohan a dombról. Visszanézek, koromsötét van. Semmit sem látni. Mennydörgés, messziről. Hiába várom a villámot, hogy lássam őket a fényénél még gyorsabban, nem villámlik.

59

Sok dolgom volt az életben rágalmozókkal. Itt most lemásolom olvasmányaimból azokat a sorokat, amelyek a rágalmozók-okozta kellemetlen órákban vigasztalással szolgáltak. Nem hiszem, hogy a mi klímánk alatt akadna olvasó, aki nem vehetné hasznát ezeknek a citátumoknak. (Orvosságot attól kell kérni, aki kigyógyult valami betegségből. Napoleon mesélte Szent Ilona-szigetén, hogy el volt ragadtatva a babyloniak szokásától, akik a beteget kitették a

kapu elé és az arramenőket megkérdezték, volt-e hasonló bajuk, és ha volt, mitől gyógyultak meg. «Így legalább» - mondta - «elkerülhetők voltak azok, akiket az orvosság megölt.»)

Dumas fils, a nagy drámaíró mondja a «La Princesse de Bagdad» című darabjához írott utószóban: «Egyetlen válasz a rágalomra a hallgatás, amely magában foglalja a megvetés minden formáját és minden hatását». - Ugyanott írja ezt: «Sohse tapasztaltam, hogy a rágalom tartós hatást gyakorolt volna ez emberek végleges ítéletére». Ugyanott: «Kaptam s még mindig kapok sok névtelen levelet. Szeretem őket, mert megvan az a nagy előnyük, hogy az ember nem köteles rájuk felelni». - Ugyanott írja ezt is: «Száz igazságtalan és üvöltő ellenségünk mindig életre ébreszt valahol számunkra egy új, ismeretlen barátot, aki felháborodik az igazságtalanságukon és ügyetlenségükön. És az ilyen lelkekből tevődik végül össze az, amit közvéleménynek nevezünk».

Renan, aki nagy tisztelője, Dumas szerint «egyike volt a leginzultáltabb és legmegrágalmazottabb embereknek», erről a témáról írja «Feuilles détachées» című művében: «Sacy úrnak köszönhetek némely erkölcsi szabályt, amit mindig követtem. Különösen azt, hogy sohasem kell újságtámadásokra felelni, még a legnagyobb szörnyűségek esetén sem. Ő e tekintetben Guizot nézetén volt, akihez semmi rágalom nem ért fel, mert valamennyit megvetette. Bizonnyos kivételekre, melyeket elébe terjesztettem, ezt felelte: «Soha, soha, soha!»... Egy újság fac-similét közölt tőlem, állítólagos autogrammot, amely, ha autentikus lett volna, nevetségessé tett volna engem. Nem szóltam egy szót se és nem vettem észre, hogy ebből károm lett volna. Nyilatkozás nélkül türtem, hogy kinyomtassák rólam: egy milliót kaptam Rothschild úrtól, hogy írjam meg «Jézus életét.» Kijelentem, hogy ha közölni fogják a nyugta fac-similét, akkor se fogok tiltakozni. Fenn a magas égben Sacy úr meg lesz velem elégedve.»

És sohse felejtettem el Tisza Kálmán mondását: «Ha sarat fröccsentenek rád, ne tisztogasd le; várj, amíg megszárad, akkor lehull magától.»

60

A leggyalázatosabb névtelen levél, amit kaptam, így hangzott: «Tudom, hogy te írtad nekem a névtelen levelet.»

61

Fájdalmas-kedves, idegen nyelvre lefordíthatatlan pár szót találtam egy régi kis notesz-könyvemben, amely két évig rongyolódott a zsebemben, mikor mint haditudósító jártam Szerbiát, Galiciát és Lengyelországot. Idemácsolom, cifrázás nélkül. - 1. Grybov faluban ült az állomáson egy sebesült magyar baka, bekötött fejjel. Elmondta, hogy hogyan sebesült meg. Aztán csöndesen: «De ellóttek a marhák vagy egy félmillió patront, amíg eltaláltak.» - 2. Mitrovicánál F. báró huszárcapitány mozdulatlanul állt a shrapnel-tűzben és a legényeinek, ha a fejüket kapkodták, odakiáltott: «Ne kapkodd, mert beletalálsz.» - 3. Ugyanennek, mikor így szilárdan állt a tűzben, panyókára vetett huszárméntéje üresen fityegő ujját elvitte egy nagyobb shrapnel-szilánk. Azt mondta: «Ezt becsaptam.» - 4. A sebesültek vonatán, amelyen utazom, jön az orvos és meséli, hogy azt kérdezte egy sebesült bakától: «Na fiam, milyen a háború?» Ezt felelte a baka: «Nem embernek való az, uram.» - 5. A zsolnai állomáson egy sebesült magyar baka tejet adott egy orosz sebesültnek ezzel az indoklással: «Jól viselte magát: öt magyar golyó van benne». - 6. Sebesült baka Sabácban elhagyott csecsemőt talált.

Magával hozta a sebesültek vonatán. Minden állomáson kikiabált a báméskodó parasztszonyok közé és mindenütt talált egyet, aki a gyereket megszojtatta. Így jött vele Pestig.

62

Volt egy kollégám, fiatal újságíró, könnyelmű, tehetséges fiú, tele fantáziával és ötlettel, nemcsak a mesterségében, hanem az életben is. Ez a fiatalember egy napon bundát vett. A vétel úgy történt, hogy megállapodott egy kereskedővel abban, hogy részletekben fogja megfizetni a bunda árát, csak az átvételkor tesz le egy úgynevezett nagyobb összeget. Egy elsején tehát, mikor a fizetését megkapta, letette ezt az összeget, amely a havi fizetésének a harmadát tette ki és átvette a bundát. Vacsora után megjelent a törzskávéházban, az új bundában, és élvezte a kollégák közt támadt általános feltűnést. Leült a nagy asztalhoz, a mellette üresen álló székre letette a bundát, gondosan, a szőrével kifelé, szeretettel megsimogatta és rendelt egy feketét. A kávéház zsúfolva volt vendégekkel. Mikor a fiatalember a kávé rendeli, odalép hozzá a szigorú főpincér és így szól:

- Tessék a bundát a ruhatárba tenni.

Az ifjú olyan szemmel nézett rá, mint egy apa, akitől egyetlen gyermekét akarják elvenni.

- Nem teszem, - felelt, - mert ellopják.

- Nem lopják el - szólt szigorúan a főpincér - és különben is garanciát vállal a kávéház mindenért, amit a ruhatárba betesznek.

A fiú vadul nézett a bundára és határozottan szólt:

- Nem engedem elvinni. Nem is igaz, hogy a tolvajoktól féltém. Ez az én új bundám és én folyton látni akarom.

A főpincér hidegen szólt:

- Azt nem lehet. Ez a szék nem azért van itt, hogy egy bunda legyen rajta, hanem azért, hogy egy vendég üljön rá.

- Ugyan! - kiáltott az ifjú. - Olyan nagy különbség ez?

- Igen - mondta a főpincér. - A kávéház tele van. Ha erre a székre egy vendég ülne, az rendelne valamit, ön elveszi ettől a vendégtől a helyet.

A fiú elmosolyodott:

- Tudja mit, - szólt a pincérnek - hozzon a bundámnak is egy feketét.

A pincér meghökkent. Erre nem volt elkészülve. Ez ellen a válasz ellen semmi kifogása nem lehetett. Elment és hozott két feketét. Egyet az újságírónak és egyet a bundának. Az újságíró szeretettel fordult a bundához:

- Bunda úr, hány cukorral issza a feketét?

Aztán odatartotta a fülét a prémgallérhoz, mint aki feleletre vár. És betett a bunda kávéjába két darab cukrot. A nagy asztalnál ülő vendégek nevettek. A főpincér vörös lett a haragtól és izgatottan tárgyalt hátul a sarokban a kávéssal. Egyszerre előre jött.

- Kérem, - mondta az újságírónak - ez egy vicc, de most már elég volt. Ha egy vendég ült volna le arra a székre, honnan tudja ön, hogy éppen feketét rendelt volna, nem pedig egy üveg bort vagy valami finom likőrt, amiből a kávéháznak több haszna van?

A vendégek feszülten figyeltek. Az általános csöndben megszólalt az újságíró:

- Én csak feketét iszom, mert én szegény ember vagyok. De a Bunda úrnak azonnal hozzon egy üveg Pommery-pezsőt. És poharakat.

Pár perc múlva ott állt az üveg pezsgő a bunda előtt és az újságíró a következő rövid beszédet intézte a többi vendégekhez:

- Bunda úrnak ma jó kedve van, mert olyan kitűnő gazdát kapott, mint én. Bunda úr ma pezsgőt iszik és meghívja önöket, hogy kocintsanak vele.

Poharak érkeztek és mindenki kapott a pezsgőből. Csak Bunda úr pohara maradt érintetlen. Az újságíró sem ivott: megismételte, hogy ő szegény ember, ő csak feketét iszik. Most váratlan jelenet következett. Az újságíró, aki észrevette, hogy a kávé és a főpincér nem igen bízik a bunda fizetőképességében, elővette minden pénzét, ami a fizetéséből megmaradt és letette a bunda elé az asztalra. És így kiáltott fel:

- Bunda úr még egy üveg pezsgőt rendel!

Hozták ezt is. Egy vendég rövid beszédben felköszöntötte a bundát. Sonkát hoztak, majd pálinkát. Aki annál a nagy asztalnál ült, mind evett és ivott, csak az újságíró nem. Ő szegény ember volt, ő megmaradt a feketénél. Körülbelül egy óra múlva ki volt merítve az az összeg, amely a bunda előtt feküdt az asztalon. Az újságíró előkelő mozdulattal intette oda a főpincért:

- A számlát!

Hozták a számlát. Bunda úr mindent kifizetett és dús borralalót adott. A főpincér az újságíróhoz fordult:

- És önnek volt egy feketéje.

- Azzal adós maradok, - mondta az újságíró - mint általában rendesen. Írja fel a többihez. Én szegény ember vagyok.

Ezt mondta és felkelt. A főpincér, aki már megbékült, szolgáltrakészen ugrott a bundához és fel akarta rá segíteni.

- Halt! - kiáltott az újságíró. - Hova gondol? Hogy mer ön ezzel az előkelő vendéggel úgy bánni, mintha ruhadarab volna? Fogja csak meg tiszteletteljesen Bunda urat, hívja ide egyik kollégáját és ne a bundát segítsék *rám*, hanem *engem* segítsenek bele Bunda *úrba*.

Ami meg is történt, mert a fiatalember addig nem nyugodott, amíg két pincér fel nem emelte, és lassan bele nem eresztette a főpincér által a levegőben tartott bundába. Azzal a vendégek kitörő ovációja közben méltóságteljesen elhagyta a helyiséget.

63

Naplójegyzet. - Nagyon tévedsz, ha azt hiszed, hogy az élet mindent szépen beosztott, rendszerbe, skatulyába rakott, csak azért, hogy neked könnyű legyen az egészet áttekinteni, megérteni és biztosra kiszámítani, ha szükséged van rá, például: sétaközben elvárni, hogy a fákon csak madarak csicseregjenek és a kecske kizárólag a földön legelésszen. Légy mindig készen meglepetésekre. Ma olvasom Brehm «Tierleben» című műve III. kötetének 208-ik oldalán, hogy déli Marokkóban, Jannasch német utazó szerint, nagy fák tetején húsz kecskéből álló nyájak legelésznek, tíz méter magasan a föld fölött.

Beöthy Zsolt mesélte Lontón, Beöthy László kertjében, mikor egyszer kortársairól emlékezett, akikhez ő is megtért azóta. Haynald bíbornoknál híres délutáni teák voltak, ahol összejött minden értékesebb, nagynevű ember, aki akkoriban Pesten valamit jelentett. A vendégek közt volt Wahrmann Móric, a nevezetes zsidó közéleti férfiú is. A cionizmusról beszélgettek, a Zsidóországgá változtatandó Palesztináról, ami akkor még utópia volt. A bíbornok tréfásan mondta Wahrmannnak: - Ha meglesz Zsidóország, minden zsidónak oda kell mennie. Neked is, Móric. Bármilyen nagy hazafi vagy is.

- Nem megyek én - mondja Wahrmann. - Nem tudok én máshol élni, csak itt.

- És ha muszáj menni? - faggatja a bíbornok.

- Ha muszáj, - felel Wahrmann - akkor megyek én is. De remélem, lesz ott akkora befolyásom, hogy rögtön kineveztettem magamat budapesti követé!

Lexikonszerkesztőnek, ha egyszer az *Ötlet* címszóhoz nemcsak magyarázatot, hanem példát is keres arra, hogy mit lehet joggal ötletnek nevezni, nagyon ajánlom az itt következő kis történetet. (Régi jegyzeteimből inkább az új generációra gondolva kerestem ki. Attól félek, a régiek közül sokan ismerik.)

Sok-sok évvel ezelőtt egy fiatal újságíró azt a megbízást kapta egyszer a szerkesztőjétől, hogy utazzék el vidékre egy érdekes pör tárgyalására, mint «saját tudósítónk». A vonaton egy fülkébe került azzal a híres öreg ügyvéddel, akinek nagy szerepe volt ebben a pörben és aki szintén a tárgyalásra utazott. Az öreg úr egyike volt a legérdekesebb magyar ügyvédeknek és főként arról volt nevezetes, hogy neki voltak a legjobb ügynevezett mentőötletei. Hosszú prakszisének érdekes eseteiről beszélgetett, legszívesebben azokról, ahol olyan vádlottak ügyén segített valami ravaszsággal, akiket már minden okos ember elveszettnek tartott. Az ifjú újságíró feltette neki a kérdést, hogy melyik volt élete legjobb ügyvédi ötlete. Az öreg úr a következő történetet mondta el:

«Egy napon bejön az irodámba egy jó külsejű fiatalember, és miután szépen köszönt, egyszerre görcsösen zokogni kezd. (Az én prakszisomban minden második kliens így kezdi a beszélgetést.) Megvártam, amíg lecsillapodik. Esetét röviden mondta el:

- Az X-bank tisztviselője vagyok. Beleszerettem egy nőbe. Tízezer forintot sikkasztottam. Nyolc nap múlva rovancsolás lesz a bankban. Akkor rájönnek, feljelentenek és börtönbe záratnak. Ezt én nem várom meg. Tisztességes család fia vagyok. Az öngyilkosság előtt jöttem önhöz tanácsért. Segítsen rajtam.

- Itt csak egy segítség lehetséges mondtam neki - és ehhez nem kell az én tudományom. Valljon be mindent a családjának és adják össze a pénzt. Maga pedig tegye szépen vissza abba a szekrénybe, amelyből kilopta.

Újra sírva fakadt:

- A családom szegény. Én tartom el őket. Nincs egyetlen jómódú rokonom sem. El vagyok veszve.

Sokáig jártam némán fel-alá a szobában, törve a fejemet, hogy mit lehetne itt csinálni. A fiatalember kétségbeesetten követte sétámat a szemével, érezte, hogy élete sorsa dől el e rövid perc alatt.

- Meg fogom próbálni - fordultam hirtelen hozzá.

Meg akarta csókolni a kezemet. Majd a következő egyszerű kérdést intéztem hozzá:

- Tudna ön *még* tízezer forintot sikkasztani?

- Ó igen - felelt, szemét szégyenlősen lesütve.

- Hát akkor sikkasszon még tízezer forintot és hozza ide nekem. A többit majd meglátjuk.

Három nap múlva megjelent nálam és letett az asztalomra tíz darab ezresbankót.

- Jól van, - mondtam neki - maga tehetséges ember, magából még lesz valami. Most egyelőre menjen szépen haza, és holnap megint legyen szerencsém.

Zsebembe tettem a pénzt és elmentem a bank igazgatójához. A következő rövid beszédet intéztem hozzá:

- Uram! Az ön fiatal pénztárnoka, X. Y. úr az ön pénztárából húszezer forintot sikkasztott. Ez a jövő héten ki fog derülni. Ön feljeli és bezáratja ezt az embert és a bank elvesztett húszezer forintot, A fiatalember rokonai szegények. De hogy a fiún segítsenek, eladták mindenüket, kimerítették hitelüket és nagy keservesen össze tudtak kaparni tízezer forintot, az elsikkasztott összeg felét. Többet egyszerűen lehetetlen volt. Ez a pénz itt van a zsebemben. Én, mint a család ügyvédje, most azt az ajánlatot teszem a banknak, hogy fogadja el a lopott pénz felét és hagyja futni a szerencsétlen fiút. Ha ezt a bank elfogadja, legalább megtérült a kár fele. Ha nem fogadja el, visszaadom a családnak a tízezer forintját és a bank semmit sem kap.

Az igazgató habozás nélkül fogadta el az ajánlatot, mint ahogy - ha a bank érdekeit nézte - nem is tehetett másként. Átvette a pénzt és a fiút futni hagyta.

(- A történetnek - fejezte be az elbeszélést az öreg ügyvéd - csak egy hibája van. Hogy nem igaz. Mostanában nem tudok aludni és éjjel mindig ilyen nehéz feladatokat adok magamnak.)

66

Huszárkapitány volt, akivel ez történt sok-sok idővel a háború előtt. Két méter magas. Vívómester egy katonai iskolában. Csont, izom és bőr, a legvékonyabb zsírréteg nélkül. Sovány ember léte: száz kiló. Nagy, nyílt szemek, tele nevető vitézséggel. Originális, csúfondáros koponya. Féktelen temperamentum, amelynek a békebeli katonaélet nem nyújtott elég alkalmat arra, hogy kitombolja magát. Segített magán. Például. Ahogy más kutyákat tart, ő farkasokat tartott. Négy saját farkasa volt az állatkertben. Átmulatott éjszaka után a társaságát frakkos urakat, nagytoaletes hölgyeket fiakkereken kivitt reggel ötkor az állatkertbe, a kedves farkasaihoz. Finom, vékony acéldrótból szőtt keztyűi voltak, ezeket felhúzta és bement a ketrecbe a négy farkashoz. Keresztüldobálta őket egymáson. Verekedett velük. Labdázott velük. A farkasoktól a társaságnak a medvéhez kellett menni. A medve nem az állatkertben lakott, hanem a rendőrlaktanyában, mert azt még kicsikorában a lovasrendőröknek ajándékozta, azok nevelték nagyra. Itt is bement a ketrecbe és birkózott a medvével. (Ez a medve egyszer csupa szeretetből úgy simogatta meg a kapitány fejét, hogy az egész skalpja félrecsúszott. Két doktor húzta és varrta vissza a fejbőrt a régi helyére.) Minden nehéz lovagias ügyben szerepelt. Minden súlyos párbajt ő vezetett. Bokszolásban és birkózásban:

mester. Féktelen lovas. Kard helyett az előírásosnál kétszer szélesebb acélpallost viselt, amit felemelni is feladat volt. Szeretett reggelig fennmaradni és ilyenkor írók és művészek éjszakai asztaltársaságánál ült a kávéházban, szerényen, figyelve, egy kisfiú naív csodálkozásával a szemében.

Az eset a Váci-utcában történt, a déli órában, mikor ember ember hátán tolongott ott a napfényben. A kapitány sétálótempóban ment az utcán. Előtte haladt egy jókedvű fiatalember, aki egy hölgyet kísért s aki beszélgetés közben a sétapálcájával vígan hadonászott a levegőben. A kapitány elhaladt az ifjú mellett, az ifjú nem vigyázott és a mellette elmenő kapitánynak a botja egy mozdulatával véletlenül leütötte a fejéről a sapkát. A kapitány megállt. Az ifjú ránézett, megismerte és halotthalvány lett. Félperc alatt vagy száz ember állt körülöttük. Mindenki biztosra vette, hogy most vér fog folyni. A kapitány azonban, még mielőtt felvette volna a sapkát a földről, hirtelen megölelte és jobbról-balról megcsókolta a rémült ifjút:

- Szervusz, drága öregem - kiáltotta jókedvűen a fiúnak, akit először látott életében, felkapta a földről a sapkáját, vaskarjával belékarolt a fiú karjába és vidám beszélgetés közben elkezdett vele sétálni.

A félájult fiú gépiesen ment vele. Mikor kikeveredtek a tömegből, a kapitány ezt mondta neki:

- Most még legalább tízszer fogunk így karonfogva végigsétálni az utcán, oda és vissza és hangosan nevetgélve fogunk egymással beszélni, hogy mindenki, aki az esetet látta, tényleg elhiggye, hogy ez véletlen volt és meg legyen győződve, hogy ön legalább is a legjobb barátom. Ezt a komédiát muszáj végigcsinálnunk, mert ha híre megy annak, hogy nekem, huszártisztnek, valaki bottal leütötte a fejemről az utcán a sapkát és én az illetőt se le nem vágtam, se párbajra nem hívtam ki, akkor én elveszett ember vagyok.

És hurcolta a sápadt, rémült embert fel-alá az utcán és nagyokat nevetve, régi vicceket mesélt neki. A tizedik forduló után elbocsátotta. Az ifjúnak csak akkor jutott eszébe bemutatkozni.

- Köszönöm, - mondta neki a kapitány - nem érzem szükségét az ön ismeretségének. Ne becsülje túl a szeretetreméltóságomat, mert én utálok önt. Az egészet azért csináltam, mert nézetem szerint a lovagiasság lényege még mindig annak középkori értelmezése: a gyengék védelmezése. Másképp pedig én önt a kardom elől nem tudtam megvédelmezni.

Szólt és tovább ment, köszönés nélkül.

67

Üzleti eszme, amelyet valami nagy elkeseredésben, álmatlan éjszakán szült egy pesti színi-direktor. Nem is akarta megcsinálni, inkább csak kínoztta magát vele. Büszke volt rá és szégyelte is egyben. Nekem Budapest és Bécs közt a gyorsvonaton beszélte el. Körülbelül így:

- Kérem, most Saljapinért minden pénzt megadnak az emberek Pesten. Őlik egymást jegyért, mikor énekel. Tízszeres helyárakat is fizetnek. Nekem van egy nagyszerű eszmém. Sok pénzt lehet keresni vele. Hirdetni kell egy nagy és dús-műsorú Saljapin-hangversenyt a Vigadóban. Még pedig népszerű hangversenyt, nevetségesen olcsó helyárakkal, mondjuk: öt pengő volna egy jegy. Nyomatnék kétezer jegyet. Ez tízezer pengő. Kinyitnám a pénztárat, de csak néhány száz jegyet adnék el öt pengőjével, már másnap azt írnám ki egy táblára, hogy «Minden jegy elfogyott». Ekkor lépnének akcióba titkos embereim, akik megkapnák a megmaradt ezer-nyolcszáz jegyet és kéz alatt árusítanák a városban, ázsioval, egyre drágábban, végül már ötszörös, tízszeres áron. Közben én elárasztanám a lapokat közleményekkel, hogy Saljapin a

legszebb dalait fogja énekelni stb. Egészen biztos, hogy néhány hét alatt begyűlne a tízezer pengő helyett legalább ötvenezer. Mikor ez a zsebemben volna, közölnék a lapokban egy táviratot, mely szerint Saljapin beteg, nem jöhet el Budapestre, a hangverseny elmarad és a pénztár mindenkinek visszafizeti a jegye árát. Persze, azt az ötpengős árat, ami rá van nyomtatva. Maradna tisztán negyvenezer pengő.

Ő maga tette hozzá:

- És két hónapi fogház.

68

Kitalált párbeszéd, amelynek van egy kis története. Az amerikai «Vanity Fair» című folyóirat, amelybe rendszeresen dolgozom, egy nap levelet ír, hogy írjak cikket, amelyben bizonyítsam be, hogy a színésznő több, mint nő és a színész kevesebb, mint férfi. Azt válaszoltam, hogy ezt nem tudom bebizonyítani, mert ilyenféle aforizmát le lehet írni, de hinni benne nehéz. Ragaszkodtak a témához, azt írták, jó, ne bizonyítsam be, de rendezzek vitát egy hölgy és egy úr közt erről a kérdéstről. A vitát meg is rendeztem, amint itt következik. Szünetben képzelem el, egy színházi buffetben, ahol ez a pár - akinek láthatólag nincs más gondja - így valahogy oldja meg a feladatot:

A hölgy: Hogy' mondta?

Az úr: Úgy mondtam, hogy a színésznő több, mint asszony.

Hölgy: És a színész?

Úr: Kevesebb, mint férfi.

Hölgy: Ez súlyos sértés.

Úr: Melyik? Amit a színésztől mondtam?

Hölgy: Nem. Amit a színésznőről mondtam.

Úr: Ugyan kérem! Azt mondtam: a színésznő mindig egy kicsit több, mint nő.

Hölgy: Ha maguk azt mondják: *több*, mint nő, ez férfi-nyelven azt jelenti, hogy: *rosszabb*, mint nő. És ha férfiről azt mondják: kevesebb, mint férfi, akkor ez is azt jelenti, hogy rosszabb, mint férfi. Mert amit maguk «nő» alatt értenek, az a rossz tulajdonságoknak egy bizonyos mennyisége. Amit pedig «férfi» alatt értenek, az a szép, jó, csodálatos tulajdonságok remekbe készült mozaikja. Tehát ha a nő *nagyon* nő, akkor ez a maguk nyelvén ugyanolyan súlyos kritika, mint ha férfiről azt mondják: *kevésbé* férfi.

Úr: Köszönöm, hogy ilyen röviden és precízen fejtette ki azt, amit én sokkal hosszasan akartam megmagyarázni. De néhány nüansz megvilágításával még tartozom. Megengedi?

Hölgy: Tessék beszélni.

Úr: Minden nő született színésznő. Amit mi «színészet»-nek, «színjátszás»-nak nevezünk, az csak a férfira nézve külön művészet, amelyhez tehetségre és tanulásra van szüksége. A jó színésztől ezt szokták mondani; «Íme, ez a kivételes ember színésznek való!» De - ismétlem - minden nő színésznőnek születik és aki a nők közül az életben nevelés, önkritika és egyéb nehéz gyakorlatok útján lassan *elveszti* ezt a veleszületett tulajdonságot, arra lehet azt mondani: «Íme, ez a kivételes lény feleségnek való!» Vagyis fogadja tőlem ezt a definíciót: Színésznőnek nevezetnek az a nő, aki nem szokott le ősi tulajdonságairól, és színésznek nevezetnek az a férfi, aki leszokott ősi tulajdonságairól.

Hölgy: Például?

Úr: Például: egy férfinak nem szabad hazudnia. És a színész este mégis kiáll a színpadra és azt mondja: «Én vagyok Oedipus király». Nem gondolt ön soha arra, hogy ez nem igaz? Ő hazudik. Ő nem Oedipus király, hanem Monsieur Mounet-Sully, a Comédie Française tagja. A mellett ez még hazugságnak is merész, mert mindenki tudja, hogy Oedipus király már rég meghalt.

Hölgy: De uram! Ő ezt a színpadon, a színházban mondja!

Úr: Bánom is én. Hol van az megírva, hogy bizonyos épületekben szabad hazudni, más épületekben nem? Amiért egy épületben egymás mögött széksorok vannak, azért egy igazi, becsületes férfinak még nem szabad egy emelvényre felállni és egyik hazugságot a másik után mondani. Mi köze az architektúrának vagy az épület nevének a férfi jelleméhez? Jellemes férfi inkább meghal, de a világ semmiféle épületében nem mond egyebet, csak az igazságot. És a meggyőződését. Aki mást mond, mint ami a meggyőződése, még hozzá fizetésért, az nem igazi férfi. Aki pedig nem igazi férfi, az kevesebb, mint férfi.

Hölgy: Nagyszerű! Hát maga nem veszi tudomásul, hogy van a világon egy intézmény, amit színháznak hívnak? Nem látja itt, most is? Nézzen körül!

Úr: Körülnézek, látom, de nem veszem tudomásul. Az én számomra építhetnek palotát aranyból és gyémántból, beleállíthatnak száz sor széket, száz páholyt és száz reflektort - ha engem ott valaki meg fog kérdezni, hogy hogyan hívnak és mi a véleményem a politikai helyzetről, akkor én ott is meg fogom mondani az igazi nevemet és az igazi véleményemet.

Hölgy: Ha ön színész volna és ott állna Oedipus király kosztümjében és a partnere megkérdezné, hogy kicsoda ön, mit felelne neki?

Úr: Nem lehet rajtam olyan szövet és olyan kosztüm, hogy bárkivel szemben letagadjam igazi nevemet, amelyet becsülettel viselek és amelyet atyámtól és nagyatyámtól örököltem.

Hölgy: Ismeri ön azt a szürke négylábú állatot, amelynek feltűnő nagy fülei vannak?

Úr: Ha logikám nem csal, ön engem számárhoz akar hasonlítani. Köszönettel elfogadom, mert ez csak szellemi képességeim kritikája, de jellememet nem sérti. Sőt - ha amaz állat csökönyösségére gondolok, még egy kis hízelgést is találok a hasonlatban.

Hölgy: Örülök, hogy ily könnyű önt kielégíteni. Most menjünk tovább. Hogy áll a dolog a színésznővel?

Úr: Oh, az már egészen más. A nővel veleszületik, mint fegyver, a hazugság művészete. Ezt a természet bölcsesége védekező eszköznek adta neki, mint a tigrisnek a fogait, a madárnak a szárnyát, a nyúlnek a gyors lábát. Ezzel védekezik a férfi ama véleménye ellen, hogy egy nő csak egyetlen férfinak lehet a tulajdona. Már most: az élet sok alkalmat ad a nőnek a hazugságra, de mégsem eleget. Az igazi nő szeretne reggeltől estig folyton és állandóan hazudni, s erre az élet nem nyújt neki lehetőséget. A színpadon azonban fellélekzik: este nyolctól tizenegyig folyton hazudhatik. És ettől boldog. Nem figyelte meg, hogy a színészek mindig fáradtak az előadás után, a színésznők pedig fel vannak élénkülve? Előadás után a színész boldog, hogy visszamehet az igazi életbe, a színésznő boldogtalan, hogy ott kellett hagynia az igazi életet. Nem figyelte meg, hogy öregedő színészek könnyebben hagyják ott a színpadot, mint öregedő színésznők? Miért? Mert minél inkább férfi egy színész, annál nagyobb erőszakot kell tennie magán, hogy játsszék - és minél inkább nő egy színésznő, annál nagyobb erőszakot kell tennie magán, hogy ne játsszék.

Hölgy: Én ismerek színésznőket, akik sok asszonynak példát adhatnának a hitvesi hűségből és az anyai önfeláldozásból.

Úr: Milyen könnyű az ő sorsuk! Mert ami rossz ösztön van bennük, azt kiélik este a színpadon a frivol darabokban. A családi körbe aztán megtisztulva mennek haza.

Hölgy: És ismerek színészeket, akik a világ legkorrektebb gentlemanjei!

Úr: Milyen nehéz az ő sorsuk! Este kifesteni az arcukat, négykézláb állni és bizonyos darabokban még pofonokat is kapni! Énrajtam mindig borzadály fut át, mikor a színpadon egy férfi megüt egy másik férfit és ez nem ütheti őt vissza, mert ez nincs benne a szerepében.

Hölgy: És olyan darabokat még nem látott, amelyekben a színész hős vagy apostol? Ahol ideális, erős, jellemes, heroikus férfit játszik?

Úr: Ezekben a darabokban gyűlölöm legjobban a színészeket. És minél jobban játsszák a hőst, annál inkább haragszom rájuk.

Hölgy: Miért?

Úr: Mert ha valakit a termete, a hangja, a fellépése, a benső érzése, a szíve, az esze képesít arra, hogy nagyszerűen ábrázoljon hőst vagy apostolt a színpadon az kiérdemli az én megvetésemet, amiért a színészi pályára ment és mindezeket a külső és belső jótulajdonságait nem arra használta, hogy az életben legyen hős vagy apostol. Beléptidő nélkül.

Hölgy: És a színésznők, akik önfeláldozó anyákat és hű feleségeket játszanak a színpadon?

Úr: Ugyanazok a színésznők más darabban éppoly jól játsszák a gonosz mostohát és a hűtlen feleséget.

Hölgy: És mi a véleménye arról a színésznőről, aki az életben hű feleség és a színpadon is hű feleséget játszik? Hol van itt a hazugság?

Úr: Van egy magyar közmondás, amely azt mondja hogy: ha a paraszt csirkét eszik, akkor vagy a paraszt beteg, vagy a csirke. Ha a jó feleség a színpadon jó feleséget játszik, akkor nekem az a gyanúm, hogy az a feleség vagy az életben nem jó, vagy a színpadon.

Hölgy: A kettő együtt lehetetlen?

Úr: Nem lehetetlen. De én még nem láttam.

Hölgy: És ha egy férfi az életben korrekt gentleman, az rosszul játssza a színpadon a korrekt gentlemant?

Úr: Nem.

Hölgy: Miért?

Úr: Mert a férfinak könnyebb a nemhazugság, mint a nőnek. A korrekt gentleman, ha korrekt gentlemant kell játszania, így szól magában: «Hála Istennek, ma este könnyű lesz a dolgom, mert nem kell hazudnom.» - Az erkölcsös nő, ha erkölcsös nőt kell játszania, így szól magában: «Milyen nehéz lesz ma este a dolgom, mert erkölcsös vagyok és ma este erkölcsös nőt kell hazudnom, de milyen nehéz lesz *hazudni* azt, ami valóban vagyok - ó, ebben a szerepben bizonyára rossz leszek!»

Hölgy: Rettenetes a maga eszejárása.

Úr: Nem rettenetes. Normális. Talán egy kicsit túlságosan normális, azért idegen az ön fülének.

Hölgy: Egy ember, aki a színházat nem intézménynek, évezredes megállapodásnak, illúziónak tekinti, hanem csak különös formában épült épületnek...

Úr: Mint láthatja, ilyen ember is van.

Hölgy: Szerencsére nem sok.

Úr: Én önmagamnak épp elég vagyok. Nos, van még kérdése?

Hölgy: Van.

Úr: És mi az?

Hölgy (harciasan): Mit gondol, mivel fog végződni kettőnk közt ez a vitatkozás?

(Megszólal a csengő.)

Úr: Azt hiszem... ezzel a csöngetéssel.